



## IBEROAMERICANA VERVUERT

Onomastika aplikatua euskararen normalizazioaren zerbitzura dago, eta Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen jarduerak xede praktikoa du: euskal gizartearen onomastika arloko beharrei egoki erantzutea. Zinezko elebitasunaren bidean, baitezpadakoa da onomastikaren zutabea euskararen normalizazioan.

Bi dira liburu hau plazaratzeko arrazoi nagusiak. Batetik, euskal onomastika aplikatuaren egungo egoera eta etorkizuneko egitekoak aurkeztea; bestetik, Euskal Herriaz haragoko zenbait esperientzia lehen eskutik ezagutaraztea.

La onomástica aplicada está al servicio de la normalización del euskera, y la actividad de la comisión de Onomástica de Euskaltzaindia tiene un fin práctico: responder adecuadamente a las necesidades de la sociedad vasca en el área de la onomástica. Para un bilingüismo efectivo, la onomástica es un pilar imprescindible de la normalización del euskera.

Dos son las razones principales para la publicación de este libro. De una parte, presentar la situación actual de la onomástica aplicada vasca y las tareas futuras; de otra parte, dar a conocer de primera mano algunas experiencias realizadas fuera del País Vasco.

L'onomastique appliquée est au service de la normalisation de la langue basque et le travail de la commission d'Onomastique d'Euskaltzaindia a un objectif pratique : il s'agit de répondre de façon adéquate aux besoins de la société basque dans le domaine de l'onomastique. Dans le but d'un bilinguisme réel, l'onomastique est un pilier indispensable de la normalisation de la langue basque.

La publication de ce livre est motivée par deux raisons. La première est de présenter la situation actuelle de l'onomastique basque appliquée et aussi les travaux futurs ; la seconde est de faire connaître en avant-première plusieurs expériences menées hors du Pays Basque.

Applied onomastics helps towards the normalization of the Basque language, and Euskaltzaindia's Onomastics Committee work has a practical purpose: to respond correctly and in a timely manner to the onomastic needs of Basque society. On the path to true bilingualism, onomastics is an essential column for the normalization of Basque.

There are two main reasons for publishing this book. Firstly, we wish to present the current situation and future tasks of applied Basque onomastics; secondly, we aim to share our first-hand experience beyond the Basque Country.



EUSKALTZAINDIA  
REAL ACADEMY OF THE BASQUE LANGUAGE  
ACADEMIE DE LA LANGUE BASQUE



9 788491 1921752



## EUSKAL ONOMASTIKA APLIKATUA XXI. mendean

ONOMÁSTICA APLICADA VASCA en el siglo XXI  
ONOMASTIQUE BASQUE APPLIQUÉE au XXI<sup>e</sup> siècle  
APPLIED BASQUE ONOMASTICS in the XXI Century

Roberto González de Viñaspre (arg.)

EUSKAL ONOMASTIKA APLIKATUA XXI. mendean  
Roberto González de Viñaspre (arg.)

Iker - 39









EUSKAL ONOMASTIKA APLIKATUA  
XXI. MENDEAN  
ONOMÁSTICA APLICADA VASCA  
EN EL SIGLO XXI  
ONOMASTIQUE BASQUE APPLIQUÉE  
AU XXI<sup>e</sup> SIÈCLE  
APPLIED BASQUE ONOMASTICS  
IN THE XXI CENTURY

Roberto González de Viñaspre (arg.)



EUSKALTZAINDIA  
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA  
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE



IKER 39  
Euskaltzaindia  
Real Academia de la Lengua Vasca  
Bilbo



Iberoamericana Vervuert  
Madrid – Frankfurt

2020

Eskubide guztiak jabedunak dira. Legeak aurreikusten dituen kasuak salbu, ez da zilegi liburuki hau osorik edo zatika kopiatzea, ez sistema informatikoekin beronen edukia biltzea, ez inongo sistema elektronikoz edo mekanikoz, fotokopiaz, erregistratuz edo beste bitartekoz berau transmititzea —aipamenetarako izan ezik— argitaratzailearen edo copyrightaren jabearen alde aurreko eta idatzizko baimenik gabe. CEDROra (Centro Español de Derechos Reprográficos) zuzendu zaitez lan honen pasarteren bat fotokopiatu edo digitalizatu behar baduzu. (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Derechos reservados. Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra solo puede ser realizada —a excepción de las menciones— con la autorización escrita de los editores o de los titulares del copyright, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

© Iberoamericana, 2020  
Amor de Dios, 1 – E-28014 Madrid  
Tel.: +34 91 429 35 22 - Fax: +34 91 429 53 97

© Vervuert, 2020  
Elisabethenstr. 3-9 – D-60594 Frankfurt am Main  
Tel.: +49 69 597 46 17 - Fax: +49 69 597 87 43

© Euskaltzaindia / R.A.L.V. / A.L.B.  
Plaza Barria, 5. 48005 Bilbao  
Tel.: +34 94 415 81 55 - Fax: +34 94 415 81 44

ISBN 978-84-9192-175-2 (Iberoamericana)  
ISBN 978-3-96869-119-0 (Vervuert)  
ISBN 978-3-96869-120-6 (e-Book)  
ISBN 978-84-121889-3-6 (Euskaltzaindia)

Lege-gordailua/Depósito legal: M-28218-2020

Gainazalaren diseinua/Diseño de cubierta: Eva Bajo

Espanian inprimatua/Impreso en España  
Liburu hau bere osotasunean klororik gabeko paper ekologikoan inprimatua dago/  
Este libro está impreso íntegramente en papel ecológico sin cloro



## AURKIBIDEA / ÍNDICE/ SOMMAIRE /INDEX

Aurkezpena .....	7
Presentación / Présentation / Presentation .....	17
Argitarazleari buruz / Sobre el editor / À propos de l'éditeur / About the editor.....	23

### I

TOPONIMIA LINGUISTIKA APLIKATUAN:  
BESTE HIZKUNTZA KOMUNITATE BATZUEN ESPERIENTZIAK  
LA TOPONIMIA EN LA VÍA DE LA LINGÜÍSTICA APLICADA:  
EXPERIENCIAS DE OTRAS COMUNIDADES LINGÜÍSTICAS  
LA TOPONYMIE AU SEIN DE LA LINGUISTIQUE APPLIQUÉE:  
EXPÉRIENCES D'AUTRES COMMUNAUTÉS LINGUISTIQUES  
TOPONYMY IN THE FIELD OF APPLIED LINGUISTICS:  
EXPERIENCES OF OTHER LINGUISTIC COMMUNITIES

<i>Olier ar Mogn</i> Normalisation toponymique. Le cas d'une langue sans statut : le breton.....	27
<i>Joan Anton Rabella</i> El Institut d'Estudis Catalans y la normalización toponímica .....	39
<i>Vincenç Rivière</i> Normalisation toponymique en gascon. Du charnegu au toulousain... ..	51
<i>Stefan Ruhstaller</i> La estandarización toponímica en el contexto lingüístico de Andalucía.....	77

<i>Antón Santamarina</i> El patrimonio toponímico de Galicia; trabajos para preservarlo .....	101
--	-----

## II

EUSKAL ONOMASTIKAREN GAUR EGUNGO EGOERA ETA ETORKIZUNEKO ERRONKAK  
SITUACIÓN ACTUAL Y FUTUROS RETOS DE LA ONOMÁSTICA VASCA  
SITUATION ACTUELLE DE L'ONOMASTIQUE BASQUE ET DÉFIS À VENIR  
CURRENT SITUATION AND FUTURE CHALLENGES FOR THE BASQUE ONOMASTIC

<i>Araceli Díaz de Lezana</i> Toponimiaren normalizazioa Euskal Autonomia Erkidegoan .....	117
---	-----

<i>Patxi Galé</i> Euskal Corpus Onomastikoa: asmo-helburuak eta etorkizuneko erronkak.....	131
---	-----

<i>Roberto González de Viñaspre</i> Euskal Onomastikaren egungo egiteko nagusiak, Onomastika batzordearen ikuspegitik.....	141
--	-----

<i>Patxi Salaberri</i> Arauketa eta ikerketa, elkarren adiskide beharrak.....	155
--	-----

## III

LINGUISTIKA APLIKATUA ETA EUSKAL ONOMASTIKA: EUSKALTZAINDIAREN EKARPENA  
LINGÜÍSTICA APLICADA Y ONOMÁSTICA VASCA: APORTACIÓN  
DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA  
LINGUISTIQUE APPLIQUÉE ET TOPONYMIE: CONTRIBUTION  
DE L'ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE  
BASQUE APPLIED LINGUISTICS AND ONOMASTICS: CONTRIBUTION  
OF THE ROYAL ACADEMY OF THE BASQUE LANGUAGE

<i>Alfonso Mujika</i> <i>Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak.</i> Euskal odonimiako eskuliburua.....	171
--	-----

<i>Patxi Galé</i> Euskal Onomastikaren Datutegi (EODA) berrituaren aurkezpena.....	177
---	-----

<i>Paskual Rekalde</i> Pertsona-izendegi berrituaren aurkezpena .....	187
--	-----

## AURKEZPENA

ROBERTO GONZÁLEZ DE VIÑASPRE

xx. mendearen bigarren hamarkada bukatzean dator euskal onomastika aplikatua aztergai duen liburu hau. Gaurkotasun handiko lan-eremua izaten jarraitzen du gurean. Agerikoa da Euskal Herrian lan handia egin dela eta asko aurreratu dela azken berrogei urtean euskal toponimiaren estandarizazioan eta normalizazioan. Hori posible izan da euskarari, ofizialtasuna aitortzearekin batera, Administrazioaren atek ireki eta erabilera normalizatua erdietsi duen neurrian. Hala ere, jakin dakigu gure hizkuntzak ez duela oraindik estatus bera euskararen geografia osoan (Euskal Autonomia Erkidegoan, Nafarroako Foru Erkidegoan, Ipar Euskal Herrian eta Trebiñun); errealitate aniztun horrek alderik dakar, ezinbestean, toponimiaren erabilera normalizatzeko garapenean eta desberdintasunik gertuko beharrianetan. Nolanahi ere, gehien aitzinatu diren Administrazioetan ere, toponimiaren normalizazioa oraindik da hizkuntza-politikaren ardua nagusietako bat, baten batek pentsa lezakeenaren kontra. Zinezko elebitasunaren bidean, baitezpadakoa da onomastikaren zutabea euskararen normalizazioaren eraikinean.

Onomastika aplikatuak erabateko zentzua hartzen du normalizazioaren zerbitzura, euskal gizarteak onomastikaren arloan dituen behar praktikoei zuzen eta garaiz erantzunez. Horixe izan da helburua Onomastika batzordearen sorreratik beretik, euskal izenak bildu, sailkatu, ikertu eta arautzea, euskararen erabileran eta normalizazioan bidea egin dezaten. Gainera, egungo tresna teknologikoen aurrerapausoek aukera berriak eta eraginkorrak eskaintzen dituzte. Liburu hau paratzeran eraman gaituzten arrazoiak bi dira, nagusiki. Batetik, onomastika aplikatuaren ezagutza zabaltzen laguntzea; bestetik, Euskal Herriaz haragoko



zenbait esperientzia lehen eskutik ezagutzeko aukera izatea, eta, era horretan, gogoeta partekatua bultzatzea.

Liburua hiru ataletan egituratuta dago. Lehenbizikoan Euskal Herriaz kanpoko bost esperientzia aurkezten dira, guztiak onomastika aplikatuaren bidean daudenak. Hizkuntza-errealitate desberdinak izanik, bakoitzak du bere testuingurua, kasuan kasuko problematika berezia, eta, zein bere aldetik, ikuspegi aberasgarria osatzen dute. Bigarren atalean bildutako lau kapituluak euskal onomastika dute erdigune, eta egungo egoeraz eta aurrera begirako egitekoez ere ari dira. Azkenik, hirugarren atala hiru kapituluk osatzen dute. Hirurek jorratzen dituzte Euskaltzaindiak azken aldian euskal onomastika aplikatuari egin dizkion zenbait ekarpen nabari.

Lehen atala Olier ar Mogn-en kapituluarekin irekitzen da. Zuzendari zientifikoa da Ofis Publik ar Brezhoneg — Bretoieraren Erakunde Publikoan. Hizkuntza nabarmen gutxitua da bretoiera. Hiztunen galera latza pairatu du azken belaunaldietan, batez ere 1950. urtetik aurrera. Halako moldez non gaur egun soilik 210.000 pertsona inguru mintzo diren bretoieraz; hau da, Britainia historikoak duen biztanleriaren % 4,6k besterik ez daki bretoieraz.

Toponimiaren erabilerari dagokionez, egilearen esanean, Britainiako herriarrei egindako inkestetan gorantz doa bretoiera zerbitzu publikoetan agertzearen aldeko iritzia, eta, zehazki, bide-seinaleetan erabiltzearen oso edo nahiko aldeko jarrera du biztanleriaren % 70k. Eskaera sozial horri erantzuteko lan egiten du, 2010. urteaz geroztik, Bretoieraren Erakunde Publikoak. Erreferentziatzeko erakundea da seinaleztapen elebidunaren arloan, eta bretoierazko toponimoen forma normalizatuak ezartzen ditu Ondare Linguistikoaren Zerbitzuaren bidez. Normalizazio-lanean dituzten oinarri nagusiak zehazten ditu Olier ar Mogn-ek, eta toponimiari lotutako kontsultak erantzuteko baliatzen duten *KerOfis* datu-base toponimikoa aurkezten du.

Bretoieraren egungo egoera ahulak zailtasun handiak dakartzkio toponimoen erabilera publikoa hedatzeari, eta ez nolanhikoak, aski oinarrizkoak baizik. Jaiotzatiko bretoierazko hitzun tradizionalak adin handikoak izaten dira eta azkar desagertzen ari dira. Hortaz, erlojuaren kontrako lasterketa batean lan egitera behartuta daude, ahal den toponimia-ondare guztia salbatzeko eta toponimoen forma normalizatuak berrezartzeko. Etorkizunaren aldeko apustu gisa ikusten du Bretoieraren Erakunde Publikoak egiten duen lana.

Bigarren kapituluak Institut d' Estudis Catalans-ek normalizazio toponimikoaren arloan egindako lana erakusten du Onomastika Bulegoaren buru den Joan Anton Rabellak. Aurrekari historikoetara jotzen du lehenik, eta 1921ean sortutako Oficina de Toponimia i Onomàstica delakoa ageri da abiapuntu gisa. Gerra Zibilak eta diktadurak eragindako etena etorri zen gero, eta 1992ra arte ez zen berriro eratu egungo Oficina de Toponimia i Onomàstica.

Kapituluaren muina dira toponimia-normalizazioaren egitasmoak eta lanak, nagusiki onomastika aplikatuari begirakoak:

Frente a una visión tradicional del estudio de la toponimia centrado en la etimología, actualmente los trabajos de la Oficina se relacionan primordialmente con labores y proyectos de carácter práctico o aplicado, y en la mayoría de casos dirigidos a la normalización de la toponimia catalana.

Izendegien garrantzia nabarmentzen du Joan Anton Rabellak. Kataluniako toponimia nagusiaren lehenbiziko izendegi ofiziala 1998-2003 epean burutu zen, eta azken eguneraketa 2018an amaitu da. Onomastika Bulegoaren lanetan beste ildo garrantzitsu bat da udal-esparruko monografia onomastikoena, oso tresna praktikoak baitira tokian tokiko toponimia babestu eta normalizatzeko.

Egileak adierazten du toponimiaren normalizazioak, funtsean, izen geografiko bereziei hizkuntza-irizpideak aplikatzean datzan arren, toponimiak kontuan hartu behar diren espezifikotasun asko dituela; besteak beste, forma dialektalak eta lokalismoak nola jaso forma arautuetan. Hartarako, garrantzizkoa da berariazko irizpideak sortzea. 2006an *Criteria per a la toponimia d'ambient municipal* eskuliburua plazaratu zuen Institut d'Estudis Catalans-ek, udalei zuzendua, tresna lagungarri gisa hiri-bideetako eta landa-eremuko seinaleetako toponimien erabileran.

Atal honen hirugarren kapituluaren gaskoiaren normalizazio toponimikoaz dihardu Vincenç Rivièrè doktoreak. Misio linguistikoaren arduraduna da Congrès Permanent de la Lengua Occitana erakundean. Erakunde horren lan-ildoetan dago toponimoen egungo aldaerak nahiz historikoak biltzea, ikertzea eta beren forma arautuak ezartzea. Horretarako esparru teoriko-metodologikoa definitzen du lehendabizi kapituluaren egileak. Okzitanieraren Charnego eta Tolosako Gaskoinia bi eremu linguistikoetatik hartutako adibide konkretuetatik abiatuta, Vincenç Rivièrè frogatzen saiatzen da okzitanieraren arau toponimikoak, oro har, ondo egokitzen direla gaskoira.

Normalizazio toponimikoaren atalean, faktore erabakigarritzat du iturburu-hizkuntza, eta hizkuntza bakoitzari transkripzio-prozesu bat egokitu behar zaio la dio. Bere irizpideari jarraikiz, Vincenç Rivièrè-k proposatzen du toponimoen osagai espezifikoiari —hots, izen bereziari— jatorrizko hizkuntzaren grafia aldatzea. Hortaz, Ipar Euskal Herrian gaskoiz ere mintzo diren herrietako euskarazko toponimoak gaskoiaren grafiaz idaztearen alde ageri da, esaterako karrikazinen bertsio gaskoian. Era horretan, *Bordaxuri* eta *Etxezahar* euskal izenak gaskoiz *Bòrdashori* eta *Echesahar* grafiarekin idatzi behar dira, bere irudiko.

Esan behar da puntu horretan ez datozela bat Vincenç Rivièrè-k proposatutakoa eta Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen irizpidea. Izan ere, izen

bereziak sorburu-hizkuntzan duen grafia errespetatzea hobesten du Onomastika batzordeak, gaskoiarekin eta orobat gaztelaniarekin eta frantsesarekin. Irizpide hori aplikatzen ari da Ipar Euskal Herrian ere, herri-izendegietako eta seinalezta-pen-xafletako toponimiarekin. Adibidez, euskarazko *Bordaxuriko bidea* gaskoiz *Camin de Bordaxuri* ezarri da; eta, gaskoizko *Camin de Maisonnava* bidearen euskal izentzat *Maisonnava* bidea finkatu da.

Hurrengo kapituluan toponimiaren estandarizazioak Andaluziako tesuinguru linguistikoan dituen berezitasunak aurkezten ditu Stefan Ruhstaller Sevillako Pablo de Olavide unibertsitateko irakasleak. Bere esanean, une erabakigarria da Andaluziako ondare toponimikoaren kontserbazio egokia ziurtatzeko; batez ere, toponimia txikiko izenei dagokienez. Oraintsu arte ahoz eta komunitate txikien esparrura mugatzen ziren leku-izenek aplikazio osoa dute gaur egun mapetan, datu-base geografikoetan, gida turistikoetan eta abarretan. Stefan Ruhstaller-ek dio zabalkunde horrek dakarren onura arrisku ere bilaka daitekeela toponimoen idatzizko forma zuzena ez bada. Izan ere, baliabide ahaltso horiei esker, izen akastunek azkar egiten dute beren bidea, finkatu egiten dira gizartean, eta nekez zuzendu ahalko dira etorkizunean.

Agerian jartzen du egileak Andaluziako toponimiaren estandarizazioari buruzko problematika, eta irizpide argiak izatearen garrantzia. Funtsezkoa da, bere iritziz, forma estandarizatua ados egotea benetako erabilerarekin eta ezaugarri linguistikoekin eta soziolinguistikoekin, hiztunen gaitzespenik izan ez dadin. Soilik ahoskerari dagozkion ezaugarri dialektal gehienak ez jasotzearen alde dago egilea. Aldiz, leku-izen bakoitzaren ezaugarri morfologiko eta lexikoak erabateko fideltasunez islatu behar dira.

Andaluziako toponimiaren estandarizazioan erabili beharreko irizpideak ezin dira besterik gabe beste lurralde batzuetara estrapolatu. Hori irudikatzen, zeharo desberdina den lurralde bateko errealitatearekin erkatzen du egileak. Andaluzia ez bezala, Suitza germanofonia diglosikoa da, bertan erabateko oposizioa dago dialektoaren eta aleman estandararen artean, eta bestelako estandarizazio irizpideak aplikatzera behartzen du horrek. Horregatik, Suitzako toponimia txikiaren arautzaileek tokiko hiztunen komunitateetan benetan erabiltzen diren formak zehaztasunez islatzea erabaki dute, hizkuntza estandarera hurbildu beharrean.

Bosgarren kapituluan Antón Santamarina akademikoak Galiziako aberastasun toponimiko bikaina azaltzen du, eta ondare oparo hori zaintzeko eta zabalatzeko egin diren lanak erreparatzen ditu. Galiziak espainiar estatuaren azaleraren % 6 baino ez du hartzen, baina Espainia osoko biztanle-entitateen % 42 baino gehiago ditu. Toponimoen ugaritasun hori azaltzen duten Behe Erdi Aroko sustrai historikoetan sakontzen du. Toponimiaren mendez mendeko transmisioa



nola izan den deskribatzen du, kontaktu linguistikoa kontuan hartuz, eta jasan-dako distortsio-prozesua iraultzeko neurriak ere aztertzen ditu.

Hizkuntza Normalizazioari buruzko 1983ko Legeak Galiziako toponimoek forma ofizial bakarra galizieraz izango zutela ezarri zuenerako, biztanle-entitateen ia erdia desitxuratuta zegoen. Antón Santamarina partaide izan da egoera hori arzteko sortu zen batzordearen lanetan.

Bere esanean, konpexuagoa da mendiei, ibaiei, laborantza-lurrei eta abarren bilketa burutzea. Gaur egun arte egindako urratsen berri ematen du Galiziako akademikoak. Horien artean aipagarria da *Galicja Nomeada* izeneko aplikazioa, mikrotoponimoen bilketa elkarlanean aurrera egiteko balioko duena. Tresna horren bidez, erregistratutako erabiltzaileek leku-izenak sartu eta geolokalizatu ahalko dituzte.

Galiziako esperientzarekin bukatzen da liburuaren lehen atala. Bigarren atalean lau egileren ekarpenak biltzen dira. Lau begirada zorrotz dira egungo euskal onomastikaren egungo egoeraz eta aurrera begirako egitekoez.

Bigarren ataleko lehen kapituluak Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak Euskal Autonomia Erkidegoan (EAEn) egindako lana azaltzen du Araceli Díaz de Lezana arduradunak. Bi garai bereizten ditu: batetik, toponimoak datu-base alfanumeriko batean jasotzen eta gordetzen zirenekoa; bestetik, informazio geografikoaren sistemei esker (GIS sistemak), toponimia eta kartografia uztartzeko eskura dauden egungo garaia. Azken urteotako garapen teknologikoak ahalbidetu du mapetan eta izendegi geografikoetan toponimoak dagozkien geoerreferentziekin ikusi ahal izatea.

Egileak dihardu Euskararen Aholku Batzordearen barruan 1996. urtean sortutako Toponimiako Batzorde-atal Bereziaren sorreraz eta ibilbideaz. Toponimia-lanen garai berria EAeko Izendegi Geografiko Ofizialarekin lotzen du. Tresna ahaltu hori 2019az geroztik on line kontsulta daiteke. EAeko Izendegi Geografikoari izaera ofiziala eman dio Euskadiko toki-erakundeetan hizkuntza ofizialen erabilera instituzionala eta administratiboa normalizatzeari buruzko 179/2019 Dekretuak.

Azkenik, Araceli Díaz de Lezanak nabarmentzen du Toponimia Batzorde-atal Bereziak EAeko toponimia lanerako metodologia 2020ko otsailean onartu izana. Horren helburua da eskumenak dituzten entitateen arteko toponimialana koordinatzea, bereziki EAeko Izendegi Geografikoa zuzendu, osatu eta eguneratzeari begira. Finean, toponimia normalizatu hori IGNren Nomenclátor Geográfico Nacional-ean integratzea eta, horrela, mundu globalizatuaren eskura jartzea. Oso garrantzitsua da toponimo ofizialen hedapena eta beren aplikazioaren jarraipena egitea, erabilera okerrak detektatzeko eta behar diren zuzenketak ongi burutzen direla egiaztatzeko.

Bigarren ataleko bigarren kapituluan Patxi Galé onomastika batzordeko kidea Euskaltzaindiko Euskal Corpus Onomastikoaz ari da. Egitasmo ofizial gisa 2005ean onartu zuen Akademiak, nahiz eta lehenbiziko urratsak 2000n egin ziren. Hasierako helburua izan zen Onomastika batzordeak egiten duen estandarizazio-lanerako datu-base lagungarria izatea “hartzen diren erabakiak behar bezala hartzeko”. Lan-tresna hori helburu horrekin joan da etengabe hazten eta emendatzen. Datu-iturriak ugari dira: artxibategietako dokumentuak, kartografiak, argitalpen historiko eta geografikoak, katalogoak, hiztegiak, hizkuntzalarien ikerlanak, izendegi ofizialak, Euskaltzaindiaren erabakiak...

ECO datu-baseak atal publikoa du: Euskal Onomastikaren Datutegia (EODA), Euskaltzaindiaren webgunearen bitartez plazaratzen dena. 2019ko ekainera arte, ECO datu-basean dauden estandarizazio-proposamenetatik soilik jaso izan dira EODAn Akademiaren Osoko bilkuraren edo Onomastika batzordearen berariazko oniritzia dutenak. Aldiz, aurrerantzean askoz datu gehiago ageri dira EODAn. Erantsi direnak Euskaltzaindiak ez, baina bestelako ikertzaileek aztertu eta proposatuak dira. Izan ere, ikertzaile eta lantalde askok Euskaltzaindiaren arautze-irizpide berberak erabili dituzte, eta beren emaitzak uztargarriak dira hizkuntzaren normalizaziorako ildo akademikoarekin. Hortaz, horrelako datuak ere txertatu dira EODAn. Patxi Galék dioenez, “horrela, datu horiek beste ikerketa batzuetan erabilgarri izango dira eta euskal onomastikaren normalizazioan aurrerabidea erraztuko dute”. Amaitzeko, ECOren etorkizuneko zenbait erronka proposatzen ditu egileak.

Hurrengo kapituluan Roberto González de Viñaspre Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen buruak gogoeta egiten du Onomastika batzordearen ikuspegitik euskal onomastikak aurrez dituen egiteko nagusiez. Batzordea 1983an sortu zenekoa dakar gogora, eta hasieratik ezarriak dituen egiteko nagusiak. Toponimiaren estandarizazioan, Euskaltzaindiari dagokio, Euskal Herri osoan, toponimoen forma arautu zuzenak ezartzeko irizpide linguistikoak finkatzea eta erakunde publikoei aholkua ematea. Eginkizun horretan garrantzi handikoa iruditzen zaio onomastikaren arloan diharduten ikertzaileekiko komunikaziorako zubigintza eraikitzea eta sustatzea, nork bere inguru geografikotik, bere ikerketa-arlotik edo jakintza-eremutik, ekarpena egin dezan, xede komuna den ondare toponimikoa hedatzearen eta jagotearen mesedetan.

Onomastika batzordearen ekarpenak gizartearen beharrei erantzutera dato. Horretarako sortu zen batzordea. Hori du berezko xedea. Azken aldiko eguneratze eta berritze lanen ondorio eta emaitza dira pertsona-izendegi berri-tua eta kale-izenak arautzeko irizpide-bilduma. Bi-biak gizarte-proiektzio zabalekoak, onomastika aplikatuaren erakusgarri garbiak. Ahaztu gabe ondare toponimikoa berreskuratzeko eta toponimo estandarizatuen zabalkundea bultzatzeko eredugarria den Gasteizko Toponimia egitasmoa.

Euskaltzaindiaren Onomastika batzordea beste zenbait lan-ildotan abiatu da azken aldian. Eginkizun zehatzak ditu aurrez aurre. Esaterako, Akademiak aspaldian landu eta ezarri zituen euskal toponimia finkatzeko arautze-irizpideak. Azken hogeitau urtean bildutako esperientzia oparoaren ikuspegitik, irizpideak sakonki berrikusteari eta eguneratzeari lotu berri zaio Onomastika batzordea. Batzordeburuak dioenez, arautze linguistikoaren funtsezko xedea zera da: leku-izenen idatzizko eta ahozko tradizioak aintzat harturik, belaunaz belauneko forma linguistikoaren jarraitutasuna bermatzea eta, horrela, ondarea babestea. Egitekoen zerrendan, euskal deituen idazkera arautua da oraindik osatu gabeko beste lan garrantzitsu bat, datozen urteetan lehenetsunez lantzea merezi duena. Dударik gabe, zeregin horretan laguntza handikoa izango da urtez urte ECon bildutako informazio joria. Jakitun da batzordeburua deituen grafia gai minbera dela, norbanakoentzat hain gertukoa izanik. Izan ere, gizartean badira oraindik euskal deituen erabileran sakonki errotutako auzo hizkuntzen sistema grafikoaren menpeko ohiturak.

Bigarren ataleko azken kapituluan Patxi Salaberri katedradunak eta euskaltzain osoak agerian jartzen du ikerketa-lana oinarrizkoa dela toponimoen arauketa-lana bermez egin ahal izateko. Horren beharra erakusteko, berak barren-barrenetik ederki ezagutzen duen Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen ibilbide historikoaz dihardu garden bezain zintzo, autokritikari ere muzin egin gabe.

Dioenez, trantsizio politikoaren garaiak markatu zuen urte haietan euskal onomastikarien lan egiteko modua. Euskarari aitortza ofiziala emanik, hiri eta herri bakoitzak euskal izen egokia behar zuen, eta lehenbailehen gainera, mapeetan, testuliburuetan, errepide-seinaleetan eta abarretan idazteko. Ikerketarako astirik eta baliabiderik ez zen egon, batik bat euskara desagertua zegoen eskualdeetako toponimoak aztertzeke. Hala ere, argitara eman behar izan zen 1979an *Euskal Herriko Udalen Izendegia*, eta, egileak dioten bezala, “kritika errukigabeen iturbegi izan dira gero Onomastika batzordean aritu garenondako [...] Zernahi gisaz, bekatu larriak egin baziren ere, proposatu ziren izenetako anitz arras egokiak ziren”. Patxi Salaberriren esanean, toponimiari lotutako erabakiak eztabaida-iturri izaten dira, herri-izenetan batez ere, ez baitira hizkuntza-gai hutsak izaten, baizik eta gizartearekin zuzenean lotuak eta, ondorioz, politikarekin ere bai. Ezin ukatuzkoa da leku-izenek balio sinboliko handia dutela.

Patxi Salaberrik azpimarratzen du ikerketa baitezpadakoa dela arauketa zuzena izango bada, bestela bide egin dezaketen forma makurrak proposa daitezkeelako, gero zuzentzen lanak ematen dituztenak. Hortaz, funtsezko ideia da ikerketa-lana — artxibategietako eta ahozko datuak biltzea eta aztertzea — ezinbesteko zeregina dela onomastikaren arlo guztietan. Horren etsenplu argigarria dakar egileak:



Luzaideko *Arbanta* izena. Toponimia nagusitik, mikrotoponimiatik, oikonimiatik ekarritako adibideen bitartez garbi ikusarazten du ikerketaren munta.

Azkenik, antroponimiara etorrira, egileak dio ponte-izenen eta deituren arloan hartzen diren erabakiak eragin handikoak direla gizartean. Esparru horretan ere galderak anitz dira, arazoak ugariak direlako.

Liburuak duen egituran, hirugarren atalean jasotzen dira euskal onomastika aplikatuari Euskaltzaindiak egindako ekarpen berrienak. Hiru kapitulu dira.

Lehenbizikoan, Patxi Galé Onomastika batzordeko kideak Euskal Onomastikaren Datutegia (EODA) berrituaren nondik norako behinenak azaltzen ditu, zenbait xehetasunetan sartuz.

Atal honetako bigarren kapituluan, Alfontso Mujika Onomastika batzordeko idazkariak azaltzen du batzordeak landu eta Euskaltzaindiak 2019an argitara eman duen *Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak. Euskal odonimiako eskuliburua*. Mende laurden inguruan Onomastika batzordeak Euskal Herriko udalen kontsultei emandako irizpenak eta aholkuak ditu oinarri liburu horrek. Egilearen esanean, hasieratik honainoko ibilbidea luzea eta emankorra izan da. Hutsaren hurrengotik abiatuta eta praktikatik ikasiz eratu behar izan zituen batzordeak arautze-irizpideak, eta ez da ahaztu behar euskararen estandarizazioa ere ez zegoela orain erdietsi duen mailan.

Urtez urte, milaka kale-izen aztertzen eta irizpenak ematen jardun du Onomastika batzordeak. Esperientzia hori baliatu du arlo horretako arautze-irizpideak eguneratzeko, osatzeko eta xeheago deskribatuta berridazteko. Horren emaitza da aipatutako eskuliburua. Alfontso Mujikak dioen eran, ahalegin berezi bat egin da irizpide horiek modu didaktikoan azaltzeko, eta adibide-kopuru ohargarriarekin hornitu da.

Hizkuntza-irizpideez harago, kale-izenak hautatzeko irizpideei ere heldu zaie eskuliburuan. Gurean udalen eskumena da kale-izenak hautatzea, eta Onomastika batzordeari komenigarria iruditu zaio horretaz zenbait iradokizun orokor biltzea, edozein hizkuntzarentzat balio dutenak.

Irizpide ortotipografikoek ere tokia dute eskuliburuan. Bereziki, kale-izenetan letra larriak nola erabili behar diren deskribatzen da. Hizkuntza-irizpideen atalean kale-izenen kudeaketan ardura eta kezka duen orori ager dakizkioken galdera asko daude. Arazo horiei erantzuten saiatu da Onomastika batzordea, argibideak emanez.

Aurkezten dugun liburuaren azken kapituluan Paskual Rekalde Onomastika batzordeko kideak argibideak ematen ditu Euskaltzaindiak 2019an plazaratu duen pertsona-izenegia berrituaz. Lehenik, aurreko izendegiaz ari da (ezaugarri nagusiak, datuen iturriak eta egitura orokorra), eta, ondoren, oraingo izendegia berritasunak azaltzen ditu (euskarria, izenen sailkapena eta egitura

berria). Noski, izendegi berrituak ez ditu agortzen ildo horretan egin behar diren lanak, eta egileak etorkizuneko urrats premiazkoenak aipatzen ditu.

Izendegi berrituak dakartzan berritasunen artean izen epizeno edo neutroen saila nabarmentzen du. Egileak dioen eran, gai hori ez zaio sekula arrotza izan Euskaltzaindiari, baina zenbait izeni sexu jakin bat ez esleitzeak lege-oztopo argia izan du: 1957ko Erregistro Zibilaren Legea. Urrats bat aurrera egin du Akademiak izendegi berrituan, eta jadanik euskarak pertsona-izen epizenoak ditu, izen maskulinoez eta femeninoez gainera.

Azken buruan, liburu erakargarri eta erabilgarri bat osatzea izan da gure nahia, onomastika aplikatuan ardura eta interesa duten guztiei zuzendua. Euskal onomastikaren inguruko lanak eta ekarpenak ezagutzera ematearekin batera, beharrezkotzat jotzen dugu beste hizkuntza batzuen esperientziak jasotzea eta bihar-etziko egitekoetz eta erronkez gogoeta egitea.



## PRESENTACIÓN

El objeto de estudio de este libro es de gran actualidad. En efecto, la onomástica aplicada está al servicio de la normalización del euskera, y la actividad de la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia tiene un fin práctico: responder adecuadamente a las necesidades de la sociedad vasca en el área de la onomástica. Para un bilingüismo efectivo, la onomástica es un pilar imprescindible en el edificio de la normalización del euskera.

Dos son las razones principales para la publicación de este libro. De una parte, presentar la situación actual de la onomástica aplicada vasca y las tareas futuras; de otra parte, dar a conocer de primera mano algunas experiencias realizadas fuera del País Vasco y, de ese modo, propiciar la reflexión compartida.

El libro está estructurado en tres partes. En la primera se presentan cinco experiencias de fuera del País Vasco, todas ellas relacionadas con la onomástica aplicada. Se trata de realidades sociolingüísticas diversas, cada una con su contexto y problemática propia, y todas ellas contribuyen a crear una visión amplia y enriquecedora. La aportación inicial, de Olier ar Mogn, muestra el estado de la estandarización y normalización toponímica en el caso del bretón, una lengua fuertemente minorizada y vulnerable. En el segundo capítulo, Joan Anton Rabella describe la labor del Institut d'Estudis Catalans en la salvaguarda y normalización del patrimonio toponímico. La tercera aportación llega desde Occitania, de la mano de Vincenç Rivièrè, quien detalla la metodología aplicada en la recogida de la toponimia y los criterios seguidos en su estandarización, con especial referencia a la variedad gascona. En el siguiente trabajo, Stefan Ruhs-taller evidencia las particularidades propias de la estandarización toponímica en un contexto lingüístico como el de Andalucía, y muestra la inviabilidad de extrapolar criterios a áreas lingüísticas con realidades bien diferentes, como es el caso de la Suiza germanófono. El primer bloque del libro concluye con la aportación de Antón Santamarina acerca de la normalización de una toponimia tan abundante como la de Galicia.

En la segunda parte, los cuatro capítulos reunidos tienen como eje vertebrador la onomástica vasca, y abordan la situación actual y las tareas pendientes. La primera aportación corresponde a Araceli Díaz de Lezana, que presenta la labor de normalización de la toponimia realizada por la Viceconsejería de Política Lingüística del Gobierno Vasco desde sus comienzos hasta el momento actual. En el segundo capítulo, Patxi Galé muestra con detalle el origen, desarrollo y tareas futuras del Corpus Onomástico Vasco (ECO), amplio proyecto de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia. Roberto González de Viñaspre reflexiona en el tercer capítulo sobre los retos inmediatos que tiene ante sí la Comisión de Onomástica. La segunda parte del libro finaliza con el capítulo que Patxi Salaberri dedica a poner de manifiesto que la labor de investigación es ineludible y previa a todo trabajo de normativización toponímica.

La tercera y última parte del libro la conforman las más recientes aportaciones hechas por la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia a la onomástica aplicada. Son tres capítulos. El autor de la primera contribución, Alfontso Mujika, trata sobre el manual de odonimia publicado recientemente por la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia en el que se recogen los criterios para la denominación de vías públicas y su escritura en euskera. El segundo de ellos está a cargo de Patxi Galé, que muestra las líneas generales de la renovada y ampliada herramienta EODA o Base de Datos de la Onomástica Vasca, accesible en internet. Cierra la tercera parte del libro el capítulo de Paskual Rekalde. Presenta en él las principales características del renovado nomenclátor de nombres de persona recientemente realizado por la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, cuya principal innovación reside en la inclusión de la categoría de nombres epícenos o neutros, junto a los exclusivamente masculinos o femeninos, y la ampliación del número de nombres hipocorísticos.

En definitiva, nuestro propósito ha sido componer un libro que sea útil y atractivo, dirigido a todas las personas con responsabilidad e interés en la onomástica aplicada.

## PRÉSENTATION

Le sujet d'étude de ce livre est tout à fait d'actualité. En effet, l'onomastique appliquée est au service de la normalisation de la langue basque et l'activité de la commission d'Onomastique d'Euskaltzaindia a un objectif pratique qui est celui de répondre de façon adéquate aux besoins de la société basque dans le domaine de l'onomastique. Dans le but d'un bilinguisme réel, l'onomastique est un pilier indispensable dans l'édifice de la normalisation de la langue basque.

La publication de ce livre est motivée par deux raisons. La première est de présenter la situation actuelle de l'onomastique basque appliquée ainsi que les travaux futurs ; la seconde est de faire connaître en avant-première plusieurs expériences menées hors du Pays Basque et par ce biais favoriser une réflexion partagée.

Ce livre est construit en trois parties. La première présente cinq expériences menées hors du Pays Basque, qui toutes relèvent de l'onomastique appliquée. Il s'agit de réalités sociolinguistiques diverses, chacune d'entre elles ayant son propre contexte et sa propre problématique. Elles contribuent toutes à créer une vision large et enrichissante. La première contribution d'Olier ar Mogn, présente l'état des lieux de la standardisation et de la normalisation toponymique de la langue bretonne, qui est une langue fortement minorisée et fragile. Dans le second chapitre Joan Anton Rabella présente le travail de l'Institut d'Estudis Catalans pour la sauvegarde et la normalisation du patrimoine toponymique. La troisième contribution nous vient d'Occitanie et est réalisée par Vincenç Rivière. Elle décrit la méthodologie utilisée pour le recueil de la toponymie et les critères appliqués pour sa standardisation, avec une référence spéciale à la variété gasconne. La contribution suivante de Stefan Ruhstaller relève les particularités de la standardisation toponymique dans un contexte linguistique comme celui de l'Andalousie et montre l'impossibilité d'exporter des critères à des zones linguistiques présentant des réalités très différentes, comme c'est le cas de la Suisse germanophone. La première partie de l'ouvrage se termine par la contribution d'Antón Santamarina sur la normalisation de la toponymie très abondante de la Galice.

Dans la seconde partie de l'ouvrage, l'ensemble des quatre chapitres ont pour colonne vertébrale l'onomastique basque. Ils abordent la situation actuelle et les travaux restant à réaliser. La première contribution est celle de Araceli Díaz de Lezana qui présente le travail de normalisation de la toponymie réalisé par le secrétariat d'état à la Politique linguistique du gouvernement basque, de ses débuts à nos jours. Dans le second chapitre, Patxi Galé présente en détails l'origine, le déroulement et les futurs travaux de la commission du Corpus Onomastique Basque (ECO), vaste programme mené par Euskaltzaindia. Dans le troisième chapitre, Roberto González de Viñaspre mène une réflexion sur les défis immédiats auxquels fait face la commission d'Onomastique. La seconde partie de l'ouvrage se termine par le chapitre de Patxi Salaberri où il s'attache à mettre en évidence le fait qu'un travail de recherche préalable est indispensable à tout travail de normativisation toponymique.

La troisième et dernière partie de l'ouvrage est composée des contributions les plus récentes réalisées par Euskaltzaindia sur l'onomastique appliquée. On y trouve trois chapitres. L'auteur de la première contribution, Alfontso Mujika Etxeberria, présente le manuel d'odonymie publié récemment par Euskaltzaindia



et qui comprend les critères de dénomination des voies publiques et leur graphie en basque. Le seconde, écrit par Patxi Galé, présente les lignes générales de l'outil EODA rénové et augmenté, ou Base de données de l'onomastique basque, accessible sur internet. La troisième partie de l'ouvrage se termine par l'article de Paskual Rekalde qui présente les caractéristiques principales du nomenclature rénové des prénoms, qui a été réalisé récemment par Euskaltzaindia et dont la principale innovation est l'insertion de la catégorie des prénoms épiciques ou neutres, s'ajoutant aux catégories de prénoms exclusivement masculins ou féminins, ainsi qu'à l'augmentation du nombre de prénoms hypocoristiques.

En définitive, notre objectif a été d'élaborer un ouvrage à la fois utile et attrayant, destiné à toute personne s'intéressant à l'onomastique appliquée.

## PRESENTATION

This book's object of study is highly topical. In fact, onomastics are made use of in the normalization of Basque, and the work of the Royal Academy of the Basque Language's Onomastics Commission has a practical purpose: to respond appropriately to the needs of Basque society with regard to onomastics. With the objective of real bilingualism, onomastics is an essential pillar for Basque normalization.

There are two main reasons for the publication of this book. For one thing, presenting the current situation of Basque applied onomastics and future tasks; for another, communicating some first-hand experiences from outside the Basque Country and, in this way, to encouraging shared reflection.

The book is structured in three parts. The first part explains five experiences from outside the Basque Country, all connected with applied onomastics. These deal with diverse sociolinguistic realities, each with its own context and issues, and all of them contribute to creating a far-reaching, enriching vision. The first contribution, from Olier ar Mogn, shows the state of toponymic standardization and normalisation in Breton, a highly minority, vulnerable language. In the second chapter, Joan Anton Rabella describes the work of the Institut d'Estudis Catalans in safeguarding and standardizing toponymic heritage. The third contribution comes from Occitania, and in which Vincenç Rivière details the methodology used in the collection of toponymic terms, and the criteria followed in its standardization, with special reference to the Gascon variety. In the following work Stefan Ruhstaller demonstrates the particularities of toponymic standardization in a linguistic context such as Andalusia, and shows the unworkability of extrapolating criteria for linguistic areas with very different realities, for instance German-speaking Switzerland. The first block of the book

concludes with Antón Santamarina's contribution to the normalization of the plentiful toponymy of Galicia.

In the second part of the book there are four chapters based around Basque onomastics, and which address the current situation and tasks pending. The first contribution is from Araceli Díaz de Lezana, who presents the task of toponymy standardisation carried out by the Basque Government's Vice-Council of Linguistic Policy from its foundation until the present day. In the second chapter Patxi Galé examines the origin, development and future tasks of the Basque Onomastic Corpus (ECO) in detail, an extensive Euskaltzaindia project. Roberto González de Viñaspre reflects in the third chapter on the immediate challenges facing the Onomastics Commission. The second part of the book concludes with Patxi Salaberri's chapter, which demonstrates that research is indispensable prior to any work on toponymic norms.

The third and final part of the book is the most recent contributions made by Euskaltzaindia (Royal Academy of the Basque Language) to applied onomastics. It has three chapters. The author of the first contribution, Alfontso Mujika Etxeberria, deals with street names manual recently published by Euskaltzaindia, and which sets out the criteria for naming public roads and their spelling in Basque. The second chapter is by Patxi Galé, who shows the main approach of the renewed and expanded EODA tool (Database for Basque Onomastics), which can be accessed on the Internet. The conclusion to the third part of the book is Paskual Rekalde's chapter. It deals with the main characteristics of the renewed nomenclator of personal proper nouns recently drawn up by Euskaltzaindia (Royal Academy of the Basque Language), and whose main innovation is the inclusion of the category of epicene or neutral names, together with exclusively male or female names, and the increased number of hypocoristic names.

In summary, our objective was to publish a book that is useful and attractive, addressing all people with responsibility for or an interest in applied onomastics.



#### ARGITARAZLEARI BURUZ

##### **Roberto González de Viñaspre (Bilbo, 1961)**

Deustuko Unibertsitatean Euskal Filologian lizentziatu zen 1985ean. Ikertzaile bezala toponimia historikoa lantzen du nagusiki, eta bere ikerketa-eremua bereziki Arabako lurraldean ardatzua dago. Halaber, aztergai ditu euskararen historia sozialarekin lotutako jakingarriak. Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen burua da, eta euskaltzain osoa 2018. urteaz gero.

#### SOBRE EL EDITOR

##### **Roberto González de Viñaspre (Bilbao, 1961)**

Licenciado en Filología Vasca por la Universidad de Deusto en 1985. Como investigador viene desarrollando su actividad principalmente en el campo de la toponimia histórica, y su ámbito de estudio se centra sobre todo en el territorio de Álava. También indaga en aspectos relacionados con la historia social de la lengua vasca. Es presidente de la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia y miembro numerario desde 2018.

#### À PROPOS DE L'ÉDITEUR

##### **Roberto González de Viñaspre (Bilbao, 1961)**

Roberto González de Viñaspre a obtenu sa licence de Philologie basque à l'Université de Deusto en 1985. Il mène son activité de chercheur principalement dans le domaine de la toponymie historique, sa zone d'étude se concentrant surtout sur le territoire de la province d'Alava. Il a étendu ses recherches à des aspects

ayant trait à l'histoire sociale de la langue basque. Il est président de la commission d'Onomastique d'Euskaltzaindia et académicien titulaire depuis 2018.

#### **ABOUT THE EDITOR**

#### **Roberto González de Viñaspre (Bilbao, 1961)**

Graduated in Basque Philology at Deusto University in 1985. His main specialised area as a researcher is historical toponymy, and, in particular, in the province of Araba. He also carries out research into the social history of Basque. He is the head of Euskaltzaindia's Onomastics Commission, and has been a full academy member since 2018.

**I**

**TOPONIMIA LINGUISTIKA APLIKATUAN:  
BESTE HIZKUNTZA KOMUNITATE BATZUEN  
ESPERIENTZIAK**

**LA TOPONIMIA EN LA VÍA DE LA LINGÜÍSTICA  
APLICADA: EXPERIENCIAS DE OTRAS COMUNIDADES  
LINGÜÍSTICAS**

**LA TOPONYMIE AU SEIN DE LA LINGUISTIQUE  
APPLIQUÉE: EXPÉRIENCES D'AUTRES COMMUNAUTÉS  
LINGUISTIQUES**

**TOPONYMY IN THE FIELD OF APPLIED LINGUISTICS:  
EXPERIENCES OF OTHER LINGUISTIC COMMUNITIES**



## NORMALISATION TOPONYMIQUE LE CAS D'UNE LANGUE SANS STATUT : LE BRETON

OLIER AR MOGN

Directeur scientifique de l'Office Public de la Langue Bretonne  
olier.armogn@opab.bzh

Il convient tout d'abord de faire un bref rappel historique qui permettra de mieux comprendre la situation actuelle en Bretagne.

### QUELLE EST TRÈS BRIÈVEMENT CETTE HISTOIRE ?

Les Bretons sont venus d'outre-Manche pour s'installer durablement dans la péninsule armoricaine à partir du IV<sup>ème</sup> siècle. Dans quelle mesure le celtique continental, ou gaulois, était-il encore en usage à cette époque ? Les débats sur ce sujet ont été passionnés et ne sont toujours pas tranchés. Toujours est-il que l'expansion durable des Bretons a fluctué à l'Est de la péninsule au cours des siècles, progressant jusqu'aux portes de Rennes et Nantes (IX<sup>ème</sup> siècle), puis refluant peu à peu vers l'Ouest. L'aire traditionnelle de la pratique s'est fixée à l'Ouest de la médiane reliant Saint-Brieuc (exclu) à Vannes inclus (aire où les toponymes de langue bretonne dépassent les 75 %). La partie orientale, la Haute-Bretagne, est divisée en deux. Dans l'extrême-Est, la toponymie d'origine bretonne est très sporadique, témoignant d'une assez brève et faible implantation. Entre les deux zones, la réalité sur le terrain est vivement contrastée. Disons que dans cette zone mixte centrale, la pratique de la langue n'était plus générale très tôt, mais qu'elle a fortement marqué le paysage toponymique, au point qu'une part importante



des toponymes est bretonne. Notons qu'à l'Ouest, le nombre de locuteurs a tellement diminué aujourd'hui que ces derniers sont également minoritaires dans cette zone où la pratique de la langue n'a pas connu d'interruption.

Fin 2018, le Conseil régional de Bretagne a fait réaliser une enquête sociolinguistique sur la réalité de la pratique et de la perception de la langue bretonne par les Bretons. On estime donc que le breton, est actuellement parlé par quelque 210 000 personnes sur les 4,5 millions d'habitants de la Bretagne historique. Si la majorité des brittophones habite la partie occidentale de la Bretagne il existe également des foyers non négligables de locuteurs à l'Est du territoire notamment dans les agglomérations urbaines (Rennes, Nantes). Et comme aujourd'hui tous les locuteurs du breton parlent aussi le français, nous ne sommes plus en présence de blocs linguistiques homogènes comme c'était le cas il y a un siècle. Le nombre de brittophones a, en outre, chuté massivement depuis les années 1950. En contre-point, le nombre d'enfants scolarisés dans les filières bilingues français-breton croît sans cesse depuis ces trois dernières décennies (plus de 17 000 élèves à la rentrée 2018), mais pas au point d'assurer un renouvellement générationnel pour le moment. Le locuteur moyen a aujourd'hui 70 ans. Mais pour apporter une note positive à ce bilan, la quasi-totalité des locuteurs de moins de 40 ans est alphabétisée.

Après cette rapide présentation de l'état général de la langue, venons-en à la toponymie de langue bretonne à proprement parler.

La langue bretonne a une tradition écrite très ancienne, attestée par les gloses du manuscrit de Leyde (VIII<sup>ème</sup>-IX<sup>ème</sup> siècle), puis par une importante production lexicographique et pieuse. Toutefois, en l'absence d'un emploi administratif, y compris lorsque la Bretagne était un Etat souverain, les toponymes de langue bretonne, tels qu'ils nous sont parvenus à l'écrit, découlent d'une tradition écrite allogène, portés par les règles du latin puis par celle du français. Notre patrimoine toponymique breton a donc été altéré, malmené. Il est composite et les variantes orthographiques foisonnent, selon les administrations, les organismes ou les sources. Entre l'Institut Géographique National (IGN), l'Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques (INSEE), le cadastre, etc., les formes peuvent diverger. On peut prendre l'exemple du toponyme Koad Trenk que l'on trouvait orthographié avant normalisation sous les formes Coat Trinqu (INSEE), Coat Trenk (IGN), Coatrinq (Commune), Coat Tringue (Annuaire) Coatrinquen (Annuaire). On note l'emploi de graphies inexistantes en breton (le C seul, le QU) et la diversité des variantes en circulation pour un seul toponyme. Ce cas est loin d'être une exception.

Les noms de lieux bretons ont également parfois été traduits en français entièrement ou partiellement. Exemple : *La Villeneuve* < Ar Gernevez ; *Keryann d'en-Haut* < Keryann Uhelañ. Les noms sont quelquefois tellement déformés

qu'ils peuvent être méconnaissables, voire traduits de manière fantaisiste. Exemples d'aberrations par attraction paronymique : le toponyme noté *le Croissant* est en réalité issu du breton ar *C'broashent* (= le carrefour) ; le breton *Garzh ar Saoz* (la haie de l'Anglais) est devenu *Garce à Sauce* ; ou encore, *Sant Rion* (Saint-Rion) s'est transformé en *Cendrillon* !

Une fois ces constats faits, le travail de normalisation toponymique doit prendre en compte les statuts disparates des différents types de toponymes dans l'Etat français.

Il y a d'abord les toponymes officiels

Ils ne constituent qu'une infime partie des noms de lieux : noms de régions, de départements, d'arrondissements, de cantons et de communes. Leur orthographe officielle relève de l'Etat. Si un conseil municipal désire modifier l'orthographe du nom de sa commune pour quelque raison que ce soit, ne serait-ce que rajouter une apostrophe, par exemple, il se doit d'engager une procédure auprès du Conseil d'Etat.

Les autres toponymes n'ont pas de statut officiel. Il s'agit des noms de villages, des écarts, des lieux-dits, des bois et forêts, des champs et parcelles, des oronymes (accidents géographiques, collines, vallées...), des hydronymes (fleuves, rivières, lacs, étangs...), du patrimoine bâti (croix, calvaires, fontaines, chapelles...), des toponymes nautiques (roches, îles, pointes, rochers...).

Les odonymes nouveaux sont dans une situation intermédiaire, puisque pour dénommer les nouvelles voies, une délibération municipale est impérative.

Contrairement aux noms officiels, les communes sur lesquelles se trouvent les noms non officiels peuvent intervenir de fait sur leur orthographe si elles le désirent. Les possibilités d'intervention sont cependant plus restreintes pour les toponymes qui sont partagés entre plusieurs communes, comme les cours d'eau, les forêts ou les plages.

Le dernier paramètre à prendre en compte est le degré d'adhésion des Bretons eux-mêmes à « plus de breton » dans la vie publique. Nous bénéficions en Bretagne, quelle que soit la zone, d'une majorité de Bretons très ou assez favorable à la présence du breton dans les services publics (59,4 % sur l'ensemble de la Bretagne, le pourcentage le plus bas étant dans le département de Loire-Atlantique, 54 %). Lorsque l'on pose la question plus précise de l'adhésion à l'idée d'avoir plus de breton dans la signalisation routière, les pourcentages montent encore et l'on a partout plus de 70 % de personnes se déclarant très ou assez favorables à la prise en compte de la langue bretonne. Cela constitue une base très favorable pour notre travail. Nous répondons bel et bien à une demande sociale.

La structure missionnée pour répondre à cette demande sociale est l'Ofis Publik ar Brezhoneg — Office Public de la Langue Bretonne (OPLB). Il s'agit d'un Etablissement Public de Coopération Culturelle, créé en 2010 par l'Etat,

les conseils régionaux de Bretagne et des Pays de Loire, et les cinq départements bretons. Il est l'organisme de référence des collectivités en matière de signalisation bilingue français-breton et pour l'établissement des formes normalisées des noms de lieux bretons. L'Office emploie aujourd'hui 24 agents, répartis principalement en deux pôles, le pôle Etude et Développement et le pôle Linguistique. Au sein de ce dernier, le Service Patrimoine linguistique et signalisation traite de la toponymie, en établissant la forme normalisée des toponymes bretons, en fonction de règles orthographiques du breton moderne, c'est-à-dire du système orthographique unifié, très majoritairement utilisé de nos jours. Précisons que ce service ne compte que 3 agents dédiés à l'onomastique.

L'Office Public de la Langue Bretonne n'est pas une création *ex-nihilo*.

A la fin des années 1980, la pose de panneaux bilingues se généralise aux routes départementales de l'Ouest des Côtes-d'Armor, puis à celles du Finistère en 1990. Le travail de traduction et de normalisation est d'abord confié à la Commission de Toponymie et de Signalisation de l'Institut Culturel de Bretagne.

Dans cette signalisation bilingue, les toponymes officiels sont systématiquement doublés. Les autres toponymes font l'objet, dans la mesure du possible, d'une rectification orthographique.

En 1993, l'ancêtre de l'Office Public de la Langue, la Commission de Toponymie et de Signalisation devient le Service de la Langue Bretonne, organe d'aménagement linguistique dont les missions portent tant sur le corpus (terminologie), le patrimoine toponymique, que sur le développement de l'emploi de la langue dans la vie publique. Ce Service se dote d'une Commission de Toponymie qui reprend les travaux antérieurs et qui édite, par exemple, un premier répertoire toponymique bilingue, comportant la moitié des noms de communes de Bretagne et un ensemble de toponymes remarquables. Cinq ans plus tard, en 1998, elle édite la *Liste normalisée des communes de Bretagne*, comprenant toutes les formes bretonnes à adopter officiellement sur les panneaux pour les 1 500 communes de Bretagne.

Dans les années 2000, le mouvement s'intensifie. Le département du Morbihan adopte, à partir de fin 2004, la signalisation bilingue, alors que les communes prennent de plus en plus l'initiative d'installer des panneaux d'entrée et de sortie d'agglomération avec leur nom en breton. En outre, une nouvelle vague de signalisation bilingue se superpose à la précédente en touchant la signalétique de rue, dans des villes de plus en plus grandes. C'est l'association de l'OPLB créée par le Conseil régional de Bretagne en 1999 avec le soutien du Ministère de la Culture et de la Communication dans le cadre du Contrat de Plan Etat-Région qui assure le travail de normalisation. Les personnels du Service de la langue bretonne sont intégrés à cette nouvelle structure. En son sein, le Service Patrimoine linguistique reprend à son compte les principes, règles, méthodes et travaux du Service de la

langue bretonne en matière de toponymie. La Nomenclature Bilingue des Communes de Bretagne est actualisée et rééditée. En 2003, l'OPLB publie la première carte routière de Bretagne en langue bretonne, à l'échelle 1:250 000. Ce travail a conduit le Service Patrimoine de l'Office à mener une normalisation de toponymes très variés, touchant de nombreux toponymes mineurs. Il a fallu pour cela développer une base de données, qui est depuis devenue la base toponymique KerOfis et a migré sur une plate-forme MySQL en 2008. Une partie de la base est mise en accès libre sur internet l'année suivante.

Dans ce contexte, quel est le travail de l'Office Public de la Langue Bretonne, par le biais de son Service Patrimoine linguistique ?

Le Service Patrimoine linguistique de l'OPLB s'attache à la conservation et à la mise en valeur, par sa normalisation, du patrimoine toponymique breton, trop souvent déformé par francisation ou ignorance des règles élémentaires de l'orthographe du breton. Par son action, il contribue à sensibiliser l'opinion publique à la problématique de la toponymie bretonne.

Il fournit notamment aux collectivités locales les traductions des mentions et les toponymes bretons dans leur forme correcte pour la signalisation routière bilingue. Il rédige également des études toponymiques sur commande. Il établit, par ailleurs, les formes correctes dont le Service Traduction de l'OPLB a besoin au quotidien pour ses traductions en breton (expositions, édits, site Internet...). Ce fonctionnement bien rodé est le fruit d'une histoire de plus de trente ans.

Dans les années 1980, c'est donc à la Commission de Toponymie et de Signalisation qu'avait été confié le travail de traduction de mentions routières, ainsi que celui de normalisation des noms de lieux bretons. Celle-ci se composait de linguistes d'horizon divers (universitaires, chercheurs, enseignants, amateurs éclairés...) qui adoptèrent une série de principes et un corpus de règles de normalisation, qui sont toujours utilisés par le Service Patrimoine linguistique de l'OPLB aujourd'hui.

En préalable à ces règles sont définis 12 principes généraux.

1. Les noms de lieux bretons doivent être transcrits selon les règles orthographiques en vigueur pour la langue bretonne. Ce principe est fondateur. Les dérogations à l'orthographe en vigueur, notamment la prise en compte de certains usages spécifiques à la notation des toponymes ainsi qu'à la notation de certains archaïsmes et localismes, feront l'objet d'articles particuliers. Le vocabulaire de base utilisé en toponymie pour les génériques devra cependant toujours être écrit sous sa forme canonique. Par exemple : *Gwazh* et non *Gwaz*, *Maez* et non *Mez*, *Porzh* et non *Pors*, *Porz*...
2. Par « nom de lieu », on entend l'ensemble formé par le terme spécifique et le terme générique qui le précède. Par exemple : *Beg an Arvor* (*beg* = pointe), terme générique et *an Arvor*, terme spécifique.

La normalisation comprend le traitement conjoint du spécifique et de son générique. Le cas échéant, traduction induite par exemple, le terme générique breton d'origine sera réintroduit. Exemple : *Bois du Stang* > forme normalisée *Koad ar Stank*.

3. Lors de la fixation de l'orthographe des noms, un soin particulier est apporté afin de perturber le moins possible les habitudes visuelles qui se sont installées au cours des années.
4. En accord avec le Principe 3, la forme de base sur laquelle s'opère l'action de normalisation est la forme la plus répandue sur les panneaux indicateurs et/ou celle utilisée le plus communément par la presse locale.  
En conséquence on ne cherchera pas à moderniser à tout prix sur la base des seules formes orales les formes écrites en usage présentant des marques d'archaïsmes. L'histoire de chaque nom doit être respectée.  
De même, les formes écrites modernes évoluées présentant notamment une perte de syllabes seront respectées, et cela même lorsque l'étymologie est connue. Le but de la normalisation n'est pas de rétablir l'étymologie des noms.
5. Dans un souci de cohérence, le collectage des formes orales auprès des locuteurs traditionnels sera réalisé en langue bretonne. Les entretiens seront enregistrés afin de conserver les prononciations.
6. Les noms de création bretonne qui ont été partiellement ou totalement traduits en français seront remis en usage.
7. Lorsque plusieurs noms existent pour un même lieu, l'on s'attachera à en officialiser un seul comme forme administrative.
8. Lorsque plusieurs formes d'un même nom coexistent pour un même lieu, l'on préférera en général la forme la plus longue, bien souvent forme historique, afin de respecter au maximum chaque nom.  
La forme locale, plus courte, sera normalement utilisée à l'oral, mais pourra également apparaître à l'écrit dans des registres non administratifs ou informels.
9. Les noms de lieux doivent être transcrits dans leur intégralité. Les dérogations à ce principe, notamment les abréviations officielles employées dans le cadre du jalonnement routier ou sur les cartes, seront listées dans un article particulier.
10. Dans les noms officiels, noms de communes notamment, l'on n'adoptera pas les « ajouts touristiques » récents, sans fondement historique, ou les noms de rivières qui sont en contradiction avec le génie de la langue. En général, ces ajouts n'ont aucun usage social en breton et ne sont que très rarement utilisés en français. Exemples : les noms de communes Riec-sur-Belon (Belon étant un nom de rivière), dont la forme normalisée est Rieg

et non Rieg ar Bélon\* ; ou Plestin-les-Grèves, dont la forme normalisée est Plistin et non Plistin an Traezh\*.

11. En général, l'on évitera les homonymes entre plusieurs communes ou entre plusieurs villages dans une même commune.  
Pour les noms de communes, l'on rajoutera un élément clarificateur. Pour cela, le breton utilise habituellement le nom d'une grande commune proche, ou le nom d'un territoire historique (nom de pays). L'usage des noms de rivières comme en français ne s'accorde pas avec le génie de la langue et est donc à éviter.
12. Traitement des emprunts. Les emprunts qui ont été intégrés phonologiquement et/ou grammaticalement dans la langue seront écrits normalement selon la norme orthographique du breton. Il s'agit parfois d'emprunts toponymiques purs qui peuvent ne pas se retrouver dans la langue quotidienne. Exemples : ar Montagn (la Montagne), ar Vur (le Mur), al Limit (la Limite).

Adossées à ces douze principes, tout un corpus de règles a été établi au fil du temps. Pour ne donner que deux exemples de règles :

- respect de l'intégrité du nom. Un nom simple est codifié d'un seul tenant : Kernevez et non décomposition en Kêr Nevez
- non-rétablissement des formes étymologiques : Kergwenn (et non Kerangwenn)

Encadrée par ces principes et ces règles, la méthode suivie pour la normalisation est la suivante.

4 types de données sont d'abord rassemblés :

1. les différentes variantes administratives actuelles ;
2. les prononciations locales du nom en breton collectées auprès de bripophones ayant le breton comme langue maternelle ;
3. les formes historiques dans les archives ;
4. les formes bretonnes dans la production écrite de langue bretonne.

Le travail intrinsèque de normalisation des toponymes consiste à croiser ces quatre séries de formes et à y appliquer les règles d'écriture évoquées précédemment.

On peut prendre l'exemple d'un toponyme écrit le plus souvent Mescaradec. Trois variantes sont en usage actuellement. On dispose d'un bon suivi du nom à travers ses formes anciennes. On a également une forme en langue bretonne moderne attestée et partiellement normalisée. Les prononciations viennent confirmer les autres données. En appliquant la procédure prévue, l'on aboutit donc à la forme normalisée Meskaradeg.

Notre outil de normalisation et de vulgarisation est la base de données toponymique KerOfis (<<http://www.brezhoneg.bzh/91-kerofis.htm>>). Créée en 2000 lors d'un travail important pour l'édition de la première carte routière en breton, à l'échelle 1:250 000, la base de données toponymique KerOfis est l'outil central du Service Patrimoine linguistique pour traiter les demandes des collectivités qui portent sur la toponymie. L'interface de requête propose un premier niveau de réponses. Si l'on fait, par exemple, une requête sur les noms de lieu de la commune de Penmarc'h, 852 réponses s'affichent, correspondant chacune à une fiche. Lorsque l'on clique sur une fiche précise, on retrouve 4 blocs principaux correspondant aux éléments nécessaires à la normalisation : prononciations, formes anciennes, autres formes en usage et formes attestées dans les écrits en langue bretonne. En bas de la fiche, apparaissent les notes de travail ainsi qu'une explication du nom en français, à l'intention du public non brytophone. En effet, l'expérience nous a montré qu'une proposition de modification est tout de suite mieux acceptée lorsqu'elle est adossée à la compréhension du nom. Nous prenons, cependant, grand soin de ne jamais fournir une traduction littérale afin de ne pas offrir une forme traduite qui pourrait venir menacer la forme bretonne originale. Enfin, en haut de la fiche, on indique en rouge la forme normalisée proposée.

La base de données comporte actuellement 94 000 notices, sur lesquelles sont greffées 115 000 prononciations transcrites en phonétique (API), 125 000 formes anciennes relevées dans les archives et dans diverses sources, 47 000 variantes orthographiques contemporaines en usage et 34 000 formes attestées dans la production de langue bretonne.

Sur ces 94 000 noms référencés à ce jour, plus de 40 000 ont été étudiés et disposent d'une forme normalisée. Ces formes normalisées sont accessibles au public sur le site internet de l'OPLB depuis avril 2009, où une partie de la base KerOfis est consultable.

Je vous propose de voir maintenant de quelle manière est pratiquée la correction toponymique proprement dite sur le terrain.

Les noms officiels ne peuvent être modifiés, sans engager un long processus, aléatoire de surcroît. Pour les noms de communes, par exemple, l'on est contraint de conserver les deux formes même lorsqu'elles sont très proches, avec le changement d'une seule lettre (Plabennec/Plabenneg ; Pleyben/Pleiben). Dans le département du Finistère, 86 % des noms de communes pourraient ainsi être orthographiés uniquement sous leur forme bretonne sans occasionner aucune gêne aux personnes ignorant la langue bretonne.

Mais la correction ne concerne donc que les toponymes dépourvus d'officialité. Le premier vecteur est la signalisation bilingue.



Depuis 2005, les toponymes non officiels figurant dans les projets de signalisation départementaux sont traités d'une manière plus poussée. L'OPLB propose aux municipalités dont relèvent ces noms la possibilité de n'indiquer que la forme normalisée en signalisation et de délaisser toute autre forme altérée en usage. Une fiche est adressée pour chaque toponyme à la Mairie pour validation, qui est ensuite répercutée auprès du Service des routes départementales. Ce travail trouve, entre autre, sa concrétisation sur les panneaux directionnels.

De 2005 à 2018, 207 communes différentes ont ainsi été soumises à une proposition de normalisation, portant sur un ou plusieurs toponymes, dans des projets de signalisation. 132 d'entre elles y ont donné un avis favorable. Cette procédure concerne surtout les demandes ponctuelles pour les routes départementales des 3 départements occidentaux : Finistère, Ouest des Côtes-d'Armor et Morbihan.

Autre vecteur de normalisation : la commune envisage elle-même la refonte de sa propre signalisation de villages et de lieux-dits et/ou la mise à jour de son plan communal et sollicite l'OPLB. Le Service Patrimoine linguistique propose alors à la Mairie d'officialiser, à l'échelle communale, l'ensemble des noms de lieux dans leur forme normalisée.

Le Service étudie tous les toponymes de la commune et remet une nomenclature normalisée au Conseil municipal qui délibère afin de mettre cette nomenclature en vigueur. Une mention particulière figure, en outre, pour les noms pleinement bilingues, que l'on préconise d'indiquer dans les deux langues.

L'établissement de ces formes normalisées peut être réalisé en interne et déboucher sur une simple liste, ou faire l'objet préalable de la rédaction d'un rapport d'étude, dans lequel tous les toponymes normalisés font l'objet d'une notice étymologique et comportent la prononciation locale, les formes historiques et les variantes contemporaines. La restitution du rapport d'étude ou de la nouvelle nomenclature fait généralement l'objet d'une présentation devant le Conseil municipal ou devant la population lors d'une réunion publique.

L'exemple de la commune de Plomeur, à l'extrême sud-ouest de la Bretagne, constitue une démarche exemplaire. En effet la commune est passée par toutes les étapes suivantes :

- Rédaction d'une étude globale
- Présentation publique et avec les élus en charge
- Délibération mettant en application les formes normalisées
- Prise en compte dans le *Bulletin municipal* avec information de tous les habitants
- Mise à jour du plan officiel de la commune
- Renouvellement des panneaux



- Envoi d'un bordereau pour faire corriger les différentes administrations : INSEE, La Poste, France Telecom, Services fiscaux (cadastre), Service des Eaux, EDF, liste électorale, etc.

Toutes ces étapes ont été accompagnées par le Service Patrimoine linguistique.

### LIMITES ET OBSTACLES

La signalisation en langue bretonne est non réglementée ; elle est tolérée, bien que fragile, d'où des réticences possibles lors de la correction de toponymes. La correction s'appuie sur l'accord des élus municipaux. Mais l'opposition municipale ou une infime partie de la population peut prendre le refus de toute normalisation toponymique comme cheval de bataille et alimenter ainsi son combat contre l'action de la majorité, en dehors de toute considération linguistique ou patrimoniale. Cependant, c'est aussi l'occasion d'amener les habitants de la commune à se pencher sur son patrimoine toponymique.

Une autre limite est que l'intégration des formes normalisées en signalisation nécessite un temps assez long pour une prise en compte sur les autres supports, la presse locale, par exemple, et par les administrations.

Enfin, dernier défi et non des moindres : la disproportion entre le nombre de toponymes existants et les moyens du Service qui ne compte que trois agents. La situation est encore plus critique lorsque l'on prend en compte la disparition rapide des brittophones de naissance traditionnels, derniers détenteurs d'une langue transmise sans interruption. Nous sommes donc dans une véritable course contre la montre pour sauver tout ce qui peut l'être et rétablir les toponymes sous leur forme normalisée partout où cela est possible.

En ce sens le travail de l'Office Public de la Langue Bretonne est un véritable pari sur l'avenir. En effet, la normalisation des toponymes ne peut qu'aller de pair avec une réappropriation massive de la langue par les futures générations de Bretons.

### UN PAYSAGE LINGUISTIQUE EN PLEINE ÉVOLUTION

Depuis une trentaine d'années, le paysage linguistique de la Bretagne a bien changé, plus ou moins fortement suivant les régions.

A la suite d'une pression militante pour la défense de la langue bretonne dans les années 1980, les collectivités locales se sont mises à installer des panneaux bilingues français-breton. Le mouvement va sans cesse croissant, en s'étendant dans l'espace et en se densifiant constamment. Il concerne les panneaux d'entrée

de communes d'abord (exemple de Guingamp/Gwengamp), puis les panneaux directionnels sur les routes départementales (Ouest des Côtes-d'Armor, Finistère, puis Morbihan). Dans les années 2000, une nouvelle vague de signalisation bilingue se superpose à la précédente, en touchant la signalétique de rue, où il n'y a pas de contraintes liées au Code de la route.

Si l'on tentait de résumer sur une carte qu'elle est la situation de la signalisation bilingue français-breton en 2019, incluant la normalisation toponymique qui va de pair, on arriverait à ce résultat : 3 blocs, 3 niveaux d'intensité : 1) Finistère, Ouest des Côtes-d'Armor : prise en compte de la langue bretonne quasi générale ; 2) Morbihan : prise en compte de la langue bretonne moins poussée mais toutefois bien présente sur l'ensemble du département ; 3) Loire-Atlantique et quelques communes dispersées de l'Ille-et-Vilaine : prise en compte sporadique, même si elle est également en progression sur ce territoire.

## CONCLUSION

La signalisation reste le moyen le plus efficace pour diffuser les formes normalisées. La signalisation bilingue (des noms de communes) s'intensifie sans relâche. Les enquêtes d'opinion montrent que la signalisation bilingue est très bien perçue (3/4 des sondés y sont favorables, et les plus favorables sont les plus jeunes). Néanmoins, la rectification orthographique pure et simple des toponymes non officiels reste plus difficile.

En outre, la toponymie bretonne est encore imparfaitement collectée et documentée. Nous nous trouvons là face à une urgence absolue.

Toutefois, il est clair que nous sommes dans un processus de normalisation lente. Le dernier bastion de l'unilinguisme routier, les routes nationales, devrait être pris dans les années qui viennent. Mais il est évident que les réticences de tous ordres sont très fortes et que les choses évolueront lentement.

Seul ce désir de plus de langue bretonne constaté dans la population, surtout au sein des jeunes générations, et sa concrétisation dans une demande sociale toujours plus forte permettra de sauver et de faire vivre l'héritage toponymique de la Bretagne. C'est l'un des fronts de la réappropriation linguistique des Bretons, le défi qui est devant nous.



# EL INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS Y LA NORMALIZACIÓN TOPONÍMICA

JOAN ANTON RABELLA  
Oficina d'Onomàstica, Institut d'Estudis Catalans  
jrabella@iec.cat

## 1. TOPONIMIA Y NORMALIZACIÓN

Aunque la normalización toponímica no se pueda considerar la finalidad última del estudio de los nombres propios geográficos, sí que es un aspecto fundamental para establecer un uso regular y cohesionado de la toponimia. Si se tiene en cuenta el valor simbólico y la representatividad de los nombres geográficos —muy visible en la constante deturpación de la toponimia de las lenguas que no tienen un estatus político realmente reconocido ni una Administración verdaderamente soberana que las proteja—, se puede comprender la importancia de la toponimia dentro de una lengua, ya que, a pesar de que a veces no se la tiene prácticamente en cuenta, es en realidad uno de sus aspectos más visibles, como se puede comprobar en la señalización viaria, que nos indica dónde nos encontramos, si cambiamos de dominio lingüístico o si hay un contacto o una superposición político-administrativa de distintas lenguas.

En el caso del catalán, el proceso de normalización toponímica forma parte de los objetivos y las tareas del Institut d'Estudis Catalans, que es la institución académica responsable de la normativa de la lengua catalana. En este ámbito, los trabajos realizados han dependido en gran medida de las vicisitudes históricas —y, por lo tanto, de las competencias públicas que ha podido ejercer el

Institut— y se han desarrollado principalmente a través de las actuaciones de la Secció Filològica y de su Oficina d'Onomàstica.

Actualmente, el aspecto más significativo de la normalización toponímica seguramente sea el proceso de oficialización, que en Cataluña durante los últimos años se debe relacionar esencialmente con la creación de la Comissió de Toponímia de Catalunya. Esta Comissió se constituyó inicialmente para llevar a cabo el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* —que fue un encargo del Parlament de Catalunya en el año 1998—, aunque posteriormente amplió sus funciones con otras finalidades, también relacionadas con la normalización toponímica. A pesar de su importancia y del valor que hoy se le otorga, se debe tener en cuenta que la oficialización es solo una parte de la normalización y que, aunque seguramente sea un punto de partida necesario, no resuelve muchos de los aspectos que debe superar la toponimia para conseguir un uso público y social apropiado.

## 2. ANTECEDENTES HISTÓRICOS

En 1907, un año después de la organización del Primer Congreso Internacional de la Llengua Catalana (1906), Enric Prat de la Riba, que en ese momento era presidente de la Diputación de Barcelona —y que, posteriormente, sería presidente de la Mancomunitat de Catalunya (1914)—, fundó el Institut d'Estudis Catalans, donde cuatro años después se creó la Secció Filològica (1911). No fue hasta diez años más tarde, el 28 de diciembre de 1921, cuando, dentro de la Secció Filològica, se constituyó la que, durante ese primer periodo, se denominó Oficina de Toponímia i Onomàstica.

Esta Oficina nació con dos objetivos básicos: la recopilación y el estudio de los nombres propios catalanes, tanto de lugar como de persona. Y fue dirigida desde el momento de su creación por Josep Maria de Casacuberta, mientras que Joan Coromines no se incorporó, como técnico, hasta 1930. A pesar de que generalmente se recuerda a Casacuberta en relación con otros campos del conocimiento, como la edición de textos antiguos, fue el verdadero maestro de Joan Coromines en onomástica y quien inició el proyecto para la elaboración de un diccionario “de toponímia i onomàstica”, al cual ya se hacía referencia en el acuerdo de creación de la Oficina de Toponímia i Onomàstica. Así, poco después, el 19 de enero de 1922, la Secció Filològica acordó presentar una memoria al presidente de la Mancomunitat para preparar dicho diccionario (*Memòria sobre la preparació del diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'excel·lentíssim senyor president de la Mancomunitat de Catalunya*), una obra que se inició en el seno de la Oficina y que, como no se

pudo terminar en el periodo anterior a la Guerra Civil, continuó Coromines en lo que al final acabó siendo el *Onomasticon Cataloniae*.

Durante esa primera etapa, además de la recogida y el estudio de los nombres propios catalanes, la Oficina inició las labores de normalización y oficialización de la toponimia catalana, un trabajo que fructificó en la primera lista oficial normalizada lingüísticamente de los nombres de los municipios de Cataluña, y que fue elaborada por J. M. de Casacuberta, J. Coromines y P. Fabra durante 1931 y publicada en 1933: *Llista dels noms dels Municipis de Catalunya dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial*.

Posteriormente, con el avance de la Guerra Civil, se interrumpieron las actividades de la Oficina de Toponimia i Onomàstica y no fue hasta muchos años después que el Institut reemprendió su funcionamiento de forma más regular, una vez acabada la dictadura. A principios de los años 90, el entonces presidente de la Secció Filològica, Antoni M. Badia i Margarit, la volvió a poner en funcionamiento, esta vez con el nombre de Oficina d'Onomàstica y bajo la dirección de Jordi Carbonell (1992-1996) al principio y de Josep Moran posteriormente (desde 1996 hasta la actualidad).

### 3. PROYECTOS Y TRABAJOS DE NORMALIZACIÓN

Frente a una visión tradicional del estudio de la toponimia centrado en la etimología, actualmente los trabajos de la Oficina se relacionan primordialmente con labores y proyectos de carácter práctico o aplicado, y en la mayoría de los casos dirigida a la normalización de la toponimia catalana. En algunos casos, son exclusivos del Institut d'Estudis Catalans, mientras que en otros se realizan en colaboración con otros organismos públicos, entidades o sociedades, precisamente con la finalidad de lograr una mayor implementación y divulgación de la normalización de la toponimia catalana.

#### 3.1. Los nomenclátors

##### 3.1.1. El *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (1998-2003)

Uno de los principales motivos que provocaron la reanudación de la Oficina d'Onomàstica fue el proyecto (1992-1995) de la revisión de la señalización de las carreteras del Departamento de Política Territorial y Obras Públicas de la Generalitat de Catalunya, a partir del cual empezó la gestación de la elaboración

de un nomenclátor oficial. Un nomenclátor que finalmente fue encargado por el Parlament de Catalunya a la Generalitat durante el año 1998 (Resolución 563/V, de 7 de mayo), y que se debía ejecutar con la participación del Institut de acuerdo con el marco legal establecido por la ley de política lingüística de ese mismo año (Ley 1/1998, de 7 de enero, de política lingüística): “los topónimos de Catalunya tienen como única forma oficial la catalana, de acuerdo con la normativa lingüística del Institut d’Estudis Catalans, excepto los de la Val d’Aran, que tienen la aranesa” (artículo 18).

A partir de aquella resolución, el 12 de junio de 1998 se creó la Comissió per a la Realització del Nomenclàtor Oficial, que presidía el director general de Política Lingüística y de la cual formaron parte los departamentos de Cultura, de Gobernación y Relaciones Institucionales, de Economía y de Política Territorial y Obras Públicas de la Generalitat de Catalunya, el Institut Cartogràfic de Catalunya, el Consorci per a la Normalització Lingüística, la Associació Catalana de Municipis i Comarques, la Federació de Municipis de Catalunya y el Conselh Generau d’Aran, además del Institut d’Estudis Catalans por medio de la Oficina d’Onomàstica de la Secció Filològica.

El encargo para realizar y publicar un nomenclátor oficial tenía como objetivo enmendar el uso de formas prenormativas en los topónimos y resolver las vacilaciones en la escritura de un número significativo de nombres geográficos, para así poder disponer de una herramienta que permitiese conocer y usar la forma normalizada de la toponimia más representativa de Cataluña.

La propuesta inicial del Parlament se hubiera podido llevar a cabo en un plazo relativamente breve, ya que la resolución se refería explícitamente a la escala geográfica 1:250.000, que incluía unos 5.000 nombres. Sin embargo, en el momento en que se inició la planificación del proyecto, la comisión consideró que resultaría más productivo aprovechar la compleja labor de organización para confeccionar una obra más ambiciosa, que permitiese disponer de un nomenclátor más amplio y, por lo tanto, más completo y más útil. Así pues, se tomó como punto de partida una selección de la base toponímica de la escala 1:50.000 del Institut Cartogràfic que, inicialmente, se pretendía fijar entorno a los 20.000 topónimos, pero que finalmente se situó próximo a los 40.000.

El desarrollo del proyecto evidenció la necesidad de establecer una comisión permanente que tratase específicamente sobre la toponimia de Cataluña desde un punto de vista institucional, puesto que los distintos trabajos que se habían llevado a cabo hasta ese momento demostraban que había muchos aspectos de la toponimia relacionados con su uso administrativo y público pendientes de solución. De esta forma, se disolvió la Comissió per a la Realització del Nomenclàtor Oficial de Toponímia Major de Catalunya y el 2 de abril de 2001 se constituyó la Comissió de Toponímia de Catalunya —que contó prácticamente

con los mismos integrantes—, la cual, además de continuar el proyecto del *Nomenclàtor oficial*, asumió nuevas metas, la mayoría relacionadas directamente con la normalización toponímica, como la redacción de criterios para el uso de los topónimos en la señalización, la cartografía, las publicaciones y los medios audiovisuales de acuerdo con la normativa lingüística del IEC y del Conselh Generau d'Aran.

El proyecto culminó en el año 2003 con la aprobación y la publicación del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, que, aunque acabó incluyendo la denominación “toponímia mayor” —una designación que provenía de la resolución del Parlament, que así la citaba—, resulta imprecisa, porque, más allá de la problemática existente en torno a este término en el ámbito de la onomástica (una expresión que muchos especialistas rechazan porque consideran que podría conllevar una infravaloración de la “toponímia menor”, mientras que todos los topónimos son igualmente importantes desde el punto de vista lingüístico y cultural independientemente de su alcance geográfico y de las clasificaciones que se puedan establecer), el corpus final del nomenclàtor incluía mucha microtoponímia (casas, cursos hidrográficos y elementos del relieve secundarios, etc.), frente a la primera intención, que se centraba en los nombres de los núcleos de población (municipios, ciudades, pueblos, vecindarios) y los orónimos e hidrónimos más relevantes.

El *Nomenclàtor oficial* combinó la investigación bibliográfica y documental, realizada desde la Oficina d'Onomàstica, con el trabajo de campo, efectuado por los técnicos del Consorci per a la Normalització Lingüística con la valiosa colaboración de particulares —de especialistas en la toponímia local y también de buenos conocedores del territorio, como pastores, guardas forestales, etc.— y de entidades culturales diversas, principalmente de aquellas que tienen más interés en los aspectos geográficos y lingüísticos. Un trabajo que permitió una mejora importante en la normalización de un conjunto significativo de la toponímia de Cataluña, ya que a lo largo del proceso de revisión se introdujeron más de 11.000 correcciones o cambios en la base de datos de la cual se partía.

### 3.1.2. La ampliación del *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2005-2009)

En 2005 la Comissió de Toponímia inició el proceso de ampliación del *Nomenclàtor oficial* con el fin de completar la normalización y la oficialización de la toponímia contenida en la base 1:50.000 del Institut Cartogràfic de Catalunya. En esta nueva etapa se debían revisar los topónimos excluidos en la primera edición (que correspondían a distintas categorías geográficas relacionadas con la



microtoponimia, como parajes, cuevas, fuentes, etc.) y también otros nombres que se habían ido incorporando a la base toponímica del Institut Cartogràfic durante los años precedentes, de forma que el resultado final alcanzó los 53.000 topónimos.

Para la realización de la segunda edición —que apareció en el año 2009— se mantuvo fundamentalmente el mismo sistema de trabajo que en la primera, que amalgamaba el estudio de gabinete de la toponimia con el trabajo de campo, no solo con la finalidad de obtener una información más precisa, sino también con la voluntad de conseguir una participación activa y verdadera de aquellas personas que tienen un gran conocimiento de la toponimia y de la geografía de Cataluña. Y como novedad más significativa, cabe destacar la incorporación de la transcripción fonética de los núcleos de población de acuerdo con las recomendaciones del Grupo de Expertos de las Naciones Unidas en Nombres Geográficos de incluir la información fonética en los nomenclátors toponímicos.

Finalmente, tras las dos ediciones (1998-2003 y 2005-2009), entre 2015 y 2018 se ha llevado a cabo una actualización del *Nomenclàtor oficial*, que ha supuesto la modificación de más de 200 topónimos (aprobada recientemente por el Govern de la Generalitat, el día 28 de mayo de 2019).

### 3.1.3. El *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* (2007)

Tras la finalización de la primera edición del *Nomenclàtor oficial*, desde la Secció Filològica se inició el proyecto para elaborar un nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord, un trabajo que se estimó prioritario por la situación de vulnerabilidad de la toponimia catalana —en muchos casos con vacilaciones en su forma escrita y sin una solución claramente normalizada— enfrente de la superposición de la toponimia oficial francesa. Este nomenclàtor se basó en la investigación de Joan Peytaví i Deixona, miembro del Institut y profesor de la Universidad de Perpinyà.

Precisamente, por su situación político-administrativa, el *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, que contiene alrededor de 2.400 topónimos, presenta unas características particulares, como la inclusión de la forma francesa del topónimo para poder evitar errores en su identificación o la transcripción fonética de todos los topónimos, ya que en algunos casos la forma escrita catalana podría inducir a una pronunciación inadecuada como consecuencia de los hábitos generados por el uso de la lengua francesa —como pronunciar [kaʁstə'ni] en lugar de [kəβəs'taŋ] a partir de la forma escrita *Cabestany* (Rosselló)—.

Este nomenclàtor incluye solamente los topónimos más representativos, de acuerdo con las posibilidades de trabajo del momento en que se produjo, pero no

se considera un proyecto cerrado, ya que el objetivo de la Secció Filològica sería realizar una ampliación que incorporase también un soporte cartográfico digital.

#### 3.1.4. El *Nomenclàtor mundial*

A partir de 2016, y como en el caso del *Nomenclàtor oficial* en colaboración con la Comissió de Toponímia de Catalunya, se inició el proyecto del *Nomenclàtor mundial* con la finalidad de poder disponer de un corpus de exonimia normalizada por el Institut. Este proyecto parte de la importancia del uso de los exónimos en la actualidad, principalmente en los medios de comunicación.

Para la realización del *Nomenclàtor mundial*, que contendrá alrededor de 7.000 topónimos, la Secció Filològica activó a partir de 2016 su Comissió d'Onomàstica, integrada por siete miembros de la secció. En este momento, ya se ha aprobado la toponimia de Europa y América, y se ha revisado prácticamente la totalidad de la toponimia de Asia y Oceanía.

### 3.2. La recopilación y normalización de la toponimia municipal

Como indicábamos, aunque la normalización y la oficialización toponímica están relacionadas, la normalización —que es más compleja y difícil cuando la toponimia no tiene la condición de oficial— es un proceso más amplio y con muchas más posibilidades. En este sentido, y de acuerdo con uno de los objetivos de la Oficina desde el momento de su creación, se ha dedicado un esfuerzo relevante a la recopilación de la toponimia en su escala más detallada a través de la promoción, el asesoramiento y la publicación de monografías onomásticas de ámbito municipal, unas monografías que en cierta medida serían como nomenclátors locales pormenorizados. Aunque una de las finalidades principales de la confección de inventarios de toponimia municipal sea la preservación de unos nombres que en muchos casos se están perdiendo por la despoblación y los cambios en los usos del territorio, estos trabajos también son un vehículo óptimo, si se efectúan de forma competente, para normalizar la toponimia.

Con este fin, el año 1995 se inició la colección *Treballs de l'Oficina d'Onomàstica* con la onomàstica de *Siurana de Prades* de Ramon Amigó i Anglès, que ha sido el investigador más destacado en este ámbito de la toponimia catalana, tanto por los trabajos que hizo personalmente como por aquellos a los que contribuyó y asesoró, una labor rigurosa y continuada que le llevó a formar una verdadera escuela con numerosos investigadores (como Eugeni Perea, Miquel S. Jassans, Ramon Pere, Ferran Jové, M. Teresa Muntanya, etc.), que han

continuado su tarea en otros tantos municipios. La colección, que ha publicado hasta el momento presente 28 volúmenes y que tiene otros dos en proceso de edición, ha seguido los criterios con el paso de los años cada vez más minuciosos de Amigó, que también era miembro correspondiente del Institut d'Estudis Catalans y un tenaz defensor de la normalización y la preservación de la toponimia.

Pero más allá de la labor que se haya podido realizar directamente, también es muy importante lograr que los inventarios toponímicos elaborados por los municipios, sociedades culturales y particulares contribuyan a la normalización de la toponimia, por lo que asimismo se ha asesorado a trabajos que no forman parte de la colección de la Oficina, los cuales colaboran en la divulgación de una toponimia debidamente normalizada, como el *Municipi de Peramola. Toponímia* de Josep Espunyes (la Seu d'Urgell, 2017), *Els noms de lloc de la Marina. Toponímia de Sant Boi de Llobregat* (Sant Boi de Llobregat, 2015) o la *Onomàstica del terme municipal de Calafell*, que fue la tesis doctoral de Joan Hugué (Universitat de Barcelona, 2015).

### 3.3. Los criterios sobre normalización

Aunque la normalización de la toponimia consiste básicamente en la aplicación de la normativa lingüística vigente a los nombres propios geográficos —una normativa que en el caso del catalán actualmente le dedica una atención particular tanto en la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) como en la *Ortografia catalana* (IEC 2017)<sup>1</sup>—, la toponimia presenta un gran número de especificidades que afectan a su fijación, desde como representar las formas dialectales o los localismos hasta la existencia de topónimos con más de una denominación.

Para poder establecer un procedimiento regular en la normalización toponímica en aspectos que exceden las indicaciones de la normativa lingüística, es importante la elaboración de criterios específicos. Así, del mismo modo que se han ido desarrollando las pautas establecidas por Ramon Amigó para las monografías municipales, se redactaron en colaboración con la Comissió de Toponímia de Catalunya los *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006), dirigidos a los ayuntamientos y teniendo en cuenta la proliferación del uso de la toponimia por parte de estos en ámbitos como urbanismo o señalización, no solamente de las vías urbanas, sino también de la toponimia rural, los senderos, etc.

---

<sup>1</sup> Anteriormente, desde la SF ya se habían publicado trabajos y acuerdos sobre toponimia, como “La forma gràfica de la toponímia menor” (1996a), “Les formes dialectals i la toponímia” (1996b) i “Els hidrònims precedits de l'article femení que no porten genèric” (1996c), además de apartados concretos en otros documentos como “L'ús del guionet en l'escriptura dels mots formats per composició per prefixació” (1997a).

En este caso se trata de una obra de carácter divulgativo y eminentemente práctico, que tiene como objetivo resolver las dudas sobre toponimia más habituales en los ayuntamientos, las cuales se han detectado gracias a las consultas recibidas durante los años de funcionamiento de la Oficina. Así, la finalidad de estos criterios municipales era, por un lado, ayudar a la realización de actuaciones concretas (como la señalización urbana, la designación de los nombres de las calles, etc.) y, por otro lado, contribuir al avance del uso apropiado de la toponimia y completar, a nivel municipal, la labor de la normalización toponímica, de forma que se pudiese llegar hasta la microtoponimia.

Los *Criteris* contienen aspectos lingüísticos de carácter formal (uso de mayúsculas y minúsculas, de las preposiciones, de los artículos, etc.), pero también otros aspectos toponímicos más generales, como las prioridades en el momento de seleccionar nombres nuevos para barrios, urbanizaciones, equipamientos, etc.

Asimismo, en la realización del *Nomenclátor toponímic de les Illes Balears* elaborado por la Universitat de les Illes Balears, además de la participación como principales autores de miembros de la Secció Filològica, como Joan Miralles, Cosme Aguiló o Enric Ribes, la sección revisó y aprobó (13 de mayo y 1 de julio de 2016) el documento en que se fijan los criterios de este nomenclátor, y que finalmente se han publicado en los *Documents de la Secció Filològica V* (2018) con el título de “Transcripció i normativització toponímica. *Nomenclátor toponímic de les Illes Balears*”.

### 3.4. La formación

La formación es un aspecto que conecta con la redacción de criterios, puesto que es una parte importante de la propagación de la normalización. Como en el caso de las obras que tienen como objetivo desplegar y difundir específicamente los aspectos más detallados de la toponimia, desde la Oficina d'Onomàstica se han realizado cursos, seminarios y conferencias dirigidas a los principales responsables del uso de la toponimia, tanto de técnicos de la Administración (de la Generalitat —como los relacionados con urbanismo, obras públicas o la cartografía—, de los ayuntamientos y también de las diputaciones, que, por ejemplo, gestionan muchos parques naturales), como de profesionales de los medios de comunicación y del sector editorial (correctores, traductores, etc.). Algunas de estas actividades se han efectuado a partir de la iniciativa de la Secció Filològica, como el *Curs sobre onomàstica catalana: la recerca toponímica* (febrero-marzo de 2018), mientras que otros se han organizado en colaboración con otros organismos o instituciones, como las *Primeres jornades sobre toponímia catalana* (julio de 2003).

Se trata no solo de incidir directamente en la normalización de los topónimos a través de los proyectos concretos en que se participa, como los nomencladores y las monografías o inventarios toponímicos, sino también de conseguir que los principales actores en el uso de la toponimia utilicen y divulguen las formas normalizadas y no contribuyan por el contrario a la extensión o la perpetuación de formas incorrectas o inadecuadas.

Un ejemplo paradigmático serían las sesiones formativas con los responsables del servicio meteorológico de TV3, un espacio televisivo donde la toponimia tiene un protagonismo fundamental y en que los errores o un uso inapropiado no solo resulta muy visible, sino que pueden generar tensión en los habitantes de las poblaciones que aparecen con una forma deturpada, los cuales muchas veces se sienten agraviados y lo interpretan como una falta de consideración hacia su población.

### 3.5. La divulgación

Del mismo modo en que la formación quiere incidir en la difusión de la normalización de la toponimia, también se ha participado en proyectos en los cuales la toponimia tiene un peso importante, aunque en este caso sea en el hecho de que los nombres propios geográficos que se utilicen lleguen a la población debidamente normalizados.

En algún caso se trata de iniciativas que tienen una finalidad relacionada estrechamente con la toponimia, como la exposición *Mots amb arrels*, que entre los años 2006 y 2008 recorrió numerosos municipios de Cataluña y que visitaron más de 80.000 personas. Esta exposición precisamente quería acercar la importancia del patrimonio toponímico a un público en general, pero en sus primeros esbozos presentaba contrariamente una toponimia que en muchos casos no se podía considerar normalizada.

En otros casos son proyectos municipales o comarcales que pueden tener una gran repercusión a nivel local, como el estudio de la toponimia en la memoria de la candidatura de la comarca del Priorato como paisaje cultural patrimonio de la humanidad de la Unesco, un proyecto encaminado a obtener el reconocimiento del valor del paisaje cultural del Priorato, con un patrimonio inmaterial en que destaca también su rica toponimia. Este proyecto se inició en 2012 y tras años de trabajo, y una memoria de casi dos mil páginas, consiguió ser proclamado candidato el año 2018.

#### 4. CONCLUSIÓN

Como hemos podido comprobar, a pesar de que se pueda o se tienda a relacionar básicamente la normalización toponímica llevada a cabo desde las academias con la confección de nomenclátors para conseguir la fijación de la toponimia, las posibilidades y las labores vinculadas con la normalización van mucho más allá de los inventarios toponímicos y de su oficialización.

En el ámbito de la normalización de topónimos concretos, también cabe tener en cuenta la producción de monografías o inventarios municipales, que debidamente asesorados permiten la recogida y la determinación de nombres geográficos en una escala de detalle superior a la que en muchos casos se puede llegar en los trabajos de las academias o de la Administración, y que tienen, además, un gran efecto en el territorio. En este mismo nivel, se debe continuar con la revisión de la cada vez más importante señalización (de carreteras, de caminos, de itinerarios artísticos o turísticos, etc.), que es sin lugar a duda uno de los aspectos más visibles y con mayor repercusión de la toponimia actualmente.

Y más allá de los trabajos que inciden directamente en la recopilación y la revisión de la toponimia, resulta igualmente primordial dedicar una especial atención a la difusión de los criterios de normalización, que en muchos aspectos sobrepasan las indicaciones de la normativa lingüística, ya que ésta no tiene un desarrollo explícito suficiente para abarcar todos los aspectos más detallados de la normalización toponímica. En este caso, se debe recurrir a la publicación de criterios específicos y de documentos sobre temas concretos, pero también a la realización de cursos, seminarios y congresos para que los principales actores relacionados con el estudio y el uso de la toponimia utilicen unas formas adecuadas y sean un factor más que contribuya a la extensión de la normalización toponímica.

Finalmente, no se deben subestimar las iniciativas para divulgar la toponimia y su uso normalizado que se alejan de lo que consideraríamos el ámbito científico o académico —como exposiciones, conferencias o programas en medios de comunicación—, unas iniciativas que pueden dar a la normalización toponímica una visibilidad y una incidencia pública y social muy valiosa.

**BIBLIOGRAFÍA**

- COROMINES, Joan *et al.* (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial (8 vols.).
- Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ENCINAS, Griselda (2015): *Els noms de lloc de la Marina. Toponímia de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi de Llobregat: Òmnium Cultural.
- ESPUNYES, Josep (2017): *Municipi de Peramola. Toponímia*. La Seu d'Urgell: Edicions Salòria.
- HUGUÉ, Josep (2015): *Onomàstica del terme municipal de Calafell*. Presentada en la Universitat de Barcelona, inédita.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1985): *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1996a): "La forma gràfica de la toponímia menor", en *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona, 165.
- (1996b): "Les formes dialectals i la toponímia", en *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona, 166.
- (1996c): "Els hidrònims precedits de l'article femení que no porten genèric", en *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona, 166-169.
- (1997a): "L'ús del guionet en l'escriptura dels mots formats per composició per prefixació", en *Documents normatius 1962-1996*. Barcelona, 17-22.
- (1997b): *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*. Barcelona.
- (2018): "Transcripció i normativització toponímica. Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears", en *Documents de la Secció Filològica V*. Barcelona, 87-104.
- Mots amb arrels. Els noms de lloc ens parlen* (2005). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2003). Barcelona: Generalitat de Catalunya [1<sup>a</sup> ed.].
- Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* (2009). Barcelona: Generalitat de Catalunya. [2<sup>a</sup> ed.]
- RABELLA, Joan Anton (2012): "L'ús de l'article determinat i dels descriptius geogràfics en la toponímia catalana", *Llengua i ús*, 51. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 78-85.

## NORMALISATION TOPONYMIQUE EN GASCON DU CHARNEGO AU TOULOUSAIN...

VINCENÇ RIVIÈRE

Chargé de mission linguistique

Congrès Permanent de la Lengua Occitana

v.riviere@locongres.org

Membre associé Université Toulouse Jean Jaurès

Equipe de Recherche en Syntaxe et Sémantique (CLLE-ERSS UMR 5263)

### LIMINAIRE

Lo *Congrès Permanent de la lenga occitana* (Congrès Permanent) est une institution scientifique et morale interrégionale indépendante. Il œuvre selon des principes d'action, tel que le respect de l'unité et de la diversité de l'occitan.

Les noms de lieux ou toponymes, partie intégrante du patrimoine culturel et linguistique, recèlent des éléments importants de l'histoire des populations et des caractéristiques des lieux. En permettant de découvrir et de comprendre la réalité historique et culturelle d'une région, tous les toponymes constituent un lien fort entre la langue et le territoire qui les abrite.

Pour cette raison, dès 1981, le Conseil de l'Europe préconisait « l'adoption progressive, le cas échéant conjointement avec la dénomination devenue usuelle, des formes correctes de la toponymie, à partir des langages originels de chaque territoire ».

Les toponymes occitans de nos régions sont un des marqueurs de la personnalité de nos territoires. Leur utilisation publique, accompagnée d'explications à la population, constitue un support pédagogique à haute valeur ajoutée. Le



nom occitan de la commune, par exemple, peut ainsi être employé dans la signalisation bilingue et sur différents supports de communication. Tout support signalétique bilingue, matériel ou sonore, sur les voies urbaines, rurales, dans les établissements scolaires ou les lieux publics, contribue ainsi à valoriser le patrimoine linguistique des langues de France. Tout en contribuant à la connaissance d'un élément de la culture nationale, ces initiatives représentent aussi une éducation au plurilinguisme que l'Europe et l'Euro-Région Pyrénées-Méditerranée nous engageant à développer.

Le Congrès Permanent a comme spécialité l'étude, le collectage, la recherche des formes historiques, l'harmonisation, la correction, l'adaptation, la restitution des formes normalisées pour les toponymes, les odonymes, les microtoponymes et la signalétique publique (équipement public, lieux touristiques, etc.).

## INTRODUCTION

Une partie importante du travail du toponymiste se fonde sur la disponibilité d'exemples, faits qui permettent de proposer des hypothèses et de les valider ou non. D'un point de vue épistémologique, tout travail scientifique se fonde sur des données, quel que soit le domaine scientifique. La spécificité du linguiste est d'étudier le langage. On peut envisager qu'un linguiste natif de la langue qu'il souhaite étudier, ce que je suis en partie, peut trouver en lui-même les données qui lui sont nécessaires à l'analyse linguistique. Le point de vue inverse consiste à dire que si nous souhaitons véritablement travailler sur la langue, il est indispensable de disposer de données qui viennent d'autres locuteurs pour relever les particularités de chaque personne, d'où la nécessité de collecter des données indépendantes du linguiste-locuteur.

Après avoir défini le cadre théorique et méthodologique, nous tâcherons de comprendre quelles sont les contraintes qui pèsent sur la normalisation de la toponymie occitane.

A partir d'exemples concrets, issus de deux extrémités de la zone linguistique gasconne, la zone Charnege et la Gascogne toulousaine, nous tâcherons de démontrer que les normes toponymiques occitanes s'appliquent bien au dialecte gascon, et que les normes linguistiques ne sont pas les seules contraintes qui s'appliquent à la toponymie.

## 1. COLLECTE DE DONNÉES TOPONYMIQUES

### 1.1. Démarche linguistique

Deux types de démarches linguistiques sont possibles :

- La linguistique qui met en avant l'opposition entre ce qui est possible et ce qui est impossible à dire, et qui considère que chaque locuteur doit pouvoir juger un exemple comme s'il l'avait lui-même prononcé. Dans cette optique, tout le monde est compétent, chacun est apte à juger. Cette analyse est fondée sur l'introspection.

Martin (2002 : 30) évoque la « fluidité » des jugements d'acceptabilité et explique qu'un énoncé peut être tout à fait acceptable, moyennement acceptable, flou ou complètement inacceptable.

Ex : M'es estat dit que...  
 Estèc contat que...  
 S'es contat que...  
 \*Es estat dit a jo que...

La concertation d'informateurs peut garantir une certaine objectivité : on dispose ainsi de règles sûres.

Ex : Balha-me la / \*Balha-la me.

Certains énoncés peuvent amener d'importantes hésitations :

Ex : Me la balha.  
 La me balha.

En microtoponymie, lorsque l'étude porte sur des formes relativement anciennes, ou lorsque l'on travaille à comprendre quelle est la zone d'implantation géolinguistique d'une de ces dernières —ce qui recoupe l'étude dialectologique— cette démarche peut être utile.

Ex : Pènin / Le Pè nin — Ce microtoponyme est relativement courant en gascon dans les départements des Landes, Pyrénées Atlantiques et du Lot-et-Garonne. Lorsque l'on demande en gascon toulousain (Gers) à des locuteurs natifs s'ils connaissent ce dernier, d'une part, ils ne le connaissent pas, d'autre part, ils ne le comprennent pas, et pensent, de fait, que ça n'existe pas. Etant donné que

nous trouvons la forme *En Pèninon* dans le cadastre napoléonien et non dans les cartes suivantes, cela nous indique que ce toponyme a disparu il y a longtemps et que les locuteurs ne repèrent pas les morphèmes qui le composent. Par contre, si l'on interroge le sentiment des mêmes locuteurs sur la forme « nin », d'une part, ils sont capables d'y donner un sens, d'autre part, ils sont en mesure de le retrouver intégré au lieu *Les Ninets*.

- La linguistique qui met en avant l'opposition entre l'exemple attesté et le non attesté. Selon cette démarche, on ne peut savoir si une donnée langagière est possible que si elle est attestée. On travaille sur des exemples constatés. Cette analyse linguistique est fondée sur l'observation de données attestées.  
Cette opposition est bien-sûr schématique. La réalité en dialectologie, et en toponymie, mêle ces deux démarches, même si les données attestées apportent une fiabilité importante.

## 1.2 Les données introspectives

### 1.2.1 Définition

Cette première démarche suppose que tout locuteur est compétent pour produire des exemples linguistiques. Il est capable de bâtir des phrases dans sa langue et de faire la différence entre des phrases bien formées et mal formées (exemples et contre-exemples). Chacun d'entre nous dispose donc d'un fond indéfini de données, qui peuvent lui servir à alimenter sa réflexion linguistique. C'est la démarche défendue notamment par le linguiste contemporain Noam Chomsky.

Cette démarche est suivie régulièrement : le linguiste utilise ses propres intuitions et celles des locuteurs. La teneur de questions posées pour recueillir ces intuitions est du type : « Vous diriez ceci ? », « Ce nom de lieu vous semble correct ? ». Les locuteurs sont interrogés sur leur jugement de grammaticalité.

### 1.2.2 Avantages

L'intérêt majeur de cette méthode est le suivant : le linguiste peut créer des exemples variés en tenant compte des différentes variables linguistiques, ce qui sert en dialectologie.

Par exemple, nous pouvons comparer le fonctionnement des expressions « çaquelà » et « pr'aquò ».

- Ex Va plan ? (Ça va bien ?)  
 Pòt anar çaquelà. / ? Pòt anar pr'aquò\*. (Ça peut aller ma foi.)  
 Va escàiger ? (Ça va réussir ?)  
 Va escàiger, çaquelà, es complicat. (Ça va réussir, toutefois, c'est compliqué.)  
 Va escàiger, pr'aquò, es complicat. (Ça va réussir, toutefois, c'est compliqué.)

La phrase « Pòt anar pr'aquò. » est difficilement acceptable comme l'indique le point d'interrogation qui la précède. Un des avantages de cette démarche est qu'elle permet de concevoir des exemples et contre-exemples, et que les phrases inacceptables apportent souvent autant d'informations, voire plus, que les acceptables.

### 1.2.3 Inconvénients

Cela dit, cette démarche peut poser des problèmes. Le jugement de grammaticalité n'est pas stable. Souvent, le locuteur hésite. De plus, deux locuteurs peuvent donner des points de vue différents sur une forme.

Ex : dròmer / dromir (dormir)

Dans le gascon de L'Isle-Jourdain, les deux infinitifs sont présents. Si vous vous demandez quelle forme est utilisée, la réponse spontanée sera la seconde forme. Pour autant, en discussion libre, et en contexte particulier, la première forme est bien présente. Il est souvent difficile de définir une frontière précise entre le possible et l'impossible.

Fort de plusieurs exemples, le jugement d'acceptabilité ne sera pas forcément le même pour tous les locuteurs. D'un locuteur à l'autre, il peut varier, mais il peut également varier chez le même locuteur d'un collectage à l'autre.

Ces hésitations viennent du fait que les exemples sont proposés hors du contexte, hors d'une situation langagière familière crédible. Ainsi, des formulations qui peuvent nous sembler impossibles sont présentes dans la langue de la vie quotidienne. Comme le dit Soutet (2005) : « l'exercice de cette faculté de juger, naturellement mais inconsciemment à l'œuvre dans l'usage que nous faisons de la langue, est comme faussé dès lors qu'il est explicitement sollicité ». Il est difficile de prendre de la distance par rapport à notre utilisation spontanée du langage.

Dans certains cas, il est complètement impossible de donner un jugement d'acceptabilité. Le lexique occitan et la microtoponymie gasconne ne sont plus assez connus de la majorité de la population pour qu'elle puisse avoir une intuition relativement sûre, même quand nous avons encore certains locuteurs de langue maternelle.

### 1.3. Une alternative : le questionnaire

Une alternative à l'intuition personnelle consiste, toujours dans le cadre d'une démarche introspective, à interroger l'intuition d'autres locuteurs avec l'appui de questionnaires, d'entrevues qui portent sur un phénomène : demander à un témoin l'intuition qu'il a du phénomène. Par exemple, un questionnaire morphologique peut consister à demander au témoin s'il emploie la forme *En Cohoberòt* ou *En Cauheberòt*.

L'avantage des questionnaires est qu'ils peuvent être utilisés pour travailler sur des phénomènes très spécifiques (l'exemple ci-dessus est un exemple d'étude qui nécessitait un nombre d'heures d'enregistrement important avant d'être sûr d'y retrouver les formes en discussion libre). Il s'agit ici d'un chemin dont on trouve très peu de traces dans les écrits.

L'inconvénient des questionnaires est que les données obtenues le sont à partir de l'intuition déclarée du témoin, ce qui peut être relativement différent d'un comportement en situation de conversation libre. La difficulté vient souvent du fait que le témoin doit s'interroger sur son usage et que, potentiellement, la restitution ne sera pas fiable. En effet, l'exercice peut perdre toute sa spontanéité et le locuteur peut avoir tendance à se référer à une norme plus ou moins consciente, qui peut être la langue superstratique, en l'occurrence le français. C'est ce « retournement paradoxal » dont parle Kristeva (1981) : « la mise en place du langage comme objet spécifique de connaissance implique qu'il cesse d'être un exercice qui s'ignore lui-même [...]. Ce retournement paradoxal décolle le sujet (l'homme) de ce qui le constitue (le langage), et lui fait dire *comment il dit* ».

L'usage des questionnaires est indispensable dans certains secteurs de l'analyse linguistique. La toponymie en fait partie. Cette pratique est déjà ancienne comme le prouvent les *Atlas Linguistiques*, dans lesquels une partie de la matière toponymique reste à étudier.

### 1.3 Les données extraites de l'observation

#### 1.3.1 Définition

La seconde démarche consiste à se fonder sur des données réelles qui auront été collectées dans un premier temps pour répondre à une problématique. Nous pouvons nous référer à Rivière (2015) dans lequel un collectage est réalisé spécifiquement pour déterminer la valeur actuelle en toponymie de EN, article honorifique médiéval.

Pour obtenir des données réelles, il est nécessaire de réaliser un collectage. Différentes méthodes peuvent être utilisées en Sciences du Langage. Nous pouvons décrire au moins un type de méthode dans le cadre de la présente étude : le corpus.

#### 1.3.2 Le corpus

Un corpus est une source de données langagières sélectionnées et organisées pour servir de représentation au langage. C'est donc un ensemble de textes ou d'enregistrements sonores ou vidéos qui vont servir de base à l'étude linguistique. Les corpus sont construits et utilisés pour disposer d'un stock de données empiriques.

Si nous voulons, par exemple, travailler sur la toponymie du gascon, voire la microtoponymie du gascon toulousain, plus particulièrement sur la valeur de l'article honorifique EN, deux possibilités sont offertes :

- Se référer à son jugement. Mais on n'est jamais sûr d'être exhaustif.
- Collecter des données langagières où le phénomène qui nous intéresse est présent. On peut alors mener un raisonnement inductif.

L'informatique permet aujourd'hui de stocker les données et de faire des recherches systématiques.

Considérons deux types de données : celles que nous observons effectivement, les données attestées, les énoncés réellement produits par des locuteurs, et celles que nous pourrions produire, que nous jugeons possibles ou impossibles, nous ou les locuteurs, issues de l'introspection, pour les formes les plus anciennes notamment.

## 2. MÉTHODOLOGIE DE COLLECTAGE

Que ce soit en dialectologie ou en toponymie, se pose le problème de l'accès aux formes spécifiques qui sont difficiles à obtenir en conversation dirigée. Le recours aux questionnaires et à l'introspection vient donc, parfois, compléter les données recueillies en conversations dirigées ou spontanées.

Le plus souvent possible, les données sont enregistrées par voie audio ou vidéo afin de constituer un corpus conséquent et que la matière recueillie puisse être étudiée par d'autres chercheurs et soit d'autant plus facilement attestée.

La démarche est toujours la même, que ce soit en dialectologie ou en toponymie.

### 2.1. Prise de contact

Nous avons évoqué les avantages et inconvénients de l'introspection, des questionnaires et des corpus. Les données ne sont jamais aussi fiables que lorsqu'elles proviennent d'une conversation libre. Ces conditions posent un problème de temps important.

La première rencontre se fait toujours sur les conseils d'une connaissance du locuteur afin d'établir un lien de confiance. Dans ce sens, il peut être utile que le contact intermédiaire vienne au premier entretien. Le fait de se présenter seul, chez un locuteur inconnu, équipé de matériel d'enregistrement peut provoquer un stress important qui faussera les données.

La première rencontre est une prise de contact simple qui a pour but de faire connaissance et d'évacuer, le plus possible, le sentiment de distance entre le locuteur et le chercheur.

L'objectif est d'établir un climat de confiance, et de complicité quand c'est possible. L'absence de matériel volumineux permet d'occulter le cadre de la recherche. Le locuteur ressent obligatoirement une pression dans la mesure où il parle à quelqu'un qu'il ne connaît pas, quelqu'un qui peut être d'une autre génération avec laquelle il ne parle jamais ou très rarement en occitan. L'entrevue se fait généralement dans un endroit où il est à l'aise comme la cuisine ou le bureau.

Les différents collectages que j'ai pu réaliser, dans le Gers et en Ariège, m'ont permis de constater que les locuteurs, désormais privés d'un usage social courant, ne savent pas forcément qui parle l'occitan ou non au sein de la commune. Cela démontre que la langue est aujourd'hui chargée d'un lien affectif. Le premier contact doit donc permettre d'établir un climat de confiance. En fonction de la catégorie sociale du locuteur, il est fondamental de rester naturel et abordable.

J'ai, ainsi, pu réaliser un film de recherche sur la perception de la toponymie (Rivière 2010), dans lequel de nombreux locuteurs parlent des lieux dans lesquels ils vivent ou qu'ils côtoient.

Le film présente deux avantages de taille. Au niveau de l'étude scientifique, pour être certain de la forme phonétique, il est toujours bon de voir la labialisation du locuteur.

## 2.2. Enquête microtoponymique

L'enquête microtoponymique comprend deux phases. La première est une recherche de documents écrits (cadastre, IGN, Cassini, etc.). Celle-ci permet d'avoir une connaissance globale des microtoponymes de la zone. Les documents concernant les toponymes sont, en général, plus nombreux et plus anciens que les microtoponymes (cartulaires, registres paroissiaux, actes notariés, etc.). La seconde étape consiste à rencontrer des locuteurs natifs, si c'est possible, du lieu étudié. L'avantage qu'ils soient nés et qu'ils aient grandi à cet endroit est qu'ils ont une connaissance spontanée des lieux.

Le questionnaire se fait intégralement en occitan, un occitan le plus proche possible de celui du locuteur pour ressembler toujours plus à une conversation quotidienne. De ce fait, il est nécessaire de travailler avec une équipe qui a un éventail dialectologique le plus large possible pour pouvoir s'adapter aux particularités de chaque zone de collectage. Dans ce sens, pour le gascon, je collabore avec Bénédicte Féné (Landes, Pays Basque, Bordelais), Jean-Brice Brana (Béarn, Bigorre), Louisou Granger (Charnege, Landes), ou encore Patrice Poujade (Ariège, Languedoc), tous employés ou collaborateurs du Congrès Permanent, qui pratiquent des variétés dialectales différentes, au-delà de leurs compétences en toponymie. Voici un exemple de guide (en gascon toulousain) qui peut servir à diriger une conversation. Celui-ci doit être adapté pour chaque locuteur en fonction de la topographie environnante.

Ex : On ètz neishut ? (Où êtes-vous nés ?)

On ètz anat a l'escòla ? I anavatz a pè ? Per on calèva passar ende i anar ? (Où êtes-vous allé à l'école ? Y alliez-vous à pied ? Par où deviez-vous passer pour vous y rendre ?)

Qué hasèvan coma mestier la vòsta familha ? (Que faisait votre famille comme métier ?)

Las pèças que trabalhavan èran a l'entorn de la bòrda ? (Les champs que vous travailliez étaient autour de la ferme ?)

On demoratz auèi ? Coneguètz les vesins ? (Où habitez-vous aujourd'hui ? Vous connaissez les voisins ?)



Es sus la rota de..., es aquò ? Per on cau passar ende i anar ? (C'est sur la route de..., c'est ça ? Par où faut-il passer pour y aller ?)  
 Me sembla que i a un riu pas luenh... eca. (Il me semble qu'il y a un ruisseau dans le secteur... etc.)

Le travail réalisé en première phase aide clairement à relancer le locuteur. Lorsque c'est possible, l'entretien se fait directement sur une terre, sur une colline, à côté d'un ruisseau, en situation, pour avoir des détails sur les pratiques qu'il y avait, ou qu'il y a encore. En milieu naturel, la mémoire des locuteurs semble plus stimulée qu'à la maison. Cela permet d'obtenir des détails qu'ils omettent quand ils sont chez eux.

Les entretiens sont retranscrits dans un second temps, qui doit être le plus proche possible du collectage, pour garder le plus possible de renseignements en mémoire, et ainsi gagner en efficacité. La transcription consiste à écouter les enregistrements et à en tirer le maximum de données, puis à les organiser. Pour les transcrire, un outil est fondamental afin de pouvoir retrouver systématiquement les formes recherchées. Il s'agit de la graphie, comme l'indique l'article suivant :

Il importe toutefois de relever que, de même que des travaux inscrits dans le consentement à la diglossie (voire à la disparition de la langue étudiée) peuvent néanmoins constituer un apport scientifique irrécusable (et sur certains points tirer des bénéfices de la forme de démarche induite par l'acceptation de la situation sociolinguistique, comme le recours à la traduction), de même le recours à des formes orthographiques est aussi un outil scientifique utile, indépendamment de son usage social possible. (Brun et Sauzet 2004 : 6)

Sans transcription graphique en graphie classique, qui a l'avantage de pouvoir être efficace avec toutes les variétés dialectales, la transcription des différents éléments de l'entretien perd beaucoup de son intérêt. Si nous travaillons sur une forme phonétique précise par exemple, nous savons que nous pouvons retrouver toutes les occurrences par l'écrit d'abord, puis remonter dans l'enregistrement dans un second temps. Ainsi, nous nous appuyons sur des données accessibles.

Les enquêtes orale et écrite sont les deux piliers fondamentaux de la microtoponymie. Dès lors que l'on en retire un, la fiabilité de l'étude est menacée. Voici deux exemples où, en l'absence d'une des deux, la recherche a été mise à mal.

IGN 2018 : **Chemin d'Encoheberot** (commune de L'Isle-Jourdain 32600)  
 Formes récentes relevées : En Cocheberot, En Cohoberot, En Cauoberot.  
 Cadastre 1846 : En Cauheberot.

Voici les attestations orales :

« S'apèra le camin de Cauhaberau. »

Pron : [kəwhəber'aw]

Campariol Marius, 13'50, 17/06/09 [Campariol, 17/06/09, Toponimia l'Isla de Baish, Rivière]

I a, a l'Isla, sus la rota de Segofièla, le camin de Cauhaberòt.

Pron : [kawhober'ot]

Laborie Georges, 28'02, 17/09/09 [Laborie 2, 17/09/09, Toponimia de l'Isla de Baish, Rivière]

Il semble qu'il s'agisse ici tout simplement d'une erreur du copiste du cadastre.

La calligraphie du XIX<sup>ème</sup> siècle rapproche la lettre (h) de la lettre (b). Il est très probable que le (h) soit en fait un (b). De fait, nous aurions dû trouver *En Caubeberòt*. Il faut avoir en tête que la personne qui recense les noms de lieux écrit ce qu'elle entend. Caube [k'awbe] est la réalisation phonétique du prénom *Cauve*, du latin CALVIUS, courant au Moyen-Âge. *Beròt* est également un prénom courant, et les deux sont fixés dans la toponymie gasconne.

La forme graphique proposée est la suivante : En Cauve Beròt.

Voici maintenant une fiche d'enquête commencée il y a neuf ans, consultable dans Rivière (2010). Durant plusieurs mois, j'ai cherché à comprendre de quelle origine était ce microtoponyme, de la même commune que le précédent. Tous les noms de fermes qui l'entourent sont occitans. La lecture en français m'a fait partir dans la mauvaise direction. Je n'ai pas suffisamment pris le temps de regarder les attestations écrites. La solution était sous mes yeux dans la carte du Service de l'Armée. Ce n'est que six ans plus tard que, durant une conversation informelle avec un des locuteurs référents, j'ai compris.

#### Au Cattord

Referéncia	Forma presenta
Saume de l'Isle 1298 (Polge)	Ø
Cadastre 1640 (Polge)	Ø
Cadastre 1666 (Polge)	Ø
Carta de Cassigny (XVIII <sup>ème</sup> )	Le Catorte
Cadastre début XIX <sup>ème</sup> (Polge)	Ø
Cadastre 1845	

Cadastre 1846	Au Cattord
Carta deu canton 1880	Cator
Cénac Moncaut (Polge)	Ø
Carta deu servici de l'armada 1900	Captort
Carta deu servici deu huec (début xx <sup>ème</sup> )	cator
Carta IGN 1948	
Cadastre 1969	Au Cattord
Carta IGN 1970	Ø
Carta de la comuna 2002	Au Cattord
Carta de la comuna 2008	Au Cattord
Carta IGN 2008	Cattord

« Passatz Au Cap Tòrt [...] »

Pron : [aw katt'ört]

Bérard Guy, 12/09/2016, conversation non enregistrée.

Palay : ras, Mistral : ras, Polge : ras

**FEW** : catoure(gasc) croquemitaine 23, 154 a.

Bearn, catoure f., sorte de croquemitaine femelle pour petites filles.

Catturque (gasc) torquere 13/2, 86 b.

Bearn, catturque, fr., torcou (oiseau).

Fordant : RAS, Grosclaude : RAS, Astor : ras, Dauzat NFF dico : ras, Dauzat NFF traité : ras, Dauzat NLF : ras, Nègre NLF : ras, Nègre TGF : ras

Proposition d'interprétation : du gascon *cap* (tête, latin *caput*) + tòrt (tor-du ; qui boite).

Deux interprétations sont possibles :

- 1) Au sens anatomique « tête » : littéralement tête tordue, ce qui pourrait être un sobriquet lié à une particularité physique.
- 2) Au sens géographique « extrémité, sommet » : Dans ce cas précis, la ferme se trouve au bout d'un chemin en épingle.

Forme graphique proposée : Au Cap Tòrt

### 3. NORMALISATION TOPONYMIQUE EN OCCITAN

Les études toponymiques en occitan, dans sa variété gasconne, pour ce qui nous concerne particulièrement aujourd'hui, ont attiré à de nombreux domaines. Les travaux de normalisation qui nous incombent sont variés, tant les formes cibles sont infiniment diverses.

Certains facteurs majeurs vont, ceci étant, conditionner notre processus.

#### 3.1. La langue source

La langue source est un facteur déterminant. Nous sommes confrontés principalement à trois langues : l'occitan, le basque et le français. Pour chaque langue nous devons adapter un processus de transcription.

##### 3.1.1. Les toponymes d'origine basque

La collaboration actuellement menée entre la Communauté d'Agglomération du Pays Basque et le Congrès Permanent de la langue occitane a permis d'établir un protocole de normalisation quasi régulier.

Trois axes principaux de valorisation de la toponymie sont développés au sein de cette dernière : l'adaptation de tous les noms de communes de la collectivité en occitan, le bilinguisme ou trilinguisme de voies urbaines nécessitant un nouvel adressage lié à l'arrivée de la fibre optique, et les arrêts des transports en commun.

Les nombreux exemples problématiques auxquels nous avons été confrontés, du fait, notamment, du système d'accentuation différent et de la notation des affriquées et des fricatives, nous a permis d'établir un protocole de transcription des formes basques et charnegos.

###### 3.1.1.1. Fricative palatale initiale /ʃ/

Les premiers exemples sont issus de la commune de Bardòs.

###### **Libellé français : Chemin de Bordachoury**

Ce microtoponyme est composé du substantif aquitain (gascon et basque) « bòrda » /b'ɔrdɔ/, ou « borda », signifiant « la ferme », et de l'adjectif « xuri », signifiant « neuve ».

Afin de transcrire la fricative palatale /ʃ/ en initiale, ce qui est bien le cas de ce syntagme composé, la graphie proposée est (sh-), soit Bòrdashori.

Ainsi, pour le libellé graphique français du microtoponyme basque Berhoshipy, composé de berro + xipi (fourré, buisson + petit), l'adaptation proposée en occitan sera Berhoshipi. Le gascon conserve, ici, (h) trait typique du dialecte que l'on retrouve en basque ancien.

Nous trouverons ainsi Shorhòbi en occitan, pour Xorhobi en basque et Chorhoby adapté en graphie française.

### 3.1.1.3. Fricative palatale interne /ʃ/

Lorsque cette fricative est interne, comme dans Bidaxune, le gascon transcrita de façon régulière (-ish), soit Bidaishe. La nasale finale n'est pas notée dans ce toponyme pour des raisons extralinguistiques que nous évoquerons plus tard.

### 3.1.1.4. Affriquée palatale /tʃ/

La récurrence du phonème très productif dans les noms de maisons basques a imposé rapidement de définir la transcription graphique en occitan. Celle-ci se fait de façon régulière par le graphème (-ch-) quand la graphie basque intègre la consonne (t) pour obtenir (-tx-), comme dans *Etxebehere*. Toutes les formes basques (etxe) seront donc transcrites (eche) : Echebehere, Echeshori, Echemendi, Echesahar, etc.

### 3.1.1.5. Affriquée apico-dentale /ts/

La légère palatalisation de ce son en basque nous a longuement fait hésiter. Néanmoins, la graphie basque nous a permis de statuer. Le toponyme Itxassou, nom de commune, orthographié dans les registres français fut l'exemple qui, à la fois, nous a le plus interrogé et qui nous également permis de nous décider. Aussi curieux que cela puisse être, la graphie française emprunte spécifiquement un graphème basque (-tx-) pour rendre compte d'un son dont la langue basque rend compte différemment (-ts-) quand elle possède le graphème (-tx-) qui est typique du basque. Ainsi, le basque écrit *Itsasu*, et l'occitan écrira *Itsasso*.

## 3.1.1.5 Synthèse

Transcription graphique basque—occitan				
Son	Description	Position	Graphème basque	Graphème occitan
/ʃ/	fricative palatale	initiale	(x-)	(sh-)
/ʃ/	fricative palatale	intérieure	(-x-)	(-ish)
/tʃ/	affriquée palatale	intérieure	(-tx-)	(-ch-)
/ts/	affriquée apico-dentale	intérieure	(-ts-)	(-ts-)

## Les toponymes d'origine française

80 % des microtoponymes des 32 départements occitanophones sont d'origine occitane. Les microtoponymes français, souvent très récents ne sont pas le cœur de nos études. En fonction des commandes, ils peuvent être occitanisés, sinon ils restent dans la langue source. Par ailleurs, il est important de s'assurer que la langue source est bien le français et que la forme cadastrale ou de l'IGN ne résulte pas d'une francisation ou d'une approximation d'un scribe. L'exemple typique est « vigne vieille ». En français l'adjectif est censé être antéposé « vieille vigne », alors qu'il est postposé en occitan. De fait, il est très probable que ce syntagme soit de l'occitan francisé lexicalement et non syntaxiquement.

Le microtoponyme « Bel air » est également souvent le résultat d'une francisation, d'ordre phonétique, voire d'une mauvaise traduction. Ce dernier, peut provenir de la forme « Bèlèrm » (grande terre en friche). J'ai également retrouvé la forme cadastrale napoléonienne « Betzayres », soit « Bèthsaires » (grands vents), qui est également la forme orale en usage, alors que certaines cartes récentes notent « Bel Air », qui est une traduction erronée. Dès lors que ces toponymes, faussement français, sont dévoilés, ils sont régis par les règles de normalisation de l'occitan que nous verrons dans le point suivant (3.1.3.).

La proportion est radicalement inversée dès lors que nous traitons les odonymes de ces mêmes départements occitanophones. Quelle ville n'a pas, en effet, son avenue Jean Jaurès, sa place Gambetta ou son boulevard du 14 juillet, autant de marqueurs de l'histoire de France... qui n'est pas systématiquement celle de tous ses citoyens.

Le traitement des odonymes, souvent liés à des anthroponymes, sera détaillé au point 3.2.

### 3.1.2. Les toponymes d'origine occitane

L'adaptation graphique de ces toponymes est régie, de façon globale, par les règles de la graphie classique que vous trouverez sur le site internet du Congrès Permanent : <<https://www.locongres.org/fr/normes-et-oeuvres-normatives/normes/normes-graphiques/graphie-commune-de-l-occitan>>.

Néanmoins, de nombreuses règles, d'ordre syntaxique notamment, régissent l'orthographe de la toponymie occitane.

#### 3.1.3.1. L'article défini

La langue occitane possède trois articles définis qui ne sont que rarement retranscrits dans les formes cadastrales, notamment au masculin. Ainsi, le microtoponyme courant « *Le prat* », qui est d'origine occitane (français : pré), pourra être adapté en rétablissant l'article de la zone correspondante : le prat [lepr'at] pour la zone toulousaine, *eth prat* [eppr'at] pour la zone pyrénéenne, et *lo prat* [luprat] pour le reste de l'Occitanie linguistique.

La présence ou absence de ce dernier est très instable dans les écrits. L'usage, oral notamment, sera donc un indicateur primordial.

#### 3.1.3.2. Les toponymes composés

L'occitan limite l'usage du trait d'union autant que faire se peut et diffère en cela du français.

- Absence d'article défini

L'absence d'article va, généralement, conditionner le regroupement de deux syntagmes.

- o Construction agglutinante

En effet, en cas d'absence d'article défini, lorsque nous sommes en présence d'un substantif et d'un adjectif, ces deux derniers seront agglutinés : Bòrdavielha. Ce microtoponyme composé du substantif « Bòrda » et de l'adjectif « vielha » postposé, fonctionne comme un nom propre. Lorsque la consonne finale du premier toponyme est la même que l'initiale du suivant, qu'il y ait géminée ou non, les deux sont conservées à l'écrit, comme c'est le cas lorsqu'elles sont différentes : Borggarbèr, Maisonnavà, Maisonvielha, Gorgmaurin, etc.

- o Construction appositionnelle
  - Les hagiotoponymes
 Ils seront notés systématiquement sans trait d'union : Sent Joan deu Pè deu Pòrt, Sent Pèr d'Irúber, Sent Martin, Senta Loba, etc.
  
- Composition conjonctionnelle : les noms de communes
 

Pour réunir deux entités bien distinctes, notamment des communes, des quartiers ou des hameaux, lors de fusion, mais également lorsqu'un nom de commune fait apparaître deux entités administratives anciennes, les deux syntagmes seront mis en exergue par la conjonction de coordination « e » : Bergüei e Vièlanava, Aussaranh e Arribarèita, Maulion e Lisharra, etc. Lorsqu'il y a plus de deux communes, la virgule servira à ne pas réutiliser la conjonction lors de l'énumération, celle-ci n'apparaissant qu'entre les deux derniers syntagmes : Lo Mont, Gosa, Arança, e Lendreça, etc.
  
- Article honorifique personnel médiéval *EN*

Deux configurations sont possibles en fonction de l'étape d'évolution sémantique.

  - o Noms de baptême
 

Si nous considérons *EN* comme article honorifique d'*abitud onorable* tel que le définit Anglade (1919), nous attendons spécifiquement après cet article un nom de personne. De fait, lorsque les microtoponymes sont composés à partir de noms de baptême, intégralement ou non, ils seront construits par apposition, comme avec article défini (Rivière 2010) : En Pèr Joan, En Gàishia Arnaut, etc. La deuxième étape de l'évolution caractérisée par une réinterprétation en préposition (*entà/ en çò de* — chez) nécessairement complétée par un nom, ne change pas l'orthographe.
  
  - o Sobriquets ou surnoms
 

La construction sera la même que lorsqu'il n'y a pas d'article. Alors que, sans article, le toponyme est un nom propre, ici, il est considéré comme un patronyme : En Bèulaiga — littéralement « boit l'eau », mais la substance buë pourrait bien être autre chose de plus alcoolisé ; En Bèthpèu — littéralement « beau (ou gros) poil », qui pourrait avoir un rapport à la pilosité, mais également à la bonne humeur, comme le suggère Astor (2002).
  
- Article défini
 

En présence de l'article défini, tous les syntagmes seront séparés, comme dans la syntaxe de la langue courante : La Bastida de Clarença, L'Isla de Baish, La Bòrda vielha. De fait, l'article et le substantif du syntagme prendront une



majuscule. S'il s'agit d'un prénom composé, *Le Gàishia Arnaut*, *Le Pèr Joan*, tous les éléments prendront une majuscule, comme dans la syntaxe courante.

### 3.2. Principe d'adaptation anthroponymique en odonymie

Comme je l'ai indiqué, la grande majorité des odonymes sont des anthroponymes. En effet, les zones urbaines ne cessent de croître et les communes doivent créer de nouveaux odonymes régulièrement. Un microtoponyme d'une parcelle rurale aménagée en zone urbaine comptera des dizaines de voies. De fait, même si la commune reprend le microtoponyme pour l'attribuer à une voie, ce qui n'est malheureusement pas toujours le cas, il faudra en créer de nombreux. Le recours aux anthroponymes, est très fréquent, sur proposition des usagers ou de la commune. Il incombe donc aux collectivités qui le désirent de traiter ces derniers pour valoriser cette toponymie appliquée.

#### 3.2.1. Patronymes

Le contexte historique va conditionner le cadre d'adaptation du patronyme. Il est donc fondamental d'avoir un minimum d'éléments biographiques.

##### o . Patronymes antérieurs à la Révolution française

Pour les patronymes d'origine occitane antérieurs à la Révolution française, la graphie dite classique est appliquée de façon systématique, restaurant ainsi les formes déformées par de possibles francisations.

Voici une fiche d'exemple qui conditionne cette adaptation pour une voie créée au début du XXI<sup>ème</sup> siècle.

**En Millet**

Referéncia	Forma presenta
Saume de l'Isle 1298 (Polge)	Ø
Cadastre 1640 (Polge)	Ø
Cadastre 1666 (Polge)	Ø
Carta de Cassini (18 <sup>e</sup> )	Enmillet
Cadastre 1749 (Polge)	Ø
Cadastre début xix <sup>e</sup> me (Polge)	Ø
Cadastre 1845	
Cadastre 1846	Enmillet
Carta deu canton 1880	Enmillet
Cénac Moncaut (Polge)	Ø
Carta deu servici de l'armada 1900	Enmillet
Carta deu servici deu huec (début xx <sup>e</sup> me)	Emmillet
Carta IGN 1948	Le millet
Cadastre 1969	En Millet
Carta IGN 1970	Le millet
Carta de la comuna 2002	Ø
Carta de la comuna 2008	Ø
Carta IGN 2008	Le millet Rnes

« En Milhet, es cap au lotissement on la còsta monta coma una escala, sus la rota de Tolosa, la bòrda èra au cap. »

Pron : [emmi'l'et]

Campariol Marius, 45'29, 17/06/09 [Campariol, 17/06/09, Toponimia l'Isle de Baish, Rivière]

« En Milhet, chò, es on i a le lotissement ara. »

Pron : [emmi'l'et]

Bérard Guy, 59'04, 04/06/09 [Bérard, 04/06/09, Toponimia l'Isle de Baish, Rivière]

**Mistral :**

Milhet, petit mil, millet ; nom de famille méridional.

Milh (lat. milium), Mil, millet ; agrostis millet, plante ; maïs, blé de Turquie en Gascogne, Languedoc et Béarn.

**Palay :**

Milhét — Petit mil. N. de p. Millhet, Millet.

Milh — Milhet et en certains lieux maïs ; le millet est alors appelé milh petit.

**Polge :**

Enmillet

Ld.

Isle-Jourdain (SE).

Pierre Dupuy Millet tient borde lieu appelé à Millet, 1640, cad., t.4, f° 1362, v°.

Enmillet

Ld.

Isle-Jourdain (SE).

Métairie dite Millet, début XIX<sup>ème</sup> s., cad., section C, p.115.

**FEW** millet (fr) milium 6/2, 83 a.

Gers, milhetes, petits oiseaux des prairies qui volent par troupes.

Milhete (gask) 6/2, 86 a.

Gask, milhete, variété de maïs à petit grain.

Gers, milh, maïs.

**Fordant p 638 :**

MILLET, 24521, Paris 14<sup>e</sup> arrt (75), 18, 86, 71.

MILHET, 487, Pernes-les-Fontaines (84), 64, 84, 47.

**Grosclaude p 190 :****Milhé.**

De *milh*, mil, et suffixe *—èr* : qui est propice à la culture du mil.

≡ suff. *—et* (lat. *etam*) :Milhet ;

≡ fém. : Milhère, Milhères.

Ortho restituée : Milhèr, Milhet, Milhèra.

**Astor :**

Milhière

Milhars, com. Du c. de Vaour, dans le Tarn (Miliars, vers 972, Millars en 1259) et Milhas de la Haute-Garonne, com. du c. d'Aspet, représentant « le champ de millet », milhar en occitan. [...]

Quant aux patronymes Milhié et Miller, ils désignent des marchands de millet. La même remarque doit être faite pour Milhet et Millet noms de famille.

L'occitan milh désignant aussi bien le milhet que le maïs (et aujourd'hui plus couramment le maïs que le milhet), il faut veiller à ne pas interpréter les noms de lieux en question par « champ de maïs ». Cette céréale n'a été introduite en Europe qu'au xvi<sup>ème</sup> siècle, et seuls des toponymes apparus à partir de cette date peuvent représenter ce sens. Le millet, particulièrement cultivé au Moyen-Âge dans les actuels départements de la Haute-Garonne, Hautes-Pyrénées, Gers et Ariège, entrainé dans la composition du pain noir. Et comme le seigle, l'avoine ou l'orge, il était couramment consommé en bouillies.

**Dauzat NFF dico :**

Millet, peut représenter Milet (v. Mile) ou le subst. Millet, qui a dû désigner un marchand de millet.

**Dauzat NFF traité :**

p. 123 Millet, qui se rapporte à la graine.

p. 205 J'écarte aussi l'explication proposée par M. Carrez (Ann. De Bourgogne, 1937, II) pour Millet, qui serait un symbole de petitesse : je préfère y voir, par métonymie, « marchand de millet ».

Forme restituée : En Milhet

Nous avons bien confirmation, ici, qu'il s'agit du patronyme, ce qui est très régulier après l'article honorifique, fixé ensuite comme toponyme.

Prenons pour exemple une autre rue nommée à la fin du xx<sup>ème</sup> siècle : Rue Raimond de L'Isle (Chevalier croisé en 1096) — Carrèra Ramon de L'Isle (Chevalier croisé en 1096).

- o Patronymes postérieurs à la Révolution française

L'occitanisation des patronymes d'origine occitane se fait sous condition :

- Lorsque la personne désignée a un lien avec la culture occitane, l'adaptation est automatique : Max Rouquette — Max Roqueta
- Lorsque ce n'est pas le cas, cette adaptation se fait sur accord de la famille ou en absence d'opposition.

### 3.2.2. Nom de baptême

Lorsque le patronyme est occitan ou que la personne avait un lien établi avec la culture occitane, même si le patronyme n'est pas d'origine occitane, le prénom est adapté : Père Bec.

Lorsque les critères décrits ne sont pas remplis, la forme anthroponymique originale est maintenue si le choix est fait de conserver l'odonyme français.

Dans la commune de L'Isle-Jourdain, deux choix sont faits par la commune en fonction de l'intensité de la présence de l'usage. Pour les places, l'usage historique du lieu est restitué, notamment la tradition des marchés, alors que pour les boulevards, ce sont les noms d'hommes français qui sont maintenus :

- Place Gambetta / Plaça deu Jardinatge (marché aux légumes)
- Place Saint-Bertrand / Plaça de la Poralha (marché à la volaille)
- Boulevard Marceau / Baloard Marceau

#### 4. ACCEPTATION SOCIALE ET ARBITRAGE DES COLLECTIVITÉS

Toute étude toponymique ayant pour objectif une valorisation publique, c'est-à-dire, une signalétique, matérielle ou immatérielle, doit être validée par la collectivité dans laquelle elle se trouve. De fait, il est primordial d'échanger avec les collectivités et d'y avoir des relais pour faciliter l'acceptation des formes proposées. Les locuteurs occitanophones qui connaissent la graphie classique ne sont pas légion ; de fait, une nouvelle orthographe peut déstabiliser.

Le premier principe de précaution est de privilégier les formes déjà employées dans une signalétique existante. Les services de la commune de Bidache, *Bidaxune* en basque, ont l'habitude d'utiliser la forme *Bidaishe* en occitan, ce qui est discutable linguistiquement, compte-tenu de la forme basque, mais également des formes anciennes (bidezou [1140], sanctus jacobus de bidachen [1160], bidassun [1292]) dans lesquelles (-n) est toujours présent. Néanmoins, il serait contreproductif de dissuader les collectivités d'avancer sur le terrain de la valorisation toponymique en ne respectant pas l'usage.

L'exemple de la forme occitane de L'Isle-Jourdain — *L'Isle de Baish* est tout aussi probante. Alors que j'étais interrogé sur le choix de la forme qu'avait fait Patrice Poujade dans l'ouvrage dont j'ai eu le privilège de coordonner la pré-édition (Poujade 2009), on m'opposait l'argument de la forme originelle *L'Isle En Jordan*, quand la forme choisie est, de fait, plus récente. La réponse fut simple. Cette commune était la seule, il y a encore quelques mois, dans son département, à être dotée d'une signalétique bilingue d'entrée d'agglomération. De plus, cette forme est la seule en usage, depuis un siècle au moins, en occitan. J'ai, depuis, fait une recherche spécifique sur la forme française L'Isle-en-Jourdain, dont vous pourrez lire les conclusions dans Rivière (2018), dès que les actes de la Société Française d'Onomastique seront publiés.

Les exemples sont nombreux, autant en toponymie qu'en microtoponymie :

- *Sent Pèr* (Saint-Pierre) est accepté, malgré la prononciation [pɛ], mais la forme *Pèrspetit* [pɛs] (petit Pierre) l'est plus difficilement, alors que ce n'est que le stade d'évolution précédent : PETRUS > Pèrs > Pèr. Dans ce cas, nous choisirons la forme qui sera la plus facilement acceptée, soit *Pès*, malgré le risque de confusion avec l'anatomie humaine, surtout dans ce cas. Petit Pierre pourrait être rapidement confondu avec « les petits pieds », ce qui n'aurait pas grand-chose à faire dans un toponyme, soit dit en passant.
- Lorsque j'ai réalisé l'étude des noms de station du métro toulousain, dans des conditions particulières du fait d'une commande express, certains choix ont été faits qui ne m'incombent pas complètement. Comme, nous l'avons déjà vu, il y a souvent plusieurs interprétations possibles qui peuvent influencer sur l'orthographe et, plus radicalement, des choix entre deux formes qui ne sont pas proches (*L'Isle-Jourdain* — *L'Isle de Baish* [32], *Baraqueville* — *La Barraca de Fraisse* [12]). Une station de métro a particulièrement attiré l'attention : Station Patte d'oie — *Estacion Pèdauca*. Le nom *Pèdauca* vient de la Reine Pèdauque, dont le patronyme vient de la patte de l'oie, qui peut se dire *pata d'auca*, ou *pè d'auca*. Cette station se situe à une intersection en forme de patte d'oie qui a donné le nom au quartier de Toulouse.

Etant donné que la population n'avait pas été informée de la mise en place des annonces sonores en occitan dans le métro et que les occitanistes de Toulouse n'ont quasiment pas été associés au projet, ces annonces ont été reçues avec de l'incompréhension par une partie de la population. Par ailleurs, étant donné qu'une grande partie des occitanistes n'a pas pu collaborer à cette étude, faute de temps, entre autres, ces derniers ont mis à jour les imperfections de celle-ci.

Depuis, le toponyme *Pata d'auca* a été rétabli dans les annonces sonores du métro. Ces annonces ont depuis été acceptées de tous, et il n'est pas rare de rencontrer un Toulousain qui vous prononce correctement un nom de station en occitan.

## CONCLUSION

La normalisation en toponymie occitane — nous avons pu voir que la variété gasconne répond à toutes les règles de sa langue, avec seulement quelques spécificités — est une entreprise qui demande des conditions préalables simples : une enquête écrite et un collectage oral. Par ailleurs, il apparait clairement que les différentes démarches linguistiques (introspection, observation, etc.) sont complémentaires et que le fait que le chercheur soit également locuteur de la

langue cible est un atout majeur, au-delà de la finesse de la perception des informations recherchées.

Plus la signification ou l'étymologie du toponyme sera probable, plus sa forme orthographique sera fiable. Nous avons dressé, de façon non exhaustive, la liste des règles symboliques qui régissent la normalisation en question, néanmoins, cette courte synthèse donne un aperçu du temps qu'il faut consacrer à chaque forme afin d'avoir des propositions de qualité. Ces propositions linguistiques normalisées doivent faire l'objet d'une acceptation sociale, et sont parfois soumises à des arbitrages par les collectivités.

Une carte interactive, documentée pour certaines communes, est en cours d'élaboration. Cette dernière répertorie tous les toponymes dont le Congrès a les droits, mais également certains microtoponymes et odonymes. La collaboration entre le Congrès Permanent et la Communauté d'Agglomération du Pays Basque pourrait mener à compléter cette carte au niveau odonymique également.

Vous pouvez consulter cette dernière via le lien suivant : <<http://u.osmfr.org/m/211415>>.

Le processus que nous venons de décrire succinctement sera également, dans les mois à venir, précisé dans le cadre de la collaboration que le Congrès Permanent de la Langue Occitane vient d'entamer avec l'IGN. La convention qui lie les deux organismes a pour objectif de restaurer l'orthographe des tous les microtoponymes à l'échelle 1/25 000 des 32 départements occitanophones.

#### RÉFÉRENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- ANGLADE, Joseph (1919-1920): *Las leys d'amors : manuscrit de l'Académie des Jeux floraux*. Toulouse: Privat, 4 vols.
- ASTOR, Jacques (2002): *Dictionnaire des noms de famille et noms de lieux du Midi de la France*. Millau: Éditions du Beffroi.
- BOURSE, Roger (1992): "Isc (Ictium), un toponyme disparu au XII<sup>ème</sup> siècle", *Isle était* n° 7, 82-91.
- BOYRIE-FÉNIÉ, Bénédicte (1984): *Toponymie de la Grande Lande et microtoponymie du canton de Pissos (Landes)*. Bordeaux: Université de Bordeaux III, thèse de doctorat de 3<sup>ème</sup> cycle.
- (2005). *Dictionnaire toponymique des communes des Landes et du Bas-Adour*. Pau: Cairn/Institut occitan.
- (2008): *Dictionnaire toponymique des communes*. Gironde. Pau: Institut Occitan.
- BOYRIE-FÉNIÉ, Bénédicte; FÉNIÉ, Jean-Jacques (1992): *Toponymie gasconne*. Bordeaux: Sud-Ouest Université.
- BRUN-TRIGAUD, Guylaine ; SAUZET, Patrick (2013) : "Le Thesaurus occitan : entre atlas et dictionnaires", *Corpus* n° 12, s. p.

- DAUZAT, Albert (1949): *Traité d'anthroponymie française. Les noms de famille de France*, Paris: Payot.
- (1951). *Dictionnaire des noms de famille et prénoms de France*. Paris: Larousse [3<sup>ème</sup> éd.].
- DAUZAT, Albert; ROSTAING, Charles (1963): *Dictionnaire des noms de lieux de France*. Paris: Librairie Larousse [rééd. 1978].
- FORDANT, Laurent (1999): *Tous les noms de famille de France et leur localisation en 1900*. Paris: Archives et culture.
- GROSCLAUDE, Michel (1991): *Dictionnaire toponymique des communes du Béarn*. Pau: Escòla Gaston Febus [rééd. 2006, Cairn/Institut occitan].
- (2003): *Dictionnaire étymologique des noms de famille gascons*. Lescar: Per Noste.
- GROSCLAUDE, Michel; LE NAIL, Jean-François (2000): *Dictionnaire toponymique des communes des Hautes-Pyrénées*. Tarbes: Conseil général des Hautes-Pyrénées.
- KRISTEVA-JOYAU, Julia (1981): *Le langage, cet inconnu. Une initiation à la linguistique*. Paris: Éditions du Seuil.
- MARTIN, Robert (2002): *Comprendre la linguistique : épistémologie élémentaire d'une discipline*. Paris: Presses universitaires de France.
- MISTRAL, Frédéric (1979): *Lou Tresor dóu Felibrige, Raphèle-les-Arles: Culture provençale et méridionale*, 2 vols. [éd. orig. 1877].
- NÈGRE, Ernest (1955): "En" et "Na" honorifiques au début des noms de lieux du Sud-Ouest, extrait du *Bulletin philologique et historique* (jusqu'à 1718) du Comité des travaux historiques et scientifiques, 19-26.
- (1990-1991): *Toponymie générale de la France*. Genève: Droz, 3 vols.
- PALAY, Simin (1991): *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes*. Paris/Pau: CNRS Éditions/Escòla Gaston Febus [éd. orig. 1932].
- POUJADE, Patrici (2009): *Répertoire toponymique des communes de la Région Midi-Pyrénées*. Portet sur Garonne: Éditions Loubatières.
- RIVIÈRE, Vincenc (2010): *Estudi d'un contact dialectal : lo gascon orientau = Etude d'un contact dialectal : le gascon oriental*. Toulouse: Université Toulouse le Mirail, thèse de doctorat, sous la direction de Patrick Sauzet.
- (2015): "EN, article personau onorific?", *Revista Quaderns de Filologia* (Universitat de València), 295-312.
- (2020): *Paradoxe du double effacement d'un marqueur toponymique majeur, Circulations linguistiques dans les noms propres*. Paris: L'Harmattan.
- SOUTET, Olivier (2005): *Linguistique*. Paris: Presses universitaires de France.
- WARTBURG, Walter von (1928-2003): *Französisches Etymologisches Wörterbuch : eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*. Bonn: F. Klopp, 25 vols.

### Liste des abréviations

- FEW = Wartburg 1928-2003
- NFF = Dauzat 1951
- NLF = Dauzat 1963
- TdF = Mistral 1882-1886
- TGF = Nègre 1990





# LA ESTANDARIZACIÓN TOPONÍMICA EN EL CONTEXTO LINGÜÍSTICO DE ANDALUCÍA

STEFAN RUHSTALLER  
Universidad Pablo de Olavide, Sevilla  
sruhkuh@upo.es

## 1. INTRODUCCIÓN

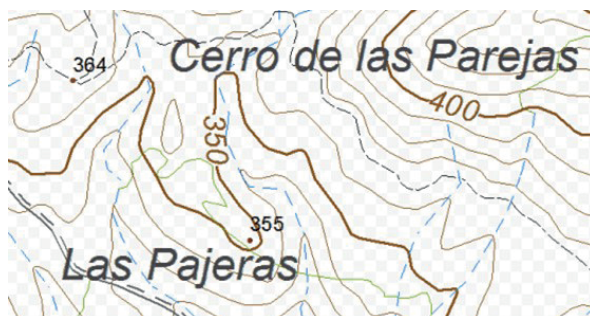
No exageramos si afirmamos que actualmente nos encontramos en un momento crucial para la conservación adecuada de la toponimia, y muy especialmente de la toponimia menor, de cara al futuro. Este tipo de nombres —empleados y transmitidos hasta época reciente casi siempre oralmente y dentro de la comunidad de la que inicialmente (en muchos casos hace siglos) surgieron, la de los hablantes rurales— se están incorporando de forma masiva a mapas, a documentos de carácter administrativo, a todo tipo de bases de datos geográficos, páginas web, guías turísticas, etc. Dado este nuevo contexto de uso, es cada vez mayor la necesidad de disponer —y no solo por razones comunicativas evidentes, sino también por motivos jurídicos— de una forma escrita única para hacer referencia de forma inequívoca a cada punto geográfico. Si no logramos depurar al menos las bases de datos oficiales ahora, cuando se están consolidando y son tomadas como punto de partida en la elaboración de todo tipo de documentos difundidos electrónicamente, quizá en un futuro cercano ya sea prácticamente imposible rectificar los datos viciados.

En las regiones del Estado español en las que el castellano es lengua única, las medidas que se toman para asegurar una conservación adecuada y respetuosa de la toponimia tradicional son aún muy insuficientes. Es cierto que, por

ejemplo, en Andalucía las autoridades competentes han creado bases de datos toponímicos, como el *Inventario de toponimia andaluza*, publicado en 1990, o el *Nomenclátor Geográfico de Andalucía*, que incluye más de 140.000 formas que pueden localizarse cartográficamente mediante un buscador accesible a través de Internet. Estas bases, sin embargo, son simples recopilaciones de material procedente de fuentes anteriores, y no se han constituido mediante una criba rigurosa fundamentada en criterios claramente establecidos; a consecuencia de ello, contienen numerosos errores e incoherencias. Esta dura afirmación es fácil de demostrar. Basta con revisar con ojo crítico las bases de datos geográficos que incluyen nombres de lugar o cualquier mapa que parta de ellas. No pocas veces observamos —y esto es lo más preocupante— que cuanto más moderna es la fuente evaluada más frecuentes y más graves son los errores detectados.

## 2. REGISTROS ERRÓNEOS EN MAPAS Y BASES DE DATOS TOPONÍMICOS

Una proporción significativa de los registros erróneos no guardan relación alguna con la realidad lingüística del uso entre los hablantes, pues corresponden a incorrecciones introducidas por mero descuido o desconocimiento de la materia por parte de los responsables de la recogida y el tratamiento de la información toponímica, como voy a mostrar mediante algunos ejemplos elegidos al azar a partir del mencionado *Nomenclátor* y de los mapas basado en él. No pocas veces, el carácter defectuoso del dato se evidencia por el hecho de aparecer variantes contradictorias en una misma fuente: así, junto a *Cortijo El Juncarejo* aparece *El Jancarejo*; junto a *Las Pajeras*, *Las Parejas*<sup>1</sup>.



<sup>1</sup> Los fragmentos cartográficos referentes a Andalucía reproducidos en este trabajo proceden del Mapa Topográfico de Andalucía 1:10.000 (Junta de Andalucía 2013).

*Los Alamitos* alterna con *Los Salamitas*; *Las Peñitas* con un no menos absurdo *Las Peñistas*; y *El Lampistero* con *Casa del Lampretero*.

Aun cuando los datos defectuosos no se delatan de este modo tan evidente como en los ejemplos citados, a menudo suscitan sospecha inmediatamente por su mero aspecto. Así, una encuesta oral *in situ* posiblemente aclararía que formas como *La Alcranosa* o *El Acebutre* que encontramos en el mapa deben sustituirse por *La Alacranosa*, y por *El Acebuche*, respectivamente. O la transcripción de un nombre del municipio de Carmona bajo la absurda grafía *Gastaembalse* queda inmediatamente descartada al saber que los hablantes familiarizados con la toponimia regional denominan la propiedad rural sin excepción *Gastaembalde*, forma que aparece también en toda la documentación histórica desde al menos el siglo XVI.

Otras veces es el significado del léxico contenido aparentemente en el nombre lo que levanta sospechas: cualquier conocedor de la toponimia menor tradicional sin duda se sorprende al toparse en un mapa con un nombre *Fuente Abrevadero del Cortijo la Motera*, pues sería difícil encontrar otro caso en que una aficionada a las motos hubiera originado el nombre de una fuente situada en medio del campo. El misterio se desvanece al saber que dicha fuente pertenece al *Cortijo de las Monjas*, nombre igualmente consignado en el mapa:



Con frecuencia dificulta la transmisión adecuada de los nombres tradicionales algo tan trivial como la inobservancia de las reglas ortográficas. Más grave que casos como el de *Donadio* escrito sin tilde es la omisión del acento gráfico en nombres como el que los hablantes locales pronuncian [kampajá], con variante [kampo ajá] (debida a etimología popular que interpreta el nombre como 'El Campo de Allá'), pues cualquier usuario del mapa no familiarizado con el topónimo leerá un registro cartográfico *Campoalla* espontáneamente como [kampoájja] (Gordón Peral 2013: 211-212). Este tipo de errores, los de

acentuación, no existen por ejemplo en el *Inventario de toponimia andaluza*, pero no porque los autores hayan tenido especial cuidado al respecto, sino porque se renuncia a su uso de forma sistemática. Con ello, el usuario a menudo es incapaz de saber cuál es la sílaba tónica en buena parte de los nombres registrados: por ejemplo, registros como GUIRIGUI o IPORA (reproducidos abajo; Junta de Andalucía 1990, t. 8: Sevilla) fácilmente podrían dar lugar a lecturas arbitrarias y aun originar nuevas variantes inexistentes en el uso real:

GUIRIGUI	PRUNA
GUIRNALDA, LA	MONTELLANO
GUIRRI, LOS	AGUADULCE
	SAN JUAN DE
INSURRECCION, LA	ALMADEN DE LA PLATA
INTENDENTE, EL	OSUNA
INVALIDOS	ALGABA (LA)
IPORA	AGUADULCE
IPORA BAJO	GILENA
ISABEL CASTILLO	MORON DE LA FRONTERA
ISABELA	CORRALES (LOS)

Otro defecto imperdonable, aunque frecuente en todo tipo de fuentes, son los errores ortográficos que se deslizan en la reproducción de nombres transparentes desde el punto de vista léxico: no es nada excepcional que topónimos como *El Baldío* o *Las Eras* se transcriban como *El Valdío* o *Las Heras*, respectivamente.



### 3. CRITERIOS DE ESTANDARIZACIÓN

No todos los problemas que suscita la estandarización toponímica son tan evidentes ni tan fáciles de resolver como los casos que acabo de presentar. Para ilustrarles la gran variedad de dudas que surgen de forma continua al evaluar el material toponímico vamos a partir de una selección de ejemplos representativos. En los mapas y las bases de datos toponímicos encontramos nombres como *El Reinoso*, *Los Reinosos*, *Los Reyanales*, *La Rejanosa*, *Reinajosa* o *La Arraijana*, que todos, sin duda, contienen el apelativo *arrayán* ‘mirto’, pronunciado en buena parte de Andalucía con una aspiración (que ya estaba presente en el étimo árabe). La tarea del experto consiste en determinar si conviene «restaurar» o «estandarizar» estas formas gastadas por el uso y aún desfiguradas (por ejemplo, por una etimología popular basada en un cruce con la voz *reina*), o si al contrario debe reflejar de la manera más fiel posible la pronunciación local de cada uno de los nombres. La primera opción obligaría a imponer como formas estandarizadas *El Arrayanoso*, *Los Arrayanales*, *Arrayanosa*, *La Arrayana*, la segunda a distinguir entre formas con y sin aspiración y respetar las alteraciones fonéticas que alejan la forma de su versión etimológica.



Nombre
Arroyo del Reinoso
Corral de Reinoso
Cortijo de los Reinosos
Cortijo el Reinoso
Cortijo Reinoso
Cortijo Reinoso
El Reinoso
El Reinoso
Garganta del Reinoso
Reinoso
Cerro de la Rejanosa
Cerro Rejanosa



Como segundo ejemplo que permite visualizar las dificultades con que nos encontramos en la labor de estandarización de la toponimia menor andaluza nos va a servir la forma *Villagordo*, que encontramos en seis puntos diferentes del territorio andaluz y que tiene su origen sin duda en un compuesto *Villar Gordo*. Este origen no solo lo indica la concordancia de género, sino también la documentación histórica que remonta al menos al siglo XVIII (Ruhstaller 1992: 294-297). ¿Debemos, pues, imponer la versión etimológica y rectificar todas las fuentes actuales?

Y un tercer caso para llamar la atención sobre las cuestiones que suscita la variedad de formas con que se plasman buena parte de los topónimos. En el

nomenciótor andaluz alternan las variantes *Rodalabota*, *Roalabota*, *Roa la Bota*, *Roabota* y *Rueda Botas*, ante las cuales el responsable de la estandarización toponímica debe plantearse la siguiente pregunta: dado que estos nombres están formados indudablemente de acuerdo con la estructura V + N (tipo de nombre muy frecuente que estudié monográficamente en Ruhstaller 2014b), combinando el verbo *rodar* y el sustantivo *bota* (para hacer referencia a un tramo empinado de un camino o un terreno en fuerte pendiente, donde los objetos pueden fácilmente caer rodando), ¿debemos “normalizarlos” con diptongo o sin él (*Ruedalabota* frente a *Rodalabota*), con el artículo *el* intercalado o no (*Roalabota* frente a *Roabota*), con *d* intervocálica (*Roda-* frente a *Rueda-*), separando gráficamente los elementos léxicos o no (*Rueda Botas* frente a *Roabotas*, etc.)?

Los ejemplos que acabo de presentar con la finalidad de poner de relieve la problemática que suscita la estandarización de la toponimia andaluza revelan que, sin duda, cada nombre requiere un estudio individualizado, en el que deben cotejarse todo tipo de fuentes, tanto orales como escritas, y tanto actuales como históricas. Se trata de descartar en primer lugar las variantes que no correspondan al uso real (variantes debidas a errores en la recopilación del material o su transcripción), y, en segundo lugar, de determinar cuál es la forma más adecuada de entre las que tienen o al menos han tenido uso en algún grupo de hablantes, en algún tipo de documento escrito o en algún momento histórico. Muchas veces hemos de decidirnos entre varias alternativas que en principio podrían ser válidas; es, por tanto, indispensable que dispongamos de criterios claros que podamos aplicar de modo sistemático, y también de modo homogéneo en toda el área lingüística. Para lograr esto, establecí, en un amplio estudio anterior, un conjunto de nueve principios fundamentales que deben guiar al toponimista en la labor de estandarización (Ruhstaller 2013; cf. también Ruhstaller; Gordón 2013).

#### 4. TRATAMIENTO DE LOS RASGOS DIALECTALES

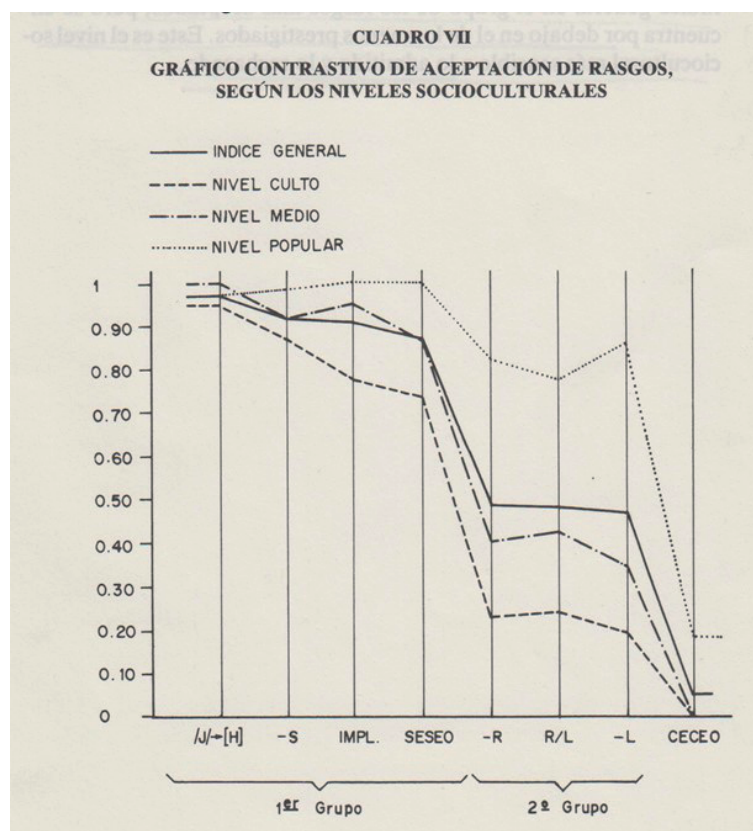
Uno de estos principios, quizá el más fundamental, es que hemos de procurar ser fieles a la realidad lingüística: la forma estandarizada no puede estar reñida con el uso local real ni con las características lingüísticas y sociolingüísticas del área en su conjunto. En el caso de Andalucía, en contra de lo que pudiera pensarse espontáneamente, esto no quiere decir que debamos representar con total precisión y detalle los rasgos fonético-fonológicos de cada nombre.

Para comprender esta afirmación, debemos tener en cuenta que Andalucía no es una región diglósica, en el sentido de que no se diferencian en el área netamente dos códigos según distintos contextos comunicativos. Como es



generalmente sabido, son característicos del habla andaluza rasgos como el seseo y el ceceo, la aspiración del fonema correspondiente a la /x/ castellana y de la /s/ en posición implosiva, la pérdida de las consonantes /d/, /l/, /r/, /s/ en posición final, la neutralización de /l/ y /r/ en posición implosiva, la tendencia a la elisión de la /d/ en posición intervocálica, entre otros. No es menos cierto, sin embargo, que, por una parte, la inmensa mayoría de estos rasgos no son privativos del andaluz, y que, por otra parte, ninguno está presente en todo el territorio de la comunidad autónoma (así, quedan por ejemplo bastantes localidades donde aún se conserva la oposición entre /λ/ y /j/, y el área de distinción entre /θ/ y /s/ abarca buena parte del territorio). Además, y esto es aún más relevante para lo que aquí nos interesa, en ningún punto geográfico la lengua se presenta homogénea: aunque los hablantes andaluces generalmente no reniegan de su acento regional, existe una clara tendencia a evitar algunos de dichos rasgos conforme aumentan, por un lado, el nivel social y, por otro lado, la formalidad de la situación comunicativa. En cambio, son muy raros los casos de hablantes que distinguen entre el estándar peninsular y el dialecto meridional según el contexto, a diferencia de lo que ocurre, por poner un ejemplo concreto, en la Suiza germanófono, donde los hablantes emplean sin excepción el dialecto en situaciones informales de la vida cotidiana, y reservan el alemán estándar (practicado, eso sí, con características fonéticas y, en parte léxicas, más o menos marcadas) para contextos formales institucionalizados (la enseñanza, los debates parlamentarios, programas de televisión y radio de contenido serio) y la escritura.

Los investigadores Vidal Lamiquiz y Pedro Carbonero han demostrado esta situación característica de Andalucía de forma empírica, estudiando los hábitos de pronunciación de los hablantes de la ciudad de Sevilla. Como se desprende del gráfico reproducido a continuación (Lamiquiz; Carbonero 1987: 47), los hablantes de los niveles culto y medio aceptan plenamente rasgos dialectales como la aspiración u omisión (según la posición dentro de la cadena hablada) de la /s/ implosiva, la aspiración de la /x/, el seseo y la asimilación de /s/ y /r/ ante ciertas consonantes, pero rechazan la neutralización de /r/ y /l/ implosivas ante consonante, la elisión de /l/ y /r/ a final de palabra y el ceceo. Los hablantes de nivel popular, en cambio, aceptan y practican sin restricción todos los rasgos dialectales a excepción del ceceo.



La conclusión que podemos extraer de este estudio es que en Sevilla no existe una oposición nítida entre distintas modalidades, sino únicamente un acercamiento mayor o menor (en función del nivel cultural y del grado de formalidad de la situación) a la lengua estándar suprarregional. Es cierto que, si repitiéramos el estudio en otros puntos del ámbito andaluz, los índices de aceptación específicos de los rasgos dialectales podrían variar; no obstante, en todas partes observaríamos la misma tendencia a aceptar unas marcas dialectales y rechazar otras en favor de la norma. Y, desde luego, ningún andaluz considera que hable una variedad opuesta a la lengua española, ni existe una ortografía diferenciada para reflejar la fonética andaluza que goce de mínima aceptación.

En vista de esta realidad, no sería razonable empeñarnos en reproducir con detalle las peculiaridades fonéticas dialectales que presentan los nombres de lugar; si lo hiciéramos, correríamos el riesgo de no lograr la aceptación de las formas estandarizadas por parte de sus usuarios. Es, pues, conveniente eliminar de las formas toponímicas la capa fonética dialectal más superficial. Esto significa

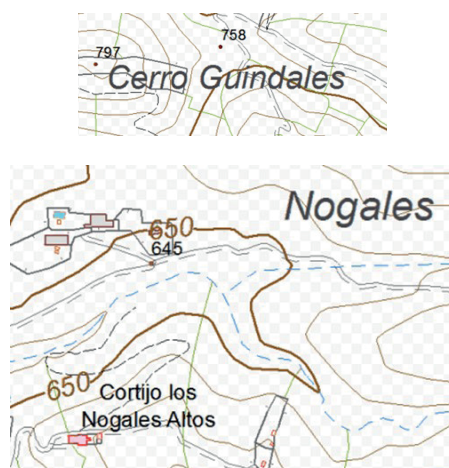
que no debemos reflejar ni el seseo ni el ceceo característicos de gran parte de Andalucía (transcribiendo, por ejemplo, *San José* o *Arroyo Salado* en áreas seseantes o distinguidoras, y *Zan Jocé* o *Arroyo Zalado* en áreas ceceantes). En consecuencia, deben enmendarse registros cartográficos como *Los Razos* (basado en *raso* ‘terreno llano’) o *[Fuente del] Consejo* (basado en *concejo* ‘municipio’; se trata de una propiedad concejil), por mucho que tales grafías reflejen la pronunciación local.



No somos partidarios tampoco de reflejar gráficamente la conservación como consonante aspirada de la solución de F- inicial latina, característica de la parte occidental de Andalucía, por lo que optamos por transcribir las palabras *Higuera* o *Hambre* que aparecen recurrentemente en la toponimia andaluza de acuerdo con la ortografía académica, por mucho que en el habla popular se empleen con aspiración inicial [hiyéra, hámbre]. No obstante, creemos que es necesario respetar el uso del artículo *la* en un nombre como *Cortijo de la Hambre*, pues su sustitución por el alomorfo requerido por la gramática de la lengua estándar (en la que *hambre* comienza por *á-* tónica) supondría una alteración de la forma bajo la cual el nombre realmente está en uso entre los hablantes locales. Donde únicamente consideramos necesario reflejar gráficamente la aspiración inicial es en topónimos de cuyo contenido semántico originario no es consciente

la comunidad hablante actual, como sucede por ejemplo con el nombre *Cuatro Genales* (basado en *henal* ‘lugar donde se guarda el heno’; Gordón Peral 1988: 158), pues una grafía \**Cuatro Henales* induciría a pronunciar el nombre como [kwatroenále], cuando la única forma realmente en uso es [kwatrohenále].

El principio del establecimiento de una forma transparente desde el punto de vista de la lengua general debe extenderse también a la restitución sistemática de las preposiciones y los artículos que con mucha frecuencia se eliden en el uso oral de nombres compuestos por dos elementos léxicos. No son, pues, apropiadas las formas cartográficas *Cerro Guindales* o *Nogales* que figuran en los fragmentos cartográficos reproducidos a continuación; en su lugar deberían emplearse *Cerro de los Guindales* o *Los Nogales*. En el segundo caso, la forma *Cortijo los Nogales Altos*, igualmente presente en el mapa, por cierto, demuestra que en el uso de los hablantes el artículo sigue vivo.



No debemos caer, sin embargo, en la trampa de la hipercorrección, de la que fueron víctima los autores del mapa que reproduzco en la siguiente imagen, que intercalaron en la forma totalmente transparente *Arroyo Salado* (hidrónimo referente a la salobridad del agua) una preposición y un artículo, analógicos a formas como las que hemos visto, pero carentes de sentido en este caso.



Si se aplicara esta regla de forma sistemática, se evitarían normalizaciones contradictorias que se dan incluso en la toponimia urbana: por ejemplo, en las estaciones de metro de la ciudad de Sevilla alterna la forma *Puerta Jerez* (así figura en planos y rótulos), basada en la pronunciación popular que omite la preposición, con *Puerta de Jerez* (de esta forma se anuncia por megafonía).

## 5. LA IDENTIFICACIÓN DEL LÉXICO CONTENIDO EN LOS NOMBRES

Como ya apunté, y como se desprende de los ejemplos que he presentado, soy partidario de no reproducir en detalle la mayoría de los rasgos dialectales que afectan exclusivamente a la pronunciación, y aun de «restaurar» ciertas formas con el fin de hacerlas más fáciles de emplear por parte de los usuarios, entre otras cosas porque estos últimos precisan de formas escritas de los topónimos que no ofrezcan dificultad en su manejo, e intuitivamente tienden a considerar correcto lo que se ajusta a las reglas que rigen la lengua formal (especialmente, la habitual en la escritura). Este principio favorece, además, la transparencia de los nombres desde la perspectiva morfológica y léxico-semántica, facilitando así su uso y su memorización.

La decisión de tomar como punto de referencia en la normalización fonética de los nombres la lengua estándar tiene, no obstante, una consecuencia cuyo alcance no debe subestimarse: nos obliga en muchos casos a interpretar el léxico contenido en los nombres. Un factor que facilita la actividad interpretativa es, sin duda, la relativa transparencia —desde la perspectiva del español estándar— de la inmensa mayoría de los topónimos menores andaluces, creados a partir de

una lengua bastante homogénea y en muchos casos en fecha histórica no demasiado alejada. Aun así, no se trata de una tarea exenta de riesgos, como muestran transcripciones como *Pago Rollo Ciruelo* en el mapa topográfico 1:10.000 (Junta de Andalucía 2013) o *Las Multas* en el *Buscador de nombres geográficos* de la misma institución:



#### Nombre

Arroyo de las Multas

Arroyo de Multa

Barranco de Multa

Camino de Yunquera a Multas

Fuente de la Multa

Fuente de Multas

Las Multas

Las Pormultas

Manantial de Multas

Multas

Si el primero de estos nombres no es otra cosa que *Arroyo del Ciruelo* —como acertadamente figura como denominación de la corriente cercana en el mismo mapa—, el segundo requiere para su correcta plasmación escrita ciertos conocimientos dialectológicos. La identificación de *murta* con el apelativo *multa* ‘sanción’ es una evidente etimología popular, pues no se trata de lugares donde se pongan *multas*, sino de sitios donde abunda el arrayán, dialectalmente llamado *murta* (Ruhstaller 2014a: 2656).



Como vemos, los deslices de los cartógrafos no pocas veces adquieren tintes humorísticos. Un tipo toponímico que con frecuencia es víctima de una interpretación hipercorrecta es también *El Poyo* o *Los Poyos*, basado, evidentemente, en el antiguo apelativo cast. *poyo* ‘elevación del terreno’, procedente del lat. PODIUM. Dado que la voz ya no tiene vitalidad en la lengua actual a menudo los nombres son interpretados como *pollo*, suponiendo una pronunciación yeísta. No menos curiosa es la forma *Dehesa Pollada* que encontramos en el *Nomenclátor* andaluz, y que ha penetrado, desde allí, también en la cartografía oficial (como muestro en las imágenes reproducidas abajo). La forma verdaderamente en uso es [desaβojá], que no es otra cosa que *Dehesa Boyal*. Algo menos grotesca, aunque igualmente errónea, es la variante *Dehesa Boyada* que también encontramos en las bases y los mapas.

---

Cerro de los Pollos

---

Cerro de los Pollos

---

Cerro de los Pollos

---

Cerro de los Pollos

---

Cerro de Pollo Alfaro

---

Cerro de Pollo Alto



Nombre	Idioma	Clase
Dehesa Boyada	español	Preferente

Entidad local	
Provincia	Municipio (INE)
Huelva	Aroche (21008)

Para que se comprenda cómo debemos proceder a la hora de reducir la carga dialectal que dificulta la recepción y el uso de numerosos topónimos andaluces vamos a estudiar algunos casos concretos adicionales. En la toponimia andaluza son frecuentes los nombres que contienen el apelativo, conocido ya solo por los hablantes rurales, *majada*, ‘lugar donde se recoge de noche el ganado y se albergan los pastores’, y su derivado *majadal*. En la pronunciación rústica tanto *majada* como *majadal* se convierten en un simple [mahá], quedando como indicio para diferenciar las dos voces únicamente el artículo: [la mahá] frente a [er mahá]. Aplicando el principio enunciado sería conveniente aumentar la transparencia de los nombres de este tipo acomodándolos a la ortografía académica; de este modo, convendría escribir *Majada Vieja*, *La Majada de los Toros* y *El Majadal de la Portera*, en lugar de *Maja Vieja*, *Maja los Toros* y *Majal de la Portera*, como figura en los fragmentos cartográficos reproducidos a continuación:







Más difíciles de evaluar son nombres como *La Hombria* y *Cortijo Sinfuente*. En ambos casos, las formas acusan una contaminación por un significante fonéticamente cercano: la primera, en su origen basada sin duda en el apelativo *umbria*, ha sufrido la influencia de *hombre* y su derivado *hombria*; y la segunda, un nombre de origen antroponímico —el primer propietario debió llamarse *Cifuentes*—, se debe a la creencia de que el nombre alude a la falta de recursos hídricos de la finca. Solo estamos autorizados a normalizar estos nombres como *La Umbria* y *Cortijo Cifuentes*, respectivamente, si para ello contamos con el respaldo de documentación escrita (como por ejemplo menciones en el catastro o escrituras públicas) o con variantes aún vivas en el uso local. Sin este apoyo los usuarios no reconocerían las formas estandarizadas y probablemente las rechazarían.



No muy diferente es el caso de los hidrónimos *Arroyo de Juan Fría* y *Arroyo Fuente Juana*, que, por mucho que indudablemente remontan a formas originarias *Arroyo de Fuen Fría* y *Arroyo de Fuente Buena*, respectivamente, deberían tener todavía algún tipo de vitalidad en forma de estas variantes más fieles al origen para que pudiéramos declararlas oficiales.



Si hemos abogado por reducir por regla general la carga dialectal de las formas es necesario recalcar, no obstante, que esta medida debe afectar únicamente a los rasgos fonéticos. En cambio, debemos reflejar con absoluta fidelidad las características morfológicas y léxicas que presenta cada nombre. Si, por ejemplo, un topónimo se basa no en la forma del castellano estándar *noria*, sino en sus variantes *anoria* o *ñora*, no debemos de ninguna manera reemplazar estas por la primera. Otra cosa distinta es, sin embargo, aceptar variantes deformadas como *Las Lanorias* o incluso *La Zanahoria*, que sí conviene sustituir por la forma *Las Anorias* de la que sin duda alguna provienen.



Si no corregimos este tipo de errores con determinación, será inevitable la contaminación de todos los documentos elaborados en el futuro. Prueban este hecho registros como el absurdo *Dehesa de la Zanahoria* que hemos comentado, que reaparece en diversos mapas de libre acceso en Internet (por ejemplo, en [http://es.geoview.info/dehesa\\_de\\_la\\_zanahoria,1241648552n](http://es.geoview.info/dehesa_de_la_zanahoria,1241648552n)) que extraen su material del *Nomenclátor* (confiando ciegamente en la validez de esta fuente de carácter oficial).

Veamos un último caso que ilustra de forma representativa los problemas que plantea la estandarización de la toponimia andaluza. En el mapa oficial —como vemos en el fragmento cartográfico reproducido a continuación— un mismo nombre aparece bajo tres variantes discrepantes: *Cortijo Peronguilla*, *Arroyo de la Foronguilla* y *Fuenlonguilla*.



En el uso oral local real alternan las variantes *La Foronguilla* y *La Folonguilla*, mientras que en la rotulación viaria de la localidad el nombre se grafía *La Fuenlonguilla*. El origen del topónimo no ofrece duda: es un compuesto de *fuelle* (en su variante apocopada *fuen*, frecuente en posición proclítica) y el diminutivo del arcaico adjetivo *luengo* 'largo' (la fuente designada —que se conserva hasta hoy en el sitio que lleva el nombre— se caracteriza, en efecto, por su forma alargada). A la hora de estandarizar el nombre debemos rechazar en primer lugar enérgicamente la descabellada transcripción *Peronguilla*. Por otra parte, dado que en el uso actual aún pervive la forma que conserva la *l*-etimológica del adjetivo, debe darse preferencia a esta frente a la más moderna *Foronguilla* (por mucho que esta sea más frecuente); y como la variante con diptongo goza de tradición en el uso en el espacio público y en el catastro es conveniente respetarla frente a las demás. En cuanto a la cuestión de si en la forma escrita los dos elementos léxicos deben separarse o unirse en una sola palabra (*Fuen Longuilla* — *Fuenlonguilla*), soy partidario de la primera opción, paralela a formas como *Fuente Vieja*, *Fuente Labrada*, etc., y más transparente para el usuario.

## 6. UN ESCENARIO RADICALMENTE DIFERENTE: LA TOPONIMIA DE LA PARTE GERMANÓFONA DE SUIZA

Antes de terminar mi exposición, quiero insistir en que los principios que deben guiarnos en la estandarización de la toponimia andaluza no pueden, de ninguna manera, extrapolarse a otras regiones. Cada área constituye un escenario lingüístico específico, que obliga a dar un tratamiento diferenciado al material toponímico si queremos que las formas estandarizadas resulten fácil e inequívocamente manejables y sean aceptadas por sus usuarios. Para ilustrar este hecho me gustaría contraponer al escenario comentado hasta aquí otro radicalmente diferente, que obliga a aplicar criterios de estandarización muy diferentes: el de la Suiza germanófona.

Si en el caso de Andalucía he insistido en que se trata de una región no diglósica, ocurre lo contrario en la Suiza de habla alemana: en esta área existe una oposición tajante entre el dialecto (o, mejor, los múltiples dialectos que conviven dentro del territorio) y el alemán estándar, como ya señalé anteriormente. Dado que la toponimia menor surge de las hablas locales, refleja como ningún otro testimonio las características más tradicionales y autóctonas de estas. Los responsables de la estandarización de la toponimia menor suiza optaron por reflejar con precisión las formas que realmente están en uso en las comunidades locales de hablantes, en lugar de acercarlas a la lengua estándar, puesto que, como elementos pertenecientes a la modalidad cotidiana (es decir, dialectal) del alemán hablado en cada región, y no al uso estándar limitado a contextos comunicativos formales, provocarían el rechazo de los hablantes si se adaptasen artificialmente al molde del alemán estándar, percibido como variedad psicológicamente alejada. Para que vean cómo se aplica este principio les voy a presentar algunos ejemplos extraídos del mapa topográfico oficial, de magnífica calidad, accesible a través de Internet.

Como pueden ver en las imágenes reproducidas abajo<sup>2</sup>, los nombres reflejan fielmente las formas dialectales: se grafía *Grueben* a pesar de que la forma estándar sería *Grube* ('hoyo'); *Fürschwendi* a pesar de que la forma estándar sería *Feuerschwende* ('lugar rozado mediante quema de la vegetación'); *Gmeind* a pesar de que la forma estándar sería *Gemeinde* ('municipio, ayuntamiento'); o *Walchi*, a pesar de que la forma de la lengua estándar sería *Walke* ('batán'). Esta fidelidad a la realidad dialectal permite incluso visualizar las diferencias existentes entre las distintas variedades diatópicas. De este modo, según el área de que se trate, corresponden al alemán estándar *Brücke* 'puente' *Brügg* en los dialectos noroccidentales, *Brugg* en los centrales y orientales, y *Brigg* en las hablas del cantón de Valais.



<sup>2</sup> Los fragmentos cartográficos referentes a la Suiza germanoparlante proceden del mapa interactivo de la Oficina Federal de Topografía de Suiza (Bundesamt für Landestopographie Swisstopo 2019). Reproducción bajo autorización de swisstopo (BA20048).



La única excepción a esta regla son los topónimos mayores normalizados antes de que existiera una reflexión consciente y sistemática sobre la cuestión de la estandarización. Cuando, en el siglo XIX, fue necesario fijar formas estandarizadas al menos de la toponimia mayor para su uso en contextos formales (correos, el transporte ferroviario), muchos nombres fueron víctimas de una «alemanización» forzada y artificial. Así, mientras que en la toponimia menor el referente 'puente' se designa *Brugg*, *Brügg* o *Brigg*, según cada dialecto, en la toponimia mayor encontramos formas como la alemanizada *Ziegelbrücke* (a pesar de que en el uso tradicional se pronuncia [tsiəgelbrúk]). O frente a los topónimos menores *Chrüz[wis]* o *Chrüz[acher]*, que reflejan las pronunciaci

locales diferenciadas diatópicamente [xryts] y [xrits], en la toponimia mayor la forma oral [xrýtslɨə] se alemaniza como *Kreuzlingen* (partiendo del alemán estándar *Kreuz* ‘cruz’).

La decisión de las autoridades suizas de respetar estas formas, a pesar de que van en contra de los principios aplicados a la toponimia menor, es sin duda absolutamente razonable y acertada —pues están plenamente consolidadas en el uso—, aun en los casos en que dan lugar a ciertas paradojas, como la que evidencia el siguiente extracto cartográfico.



En él, el topónimo mayor *Kiesen* se respeta a pesar de que en el uso local real se pronuncia [xísə], puesto que es esta la forma escrita considerada oficial desde hace más de un siglo. En cambio, cuando el mismo nombre aparece como denominación de la pequeña corriente fluvial que atraviesa la localidad, se da preferencia a la forma que se ajusta a los criterios modernos, transcribiéndose como *Chise*.

Similar es el caso del nombre de lugar mayor pronunciado como [tsenhí:ʃərə], de cuyo significado ‘En las Casas’ son aún plenamente conscientes los hablantes: dado que la forma «alemanizada» *Zenhäusern* se considera la única oficial desde hace generaciones, causaría numerosas complicaciones su modificación, y aun es posible que esta fuese rechazada por la población. Sin embargo, cuando el mismo nombre reaparece en topónimos menores, como el [hí:ʃərhaltə] presente en el mapa (el dialectal *Hiischer* corresponde al estándar *Häuser*), se aplica la regla moderna basada en el respeto a la realidad del uso local.





## 7. CONCLUSIÓN

Desgraciadamente, no cuento con más tiempo para describir y valorar las interesantes (y, a mi modo de ver, muy acertadas) prácticas de estandarización que pueden observarse en la cartografía oficial de la Suiza de habla alemana. Tampoco ha sido este mi principal objetivo. No obstante, creo que al contrastar los problemas que suscita la estandarización toponímica en dos escenarios lingüísticos muy diferentes he podido poner de relieve cómo es imprescindible conocer a fondo las características tanto lingüísticas como dialectales y sociolingüísticas de una región para poder fijar unos criterios de normalización coherentes y aceptables para la propia comunidad de hablantes, y aplicarlos de forma sistemática al material toponímico.

En lo que respecta a la estandarización de la toponimia en Andalucía, la tarea pendiente es de enormes dimensiones —pensemos que el *Nomenclátor* andaluz, sin que recoja la toponimia regional de forma exhaustiva, abarca más de 140.000 formas—, pero, una vez establecidos y consensuados los mencionados criterios, debemos acometerla de forma urgente y decidida, pues no solo se trata de facilitar la comunicación fluida entre los hablantes, sino también de conservar y cuidar un patrimonio cultural de enorme valor. Para ello es imprescindible, no obstante, que las autoridades competentes en la materia tomen conciencia no solo de la necesidad, sino también de la inaplazabilidad de la estandarización de la toponimia regional, y destinen a este asunto los medios necesarios para que los especialistas puedan desarrollar su trabajo en condiciones adecuadas y lograr resultados sustanciosos en un tiempo razonable.

## BIBLIOGRAFÍA

- BUNDESAMT FÜR LANDESTOPOGRAPHIE SWISSTOPO (2019): *Mapa interactivo*, <<https://map.geo.admin.ch/?topic=swisstopo&lang=de&bgLayer=ch.swisstopo.pixelkarte-farbe&E=2523000.00&N=1207875.00&zoom=2>> (consulta: 2019-05-31).
- GORDÓN PERAL, María Dolores (1988): *Toponimia de la Sierra Norte de Sevilla. Estudio lexicológico*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- (1995): *Toponimia sevillana. Ribera, Sierra y Aljarafe*. Sevilla: Fundación Luis Cernuda.
- (2013): “Toponimia y norma en las áreas meridionales del español”, en María Dolores Gordón Peral (ed.), *Lengua, espacio y sociedad. Investigaciones sobre normalización toponímica en España*. Berlin/Boston: De Gruyter, 191-224 (Serie *Patronymica Romanica*, nº 25).
- JUNTA DE ANDALUCÍA (1990): *Inventario de toponimia andaluza* (9 vols.). Sevilla: Junta de Andalucía.

- (2013): *Mapa Topográfico de Andalucía 1:10.000*, <<https://www.juntadeandalucia.es/institutodeestadisticaycartografia/prodCartografia/ctopografica/mta2013.htm>> (consulta: 2019-05-31).
  - (s. f.): *Buscador de nombres geográficos*, <<http://www.ideandalucia.es/nomenclator>> (consulta: 2019-05-31).
  - (s. f.): *Nomenclátor Geográfico de Andalucía*, <<https://www.juntadeandalucia.es/institutodeestadisticaycartografia/prodCartografia/toponomia/index.htm>> (consulta: 2019-05-31).
- LAMÍQUIZ, Vidal; CARBONERO, Pedro (1987): *Perfil sociolingüístico del sevillano culto*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- RUHSTALLER, Stefan (1992): *Toponimia de la región de Carmona*. Bern: Francke.
- (2013): “Principios para la normalización de la toponimia de base castellana”, en María Dolores Gordón Peral (ed.), *Lengua, espacio y sociedad. Investigaciones sobre normalización toponímica en España*. Berlin / Boston: De Gruyter, 161-190 (Serie *Patronymica Romanica*, nº 25).
  - (2014a): “Implicaciones sociolingüísticas de la normalización toponímica en un área dialectal: el caso de las hablas meridionales del español”, *Names in daily life. Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2650-2658.
  - (2014b): “Verb+Substantiv-Komposita im Spanischen aus der Perspektive der Ortsnamenforschung”, *Vox Romanica*, 73, 101-127.
- RUHSTALLER, Stefan; GORDÓN PERAL, María Dolores (2013): “Criterios para la normalización de la toponimia menor andaluza”, en Emili Casanova y Cesáreo Calvo (eds.), *Actes du XXVI<sup>e</sup> Congrès International de Philologie et Linguistique Romanes (Valencia, septembre 2010)*, vol. VI. Valencia: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 248-300.





## EL PATRIMONIO TOPONÍMICO DE GALICIA TRABAJOS PARA PRESERVARLO

ANTÓN SANTAMARINA  
Real Academia Galega  
anton.santamarina@usc.es

### RIQUEZA TOPONÍMICA DE GALICIA

La comunidad autónoma gallega tiene algo más de 29.000 kilómetros cuadrados; proporcionalmente, con relación al resto de España, equivale aproximadamente al 6 % de la superficie del Estado (incluidas las islas). En este pequeño territorio sorprende a propios y a extraños la abundancia de entidades de población. Para que se vea la proporción que hay entre España y Galicia doy las cifras que figuran en la lista de “Distribución de unidades poblacionales por comunidades autónomas” del INE, que suma en la columna “Total” los resultados de varias columnas (municipios, entidades colectivas (= parroquias), entidades singulares, núcleos y diseminado)<sup>1</sup>; el total de “nombres” para España es de 152.877, de los cuales corresponden a Galicia 65.542. Eso quiere decir que Galicia, que es el 6 % del territorio de España, tiene más del 42 % de las entidades de población de todo el Estado. Si se hace el cálculo tomando en consideración solo las “entidades singulares” el porcentaje es parecido: 61.778,

<sup>1</sup> Descargable en: <[https://www.google.com/search?q=distribuci%C3%B3n+de+unidades+poblacionales+por+comunidades+aut%C3%B3nomas&rlz=1C1GCEA\\_enES764ES764&coq=Distribuci%C3%B3n+de+unidades+poblacionales+por+comunidades+aut%C3%B3nomas&aqs=chrome.69i59.4134j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=distribuci%C3%B3n+de+unidades+poblacionales+por+comunidades+aut%C3%B3nomas&rlz=1C1GCEA_enES764ES764&coq=Distribuci%C3%B3n+de+unidades+poblacionales+por+comunidades+aut%C3%B3nomas&aqs=chrome.69i59.4134j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8)>.

España; 30.347, Galicia. Se le acerca en densidad Asturias y bastante por detrás va el resto de la franja cantábrica; el resto de España queda a una distancia mucho mayor. (Véanse los mapas del IGN disponibles en internet<sup>2</sup>).

A toda esta toponimia de entidades hay que añadir los nombres de comarcas (que no pertenecen a la nomenclatura oficial), montes, ríos, tierras a bravo y a manso, recogidas en mapas y catastros y proyectos toponímicos (a los que me referiré después) o, en el peor de los casos, sin recoger todavía. Esta abundancia de nombres de lugar llamó la atención de los estudiosos de onomástica gallega desde el Padre Sarmiento hasta hoy. Este benedictino de Pontevedra declara en su *Onomástico etimológico de la lengua gallega* (Sarmiento: §397):

Seis, ocho u diez vecinos [= casas], y a veces solos tres o cuatro, que viven junto a la iglesia, componen un lugar [entiéndase parroquia], que se llama en gallego *o lugar da Ygrexa*. A imitación de esto, cada pelotón de casas o vecinos, que están esparcidos por todo el territorio, componen un *lugar*, con nombre distinto. De ahí resulta que en Castilla una aldea [parroquia] solo tiene un nombre y un lugar, y que una aldea de Galicia tiene 6, 10, 15, 18, 20 y más lugares con distintos nombres. (...). Pasan de tres mil *pilas* [= iglesias parroquiales con pila de bautismo] las que hay en Galicia, y a razón de sus lugaritos no es ponderación que en Galicia haya veinte mil lugaritos con sus respectivos nombres. (...). En Galicia hay además de los lugaritos, infinitos nombres de términos, pagos y heredades. Con esta diferencia para el exceso: que el término, pago o heredad en Castilla ocupa mucho terreno y en Galicia cada rincón o palmo de tierra tiene su peculiar nombre. Haciendo un prudente cálculo creo que habrá en todo el Reino de Galicia cien mil nombres geográficos, separados, aunque no distintos.

Filgueira Valverde, en 1976, hacía también su cálculo particular: “Pienso que cada uno de los núcleos de ese Nomenclátor [el de 1860, que tenía unas 30.000 entradas] contiene una microtoponimia que nunca baja de los cien nombres: ¡Tres millones de fichas son pocas para verter tal tesoro lexicológico!” (Filgueira 1976: 8). Hoy se podrían hacer cálculos más aproximados porque hay bastante trabajo de campo realizado y se podría extraer una media de cuántos topónimos, mayores y menores, hay por kilómetro cuadrado. No lo hemos hecho, pero en cualquier caso hay una enormidad de ellos. Es verdad que muchos nombres están repetidos, como ya indicaba Sarmiento; por poner un ejemplo de nombres de entidades de población: *Igrexa* o alguna de sus variantes (*Eirexa*, *Airexa*, *Irixoa*, *Grixoa*, *Arxuá*) aparece 740 veces en el Nomenclátor; *Outeiro* 546, *Castro* 401, *Souto* 244. Pero a pesar de las muchas *Igrexas* y *Castros* no debemos

<sup>2</sup> Descargables en: <[https://www.ign.es/web/resources/docs/IGNCnig/ANE/Capitulos/08\\_Asentamientoshumanos.pdf](https://www.ign.es/web/resources/docs/IGNCnig/ANE/Capitulos/08_Asentamientoshumanos.pdf)>. Véanse especialmente las páginas 206-211

de creer que esos cientos de miles de topónimos se repiten con una monotonía constante y que en realidad solo hay unos centenares de bases etimológicas. Hace casi sesenta años el prof. Joseph M. Piel (gran estudioso de la toponimia gallega y portuguesa) después de haber hecho un examen de 25 concejos gallegos (unos 3.250 nombres, ± el 10 % del nomenclátor) confiesa que quedó “sorprendido por la muy variada fisonomía que pueden presentar —incluso tratándose de ayuntamientos muy próximos uno de otro—, variedades que se explican por la diversidad de la situación geográfica, por particularidades de su vida económica y por las vicisitudes de su proceso de población” (Piel 1961: 599). Los que trabajamos con el Nomenclátor de Galicia sabemos por experiencia que la monotonía no es precisamente su nota más característica.

#### ORIGEN Y ANTIGÜEDAD DE LA TOPONIMIA GALLEGA

Pues bien, ¿de dónde procede toda esta riqueza toponímica? Está claro que es un fenómeno ligado a la ocupación del territorio en asentamientos fijos. Y esta ocupación es relativamente reciente en términos históricos. Tranoy (1981: 188) estimaba que en la época romana la población del *Conventus lucensis*, más o menos equivalente de lo que es la Galicia actual, sería de unas 166.000 personas, repartidas en 15 *populi*, distribuidas en ciudades, la principal de las cuales era Lucus; en castros, que se estiman en 2.500; en *villae* de las que hay noticia de 15 hasta el siglo IV; en campamentos y en alguna explotación minera. La distribución de los asentamientos estaba fundamentalmente a lo largo de las vías. Es un indicio poco seguro, pero es curioso que sean escasos los nombres en -ACUS o -ANUM, que tanto abundan territorios como Cataluña, Francia, Italia para la época galo-romana. Aunque haya que tomar estos datos con cautela, Galicia en los siglos II-IV debía de ser un paisaje en que predominaba lo natural sobre lo humano (Arias Vilas 1992: 201 ss.). Es fácil imaginar que en esa Galicia la mayor parte del territorio estaba sin nombrar. De la etapa anterior a la romanización son una parte muy considerable de los hidrónimos y orónimos de Galicia.

A un ritmo lento las cosas fueron cambiando. Hacia el año 1000, Galicia era todavía un mar de vegetación donde los lugares habitados aparecían como islas (Baliñas 1998: 116-117). Pero estamos asistiendo a una lucha del hombre con la naturaleza. Baliñas estudia el caso de un ciudadano llamado Pompeiano, poseedor de una *villa* (*Villa Rekesendi*) a orillas del río Mandeo a principios del siglo IX, y en los documentos que lo acreditan como propietario se ve como incrementa su patrimonio con nuevas fincas recién roturadas y que denomina (asistimos a su bautizo): *Pinaria*, *Laureda* y *Rozada*. No sabemos cuántas *villae* había en Galicia alrededor del año 1000 pero debía de haber muchas a juzgar

por los 1.200 topónimos (entidades de población) actuales en que entra el elemento *Vila-*, la mayoría de ellos de la baja Edad Media (porque en el gallego común, ya antiguo, desapareció el sentido de ‘casa’; el apelativo *vila* en el gallego antiguo ya significaba lo que hoy: ‘conglomerado grande de casas’, ya no hay *vila de Fulano* sino *vila de Ribadeu*). Hay que tener en cuenta además que en la toponimia gallega hay infinidad de nombres derivados de genitivos donde el elemento *villa* desapareció por elisión, como es el caso de los cuatro *Recesende* y *Requesende* del nomenclátor actual (por poner un ejemplo idéntico al de la *villa* de Pompeiano); tuviesen *villa* como regente u otro elemento posible pero poco probable (*fundus, cohors, ager, predium* etc.), la mayoría de estos genitivos pertenecen también a esta época; muchos de ellos son nombres germánicos de posesor y la moda del nombre germánico es posterior al siglo VII. En esta época empiezan a aparecer también ciudades, además de Lucus; es el caso de Ourense, Tui y Santiago. Al lado de las ciudades y las *villae* aparecen unos “núcleos habitacionales satélites” (Baliñas: 126) que la documentación de la época denomina *vilares* (*Vilar, Vilarmeán, Vilarello, Vilarriño, Vilarín, Vilarmeor* (MINOREM), *Vilarmaior, Vilarón, Vilararmor* (MAIOREM)) que son hoy en la toponimia mayor gallega 1.064, y deben de ser en su mayoría fundaciones de esta época porque la palabra *vilar* ya no es apelativo en los primeros documentos gallegos. Además, a medida que avanza el siglo IX aparece una categoría habitacional nueva, el *casal*; no se sabe exactamente en qué consistía el *casal* y en qué se diferenciaba del *vilar*; según Baliñas, en un documento de 876 un clérigo cede al monasterio de Santa Cristina de Ribas de Sil una iglesia con cuatro *casales* a su lado pero no está claro si un *casal* es una pequeña explotación autónoma, un “manso” (tierra de cultivo) de un señor arrendado a un campesino o asignado a un siervo, o una explotación especializada (Baliñas: 128); como curiosidad y quizá indicio, podemos indicar que, al contrario de *vila*, bastantes de los derivados toponímicos de CASALIS (318 casos en el nomenclátor) están en plural: *Casal, Casar, Casaliño, Casariño, Casarón, Casalmeán* (MEDIANUM), *Casarello, Casais, Casás, Casares*. Y añadamos un indicio más entre los varios que se podrían aducir: al lado de las *vilas* y los *casares*, también en esta misma época tenemos un desarrollo considerable de la vida monástica; testimonio de lo importantes que fueron los monasterios para la repoblación del país son los 78 *Mosteiro* (y derivados), 25 *Cela*, 13 *Frades*, 8 *Donas*, 5 *Mogo / Mogor* (MONACUS), 1 *Muxía* (<Monxía). Esto quiere decir que a finales de la Edad Media Galicia ya se parecía bastante a la Galicia actual en lo referente a la explotación de la tierra y en riqueza toponímica.

Damos otro salto en el tiempo. Hacia el 1.500 la población de Galicia debía de andar por los 70.000 vecinos (lumbres). Las revueltas y pestes del siglo XIV hicieron retroceder la población y provocaron que algunas *vilas* quedasen abandonadas. Pero en los tres siglos siguientes la población se multiplica por cinco;

echamos mano ahora de otro estudioso de la vida cotidiana: Pegerto Saavedra (1992). Hacia 1800 Galicia cuenta con un millón y medio de habitantes; puede verse la evolución entre 1587-1845 en los varios mapas sueltos que presenta Bouhier (1979). Pero este crecimiento no va acompañado de un número proporcional de aldeas, que sigue siendo más o menos el mismo que había en el siglo xv. Eso quiere decir que lo que aumentó fue el número de lumbres por aldea (además de desarrollarse núcleos urbanos medianos y pequeños). Según Saavedra, solo hay alguna fundación nueva en los siglos xviii y xix; pero aun así el espacio de tierra labradía creció enormemente y, por otra parte, las propiedades se fragmentaron generación tras generación; es la época en que Sarmiento afirma que las propiedades son de a palmo, cada una con su nombre. (Pueden verse muestras de fragmentación en el apéndice cartográfico de Bouhier.) La actividad toponímica (si es que los lugares no tenían ya un nombre heredado de antiguo) se ejercita no sobre los lugares habitados, que están todos, sino sobre los terrenos que se domestican y utilizan de manera permanente o temporal (como las rozas); también los usados para el pastoreo. Y así fueron apareciendo, entre otros, de motivaciones diversas, muchos nombres que hacen referencia a la roturación, como *Anovado*, *Labrada*, *Estibada* (*Estivada*), *Espedrigada*, *Zarradalo*, *Cerradola* (los cerrados antiguos se llamaban *Chousa*) y muchos otros. A donde el labrador no llegaba, llegaba el pastor. De tal manera no había trozo de monte o cualquier accidente, roca fuente, regato etc., que no tuviese su nombre. Quienes vivimos nuestra infancia en el mundo rural lo recordamos nítidamente. Es difícil saber la antigüedad de todos estos nombres; puede que un pequeño porcentaje de ellos ya existiesen en la época de los castros y también en la que Pompeiano deforestaba sus tierras en las orillas del Mandeo, pero la mayoría son posteriores y un indicio de ello es que la mayor parte de estos nombres coinciden con apelativos del gallego moderno.

#### LA TOPONIMIA GALLEGA EN LA ÉPOCA ACTUAL

En la segunda mitad del siglo xx (y sigue en el xxi) las cosas cambiaron drásticamente. En el censo de 1950 Galicia tenía 2.603.000 habitantes (casi un millón más que 100 años antes). Pero desde esos años, a medida que nos acercamos a la actualidad, el peso demográfico de Galicia cada vez es más urbano; la industria predomina sobre la agricultura; la misma agricultura pasa del policultivo de subsistencia a la especialización de productos; las propiedades que no son rentables, que son la mayoría (entre 7-10 hectáreas) se abandonan. Además, donde es posible, las parcelas se concentran y esto repercute también en la toponimia. Estas cifras son elocuentes: en 1972 había censadas 386.385

explotaciones agrarias; en 2016 quedaban 76.406; la superficie de Has. cultivadas pasó de 1.764.456 en 1999 a la mitad, 971.602, en 2009 (son datos del Instituto Galego de Estatística). El vaciado demográfico de Galicia es noticia recurrente en la prensa; hace poco eldiario.es (25/01/2018) daba la siguiente noticia: “En Galicia hay 1.949 (...) núcleos de población deshabitados, según los datos del Nomenclátor del INE correspondientes a 2017, una cifra que no deja de crecer y que en el último año se ha incrementado en casi un centenar de nuevas aldeas abandonadas (eran 1.865 las abandonadas en 2016). (...) Otras 982 tienen solo un habitante y 1.168 tienen dos”. Más o menos es lo mismo que decía *La Voz de Galicia* (30/03/2019): “De media, cada semana del año pasado una aldea gallega se quedó sin sus últimos vecinos”. Todo esto trae como consecuencia un cambio grande que afecta incluso el aspecto físico del país pues el monte vuelve a invadirlo todo (como ocurría en el siglo IX), con árboles que crecen espontáneos como abedules, robles o fresnos, pero también con repoblaciones masivas de plantas de crecimiento rápido (pinos), algunas exóticas, como el eucalipto. Y todo esto afecta, claro está, a la toponimia no solo porque deja de ser necesaria con el detalle que lo era sino porque desaparecen los sujetos que la usaban. Puede verse la modificación del paisaje si comparamos las fotos aéreas del catastro de 1956 con fotografías aéreas actuales<sup>3</sup>.

#### CARACTERÍSTICAS LINGÜÍSTICAS DE LA TOPONIMIA GALLEGA: FALTA DE *SCRIPTA* GALLEGA Y CONTACTO DE LENGUAS

Voy a referirme ahora a cómo se nos ha transmitido esa toponimia (y me centraré en esta parte principalmente en la toponimia mayor). Me referiré después a la toponimia menor.

Algunas de las características de la toponimia gallega dependen de la variedad que presenta la lengua misma. Las mismas isoglosas fonéticas y áreas léxicas que afectan al vocabulario común, están en la toponimia (y con más resistencia a la uniformización que el vocabulario común). Esto quiere decir que de una misma base etimológica podemos tener resultados variados; por lo tanto donde se dice *irmán* el topónimo es *Fontán* y donde se dice *irmao* el topónimo es *Fontao*. Un ejemplo de la morfología (el plural de palabras terminadas en *-al*): *Centeais* y *Centeás*. Un par de ejemplos del léxico: de *MATTIANA* +*-ARIUS* tenemos (concordando con las áreas del vocabulario común) según los casos, *Mazaira*, *Maceira*, *Maciñeira*, *Manciñeira*, *Macieira* y *Macira*. Para el concepto ‘helecho’ hay en gallego las variantes *fento*, *fieito*, *faínto*, *felgo*, *filgueira*, *folgueira* (casi todas usadas

<sup>3</sup> Disponibles en <<https://mapas.xunta.es/visores/basico>>.

como topónimo) que junto con sus abundanciales en *-al* (*Fental, Fieitás, Folgar*), *-oso* (*Folgosa, Fulgueirosa*), *-eiro* (*Fenteira*), diminutivos (*Folgueiroa Fulgueirúa*) llegan al medio centenar de variantes, formando áreas bastante coherentes. Pero hay veces en que los resultados no van por áreas sino que están distribuidos de manera irregular por toda Galicia: el abundancial ETUM se resuelve en gallego como *edolido* (*Reboredol/Reborido, Coedo/Coído* ‘roquedo’) sin formar áreas. Todo esto se refleja sin vacilación en los nomenclátos, mapas y otros documentos aunque el texto no esté en gallego. Esto justifica en parte la “variada fisonomía” de la toponimia gallega a la que se refería Piel.

Cuando manejamos fuentes solo escritas esta variedad se multiplica porque determinados fonemas de la grafía castellana, la única oficial para la toponimia gallega hasta 1978, pero también la gallega (que en los tiempos modernos emerge a mediados del siglo XIX), pueden tener grafía arbitraria; es el caso de /b/ que se representa con los grafemas <b> <v> que se alternan de un nomenclátor (o mapa) para otro o en el mejor de los casos se fijan en una tradición más o menos estable pero no uniforme para todo el territorio; es el caso, valga de ejemplo, de *Valiña, Valonga, Valado, Vaos, Covas; Abeledo, Beira, Ribeira* que aparecían en los nomenclátos indistintamente con *b* o con *v*; a veces se usaba de manera sistemática la grafía contraria a la etimológica (*Acebo, Olbeira, Vieite, Viduido, Valdomar*). La misma inconsistencia se daba para <h>/<0>, también frecuentemente con grafías contrarias a la etimología (*Hervedelo* [ARBUTUS], *Hervellal* [ERVILIA], *Hombreiro* [UMBRA]; y al revés, *Orjal* [HORDEUM], *Oeste* [HONESTUS]).

Además de las grafías arbitrarias hay otros casos de vacilación, como los motivados por la indefinición del timbre de las vocales átonas en determinados contextos. No es infrecuente encontrar en los nomenclátos y en los rótulos de las carreteras (a veces para un mismo lugar) grafías vacilantes como las siguientes: *Telleira/Tilleira, Abelleira/Avelleira/Abilleira, Golpilleira/Gulpilleira, Lagoela/Lagüela, Viladónega/Viladóniga* y muchos otros. Es difícil, incluso para un gallego-hablante saber qué fonema hay en la estructura profunda de estas palabras y por lo tanto saber qué grafema (<e>/<i>, <o>/<u>) hay que usar; o por lo menos hay discrepancias de hablante a hablante. En el caso de topónimos “transparentes”, en general la forma primitiva (*abella, golpe, lagoa*) orienta sobre la grafía “correcta” (*abella* → *Abelleira*); en los topónimos opacos es menos claro; pero la frontera entre “transparente” y “opaco” es borrosa y diferente para cada persona. Otras veces las variaciones vocálicas no están motivadas por la ambigua realización de un fonema; de hecho hay ocasiones en que una misma base etimológica da lugar a resultados con alternancias vocálicas estables que obedecen a fenómenos distintos de la armonización y que cualquier hablante puede transcribir sin vacilar: *Estramil - Estremil - Estrumil* (AUSTRI-MIRI) están en este caso. Los dos



casos de vacilación se dan en los derivados del nombre de posesor RODERICUS donde, además de *Rodríguez* tenemos *Roiriz*, *Roirís*, *Ruiriz*, *Rourís*, *Rorís* y *Rois*.

Todas estas son vacilaciones generadas por la propia lengua y son bien conocidas en todas las lenguas, incluso en las que hay desde antiguo una *scripta* consolidada. Pero hay otras vacilaciones y alteraciones que fueron provocadas por el contacto de lenguas, y estas tienen una casuística especial porque opera de manera más caprichosa. El contacto lingüístico en Galicia es muy antiguo. Cuando aparecieron los primeros documentos en gallego, hacia el 1200 y de manera muy abundante desde 1250, el gallego era ya desde hacía mucho una lengua diferenciada de la latina; hubo por lo tanto dos o trescientos años de diglosia latín / gallego. Desde mediados del siglo XIII hasta finales del XV desaparece la diglosia; es verdad que hay documentos en latín y en castellano generados en Galicia, pero la inmensa mayoría lo está en gallego. Sarmiento (1999: §14; 1974: 21) decía que en los conventos de su orden se podían cargar muchos carros con ellos; se perdieron muchos con la Desamortización y cierre de conventos, pero quedan todavía bastantes. A partir del siglo XVI, con la política centralizadora de la Corona, facilitada por la Iglesia secular y regular, se impone el castellano como lengua oficial, y se abre un nuevo período de diglosia en que el castellano funciona como lengua A; los últimos documentos redactados en gallego son del primer tercio del siglo XVI. A partir de entonces (sin necesidad de un decreto Villers-Cotterêts) en las audiencias, los despachos de escribanos, centros de enseñanza, iglesias, conventos el único idioma era el castellano (en menor medida el latín). Y así hasta 1978.

Pues bien, este prolongado contacto con el castellano provocó que una buena parte de los nombres del nomenclátor tuviesen una forma real y otra castellanizada y en un porcentaje significativo de casos la forma oficial hiciese desaparecer de uso oral la patrimonial; así, por ejemplo, sabemos que el nombre IULIANUS tiene como resultados patrimoniales en gallego las formas *Xián*, *Xiao*, *Xuiao*, *Xullao* y *Xillao* que aparecen en numerosos hagiopónimos; pero cuando revisamos el nomenclátor (después de 1978) apenas se pudieron recuperar unas pocas vivas en la toponimia; predominaban *San Julián* (o *San Xulián* que no es otra cosa que la regalleguización del castellano *Julián*); solo la documentación histórica (cuando la hay, y afortunadamente es frecuente el caso) permitió recuperar las formas patrimoniales. Contra este proceso de alienación toponímica apenas hubo reacción alguna durante siglos; los gallegos asumían que lo que en su habla cotidiana era *A Pontenova* en los mapas, las partidas de nacimiento, las cédulas de identidad, los sobres de las cartas y los rótulos de obras públicas fuese *Puentevuevo*. Solo a partir de 1916 comienza una reacción identificadora, más patente desde finales del franquismo, de la cual lo más llamativo eran los millares de rótulos corregidos con espray.

Así es que, cuando accedimos a la autonomía (después de 1981), en nuestro nomenclátor una buena parte de los topónimos estaban deturpados por interferencias con el castellano; solo se libraron de esta deturpación aquellos que no tienen fonemas extraños al castellano y son muy opacos, no susceptibles de traducción (como *Mondoñedo*, *Cambados*, *Guitiriz*) o que tienen formas con resultados idénticos en castellano y gallego (*Castro*, *Campo*, *Monte*, *Cruz*).

Eso quiere decir que si el topónimo es transparente puede ser adaptado al castellano por traducción; traducción que no se hizo, con todo, de manera sistemática, lo cual implica la existencia de dobles en proporciones muy desiguales a veces. Así en el Nomenclátor de 1972 había 62 *Ponte(s)* frente a 182 *Puente(s)*; casos similares son los de *Vega*, *Puebla*, *Nogales*, *Puerto*... que substituyen a las formas populares *Veiga*, *Proba*, *Nogais*, *Porto*. Resulta sorprendente y difícil de explicar por qué la castellanización da proporciones muy dispares de unas palabras a otras; acabamos de ver la proporción de *Ponte/Puente* (62/182), pero esta proporción no vale para *Porto* 112 / *Puerto* 10 o *Pena* 302 / *Peña* 8. Lo cual sugiere que en lo de la transparencia hay grados; eso explicaría por qué *Igrexa* o *Capela* fuesen traducidas casi sistemáticamente en *Iglesia* y *Capilla* y en cambio para *Celeiro* tuviese poca fortuna la tentativa de *Cillero*. Con todo el mecanismo de la transparencia es bastante caprichoso porque hay topónimos bien transparentes que se resistieron de manera tenaz a la castellanización: *Cancela*, *Cabana*, *Carreira*... son ejemplos que no fueron castellanizados nunca.

Si el topónimo es compuesto, de estas traducciones pudieron resultar formas híbridas: *Villalonga*, *Sotolongo*, *Piedrafita*, *Fuente Culler*, *Villar de Donas*, *Puenteareas*. Si uno de los elementos de la amalgama es artículo, se traducía sistemáticamente: *El Seijo*, *La Devesa*, *Los Mazos*, *Las Pías*.

Si el topónimo era opaco (y a veces también alguno transparente) la castellanización se operaba conforme a ciertas correspondencias fonéticas y morfológicas que los hablantes bilingües conocen bien por gramática contrastiva; todos saben las correspondencias sistemáticas que representan parejas como las siguientes (gall./cast.): *xunco/junco*; *ouro/oro*; *ca(n)/scanes*; *animás/animales*; *irmáns*, *irmaos/hermanos* y otras muchas; y así se justifican las castellanizaciones (en algunos casos sistemáticas) practicadas en los 400 años anteriores de 1983, como las siguientes: *Irije*, *Boqueijón*, *Seijeda*, *Hermedesujo*; *Orol*, *Lorenzana*, *Lózara*, *Sotomayor*; *Gulanes*, *Goyanes*. El fonema /s/ fue el más afectado (apenas quedaron topónimos con <x> en los nomenclátors). A veces en estas castellanizaciones las hay ultracorrectas porque una misma terminación gallega puede corresponder a dos castellanas: gall. *-áns* (*folgazáns*, *irmáns*) = cast. *-anes* (*holgazanes*) o *-anos* (*irmáns* = cast. *hermanos*) y con esta coalescencia de terminaciones se les colaron a los fabricantes de nomenclátors oficiales (que seguramente eran gallegos) topónimos “incorrectos” como *Castelanes*, *Fontanes*, *Rebordanes*

(<ANOS); de paso regularizaron también *As Meáns* (MEDIANAS) en *Meanes* y otras parecidas.

Todas estas adaptaciones al castellano no son recientes. Aunque la castellanización sistemática solo se practicó a partir del siglo XVI, topónimos castellanizados los hay en los primeros documentos en castellano relativos a Galicia, producidos dentro y fuera de ella. En documentos del siglo XIII encontramos castellanizaciones (que en algunos casos no prosperaron) como *Venero* (hoy *Vieiro*), *Puebla de Hortiguera* (*Ortigueira*). En los siglos XIV y XV aparecen con mayor frecuencia: *Vivero*, *Valle d'Oro*, *Riberas de Minno*, *Cellero*, *Orense*, *Mellid*, *La Franquera*, *Lorido*, *Morente*, *Olivera*, *Santa Comba del Oro* al lado de las formas gallegas correspondientes: *Viveiro*, *Vale d'Ouro*, *Ribeiras de Minno*, *Celeiro*, *Ourense*, *Melide*, *A Franqueira*, *Lourido*, *Mourente*, *Olveira*, *Santa Comba de Louro*.

Y pronto empiezan a aparecer traducciones disparatadas; en 1607, en las *Memorias* de cardenal Jerónimo del Hoyo (Hoyo: 260) se menciona el arciprestazgo de *Juan Roço* que es una reetimologización de *Xanroso* (GENEROSUS: *monasterium de Ianrozo* año 1142) que aparece aún como *Juan Rozo* en el Nom. de 1970. A veces se llegó a audacias que después fueron abortadas; en esas *Memorias* figura un *Buero* que nunca llegó a desplazar a *Boiro* de la nomenclatura oficial; pero la mayoría de ellas perduraron hasta el Nomenclátor de 1970, que tenía deturpados casi la mitad de sus nombres.

#### RECUPERACIÓN OFICIAL DE LAS FORMAS LEGÍTIMAS

Con la Ley de Normalización Lingüística (15-6-1983) hubo un cambio esperado. Esta ley (art. 10) estipula que “Los topónimos de Galicia tendrán como única forma oficial la gallega” y que “Corresponde a la Xunta de Galicia la determinación de los nombres oficiales de los municipios, de los territorios, de los núcleos de población, de las vías de comunicación interurbanas y de los topónimos de Galicia”. Y así se constituyó una Comisión para la revisión del Nomenclátor de la que formaban parte varios miembros de la administración (entre ellos el Conselleiro de la Presidencia) que periódicamente elaboraba propuestas que eran aprobadas por un Consello de la Xunta. Estas modificaciones parciales (dispersas en diferentes Diarios Oficiales desde mediados de los 80) se culminaron con la publicación del nomenclátor completo en el año 2003. Se hizo una versión en papel que presentó el propio presidente Manuel Fraga, en un acto muy solemne en abril de 2005 ante la mayoría de los alcaldes de Galicia; ahora está disponible en la red<sup>4</sup>. Pertencí a esa Comisión durante todo el

<sup>4</sup> Véase <<https://www.xunta.gal/nomenclator>>.

proceso. No es este el momento de detallar cuáles fueron los criterios seguidos; el principal fue el de hacer coincidir la forma oficial con la forma real. Pero esto en infinidad de ocasiones presenta problemas no solo hay castellanizaciones fáciles de restaurar (del tipo *Rianjo*, *Carballino*) sino porque dentro del propio gallego hay veces en que los propios informantes discrepan (al lado de Santiago hay un lugar que se puede documentar como *Arís* o *Aríns* según cada informante; en Vedra (también cerca de Santiago) hay un lugar que se llama *Trasariz* o *Trasarís* dependiendo del informante); y son muchas las ocasiones en que los datos modernos discrepan de documentaciones históricas, incluso recientes; un ejemplo: en el concejo de Cervantes, parroquia de Vilarello hay un lugar que en los Nomencladores de 1940 y 1950 se denomina *Vimieiro*, en 1970 *Bimieiro* (VIMEN) y en la actualidad se recoge solo como *Gumieiro*; con esa palabra y otras como *Covelo*, *Covela*, *Cubelo*, *Cubela* la Comisión estuvo indecisa durante mucho tiempo porque la decisión dependía del criterio a aplicar en cada caso.

Después de 2003 la obra del Nomenclador continuó, aunque la Comisión de Toponimia de la Xunta dejó de funcionar. Porque el Nomenclador de 2003 no fue una obra definitiva; tiene errores debidos a fallos de la Comisión motivados por una información deficiente. Pero además en el momento de hacer la revisión que dio lugar al Nomenclador de Galicia la Comisión se atuvo, porque ese fue el criterio de la Xunta, a revisar solamente (o casi, porque a partir de un momento se cambió de opinión) los nombres que estaban en los Nomencladores del INE; pero los criterios del INE sobre lo que es una entidad singular es de difícil aplicación al caso gallego. De hecho hay bastantes más topónimos que los 37.297 que figuran en el Nomenclador de Galicia de 2003; a día de hoy (junio de 2019) son 42.548 las entidades singulares (discretas) que tenemos registradas con sus correspondientes nombres.

Para la revisión de un nuevo Nomenclador la Xunta delegó el trabajo en la Real Academia Galega que, a través del Seminario de Onomástica, tiene preparada una nueva edición pendiente de aprobación por el ejecutivo gallego. En esta nueva etapa se corrigieron los errores detectados, se atendieron reclamaciones oficiales o de particulares y además se completó la información sobre topónimos dudosos o ausentes con contribuciones de informantes espontáneos, con llamadas telefónicas con el apoyo de la fotografía aérea o de Google Maps y Google Earth. Para formas sospechosas de castellanización o de testimonios contradictorios se consulta documentación antigua. Para realizar este trabajo el Seminario de Onomástica de la RAG dispone ahora de una aplicación informática, que de momento es interna, pero una vez que esté completa la revisión y sancionada por la Xunta se pondrá a disposición del público para que cualquier interesado pueda conocer los argumentos allegados por los diferentes miembros del Seminario y además el dictamen final justificado.

### LA TOPONIMIA NO “OFICIAL” (TIERRAS, AGUAS, MONTES ETC.)

Queda la otra toponimia, la que no se refiere a entidades de población: montes, aguas, accidentes marinos, tierras de labor etc. Los mapas 1:25.000 recogen una densidad considerable, como para el resto de España. Pero a escala 1:5.000 la densidad de topónimos es mucho mayor, como quedó apuntado. Ante la perspectiva de que mucho de este patrimonio pueda desaparecer (por las causas que he mencionado) la Comisión de Toponimia (ahora Seminario de Onomástica de la Academia Galega) propuso a la Xunta un plan de recogida sistemática que se puso en marcha en el año 2002. Colaboraron en el proyecto bastantes ayuntamientos financiando el trabajo de campo. Pero el proyecto se paralizó en 2011 por falta de financiación. Prometía dar buenos resultados a la vista de los cerca de 200.000 topónimos que ya están georreferenciados y que se pueden visualizar en aplicaciones de internet. Hay información disponible sobre el proyecto hasta 2011 en páginas de internet<sup>5</sup>.

Para ver una muestra real de los resultados de aquel proyecto abortado se puede acudir a la página <<http://mapas.xunta.gal/visores/toponimia/>>; buscando (sabemos de antemano que en este caso hay datos), [provincia] Lugo [concello] Ribadeo [parroquia] A Devesa; o bien [provincia] Pontevedra [concello] Vigo [parroquia] Cíes. (Para visualizar los topónimos rotulados debe tener instalado Google Earth, activar la pestaña KML en la consulta y abrir el archivo descargado).

Lamentablemente falta mucho para que toda Galicia tenga una información toponímica semejante a la que presentan los dos ejemplos citados.

En vista de que no existe financiación para continuar el proyecto, desde la Academia se trató de involucrar a la Xunta de Galicia para que proporcione herramientas adecuadas para que este programa pueda continuarse de manera colaborativa. Como fruto de esta iniciativa va a lanzarse (estamos en junio de 2019) la aplicación “Galicia nomeada” que funcionará desde ordenadores personales, donde los usuarios registrados podrán sugerir correcciones de nombres, rectificación de coordenadas o la incorporación de nuevos nombres; desde los teléfonos móviles, mediante una APP descargable (“Galicia Nomeada”) se podrá enviar el nombre del lugar donde se encuentra el informante junto con las coordenadas del topónimo<sup>6</sup>. Esto tiene bastantes desventajas sobre lo que era la aspiración del proyecto Toponimia de Galicia, que tenía como meta un barrido total en un plazo. Así la recogida no va a ser sistemática ni a un término fijo;

<sup>5</sup> Véase <<https://toponimia.xunta.gal/gl/>>; para comprobar el estado del trabajo hasta 2011, véase <<https://toponimia.xunta.gal/gl/proxecto/toponimos-por-concello/>>.

<sup>6</sup> En la actualidad ya está disponible en red: <<https://galicianomeada.xunta.gal/sixtop/inicio/>>.

pero es lo menos malo. En Galicia hay bastante gente concienciada sobre lo lamentable que es la pérdida o merma de este patrimonio y tenemos esperanza de que haya colaboradores voluntarios que cubran la falta de investigadores dedicados. Dentro de pocos años yo mismo o muy probablemente otra persona podrá informarlos del grado de cumplimiento de esta iniciativa.

## BIBLIOGRAFÍA

- ARIAS VILAS, Felipe (1992): *A romanización de Galicia*. Vigo: A Nosa Terra.
- BALIÑAS PÉREZ, Carlos (1998): *Gallegos del año mil*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- BOUHIER, Abel (1979): *La Galice. Essai géographique d'analyse et d'interprétation d'un vieux complexe agraire*. La Roche-sur-Yon: Imprimerie Yonnaise. (Hay traducción al gallego por Benxamín Casal: *Galicia. Ensaio xeográfico de análise e interpretación dun vello complexo agrario*. Santiago: Xunta de Galicia, 2002).
- FILGUEIRA VALVERDE, José (1976): *La toponimia gallega*. Pontevedra: Diputación Provincial.
- HOYO, Jerónimo del (1607 [2016]): *Memorias del Arzobispado de Santiago*, ms. conservado en el Archivo de la Catedral de Santiago; edición facsimilar: Santiago de Compostela: Universidade de Santiago Compostela. (Hay una edición preparada por Ángel Rodríguez González y Benito Varela Jácome, s. f. (c. 1960), Santiago: Porto y Cía. eds.).
- PIEL, Joseph Maria (1961): “Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada”, en *Studia Philologica. Homenaje a Dámaso Alonso*. Madrid: Editorial Gredos
- SAAVEDRA, Pegerto (1992): *A vida cotiá en Galicia de 1550 a 1850*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- SARMIENTO, Martín (1974). “Sobre el origen de la lengua gallega y sobre la paleografía española. Carta en respuesta al Rvdmo. P. M. Esteban de Terreros”, en J. L. Pensado, *Opúsculos lingüísticos gallegos del siglo XVIII*. Vigo: Galaxia. (El ms. es de 1755).
- (1999): *Onomástico de la lengua gallega*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. (El ms. fue redactado entre 1757 y 1762).
- TRANOY, Alain (1981): *La Galice romaine. Recherches sur le nord-ouest de la péninsule Ibérique dans l'Antiquité*. Paris: Publications du Centre Pierre Paris, Diffusion De Broccard.



**II**

**EUSKAL ONOMASTIKAREN GAUR EGUNGO EGOERA  
ETA ETORKIZUNeko ERRONKAK**

**SITUACIÓN ACTUAL Y FUTUROS RETOS  
DE LA ONOMÁSTICA VASCA**

**SITUATION ACTUELLE DE L'ONOMASTIQUE BASQUE  
ET DÉFIS À VENIR**

**CURRENT SITUATION AND FUTURE CHALLENGES  
FOR THE BASQUE ONOMASTIC**





# TOPONIMIAREN NORMALIZAZIOA EUSKAL AUTONOMIA ERKIDEGOAN

ARACELI DÍAZ DE LEZANA  
Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza, Eusko Jaurlaritza  
a-lezana@euskadi.eus

Euskal Autonomia Erkidegoko toponimia-lanari gagozkiolarik, bi garai desberdini buruz hitz egin behar dugu. Batetik, toponimoak datu-base alfanumeriko batean jasotzen eta gordetzen zireneko garaia aipatu behar dugu, eta, bestetik, informazio geografikoaren sistemei esker (GIS sistemak), toponimia eta kartografia uztartzeko tresnak eskura ditugun oraingo garai hau. Izan ere, teknologia izugarri garatu da azken urteotan, eta, horri esker, mapetan eta izen-degi geografikoetan toponimoak dagozkien geoerreferentziekin ikus ditzakegu.

## 1. HASIERAKO LANAK: EAE-KO TOPONIMOAK ETA LEKU-IZENAK FINKATZEA

### 1.1. Lehenengo bilketa- eta arautze-lanak

Eusko Jaurlaritza 1986an hasi zen Euskal Autonomia Erkidegoko (EAE) leku-izenen bilketa- eta arautze-lanak abiarazten 1:5.000 eskalarako. Hauxe da hasierako lan haien kronologia:

- 1986-1987: Eusko Jaurlaritzako Lurralde Antolamendua eta Garraio Sailak eta Deustuko Unibertsitateko Deiker Institutuak hitzarmena sinatu zuten Bizkaiko lurraldeko toponimiaren lan-bilketa aurrera eramateko.

- 1990-1993: Eusko Jaurlaritzako Lehendakartzaren Idazkaritzak, Arabako Foru Aldundiak, Gipuzkoako Foru Aldundiak eta Deustuko Unibertsitateko Deiker Institutuak hitzarmena sinatu zuten Araba eta Gipuzkoa lurralde historikoetako toponimiaren lan-bilketa egiteko.
- 2000-2002: EAEko toponimia normalizatzeko hizkuntza-arau berriak prestatu zituzten elkarrekin Euskaltzaindiak eta Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak (HPS).
- 2003: Bizkaiko toponimiaren bilketa- eta arautze-lan berria enkargatu zion Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak Deiker Institutuari 1986-1987an egindako lana osatzeko eta jarritako hizkuntza-arau berrien arabera arautze-lana egiteko.
- 2005: Arabako toponimiaren bilketa- eta arautze-lan berria egin zuen Deiker Institutuak Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzaren enkarguz, aurretik egindako lana osatzeko.
- 2007: Gipuzkoako toponimiaren berrikusketa egin zuen Deikerrek Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzarentzat 1990-1993 aldian egindako lana osatzeko.

EAEko leku-izenak biltzeko eta arautzeko hainbat lan egin behar izan ziren:

- Ahozko bilketa.
- Dokumentu idatzien eta kartografikoen hustuketa.
- Normalizazio geografikoa: kokapenak zehaztu, entitate geografikoak esleitu.
- Arautze-lana: aldeztutako zehaztutako hizkuntza-irizpideen arabera izen arautuak finkatu, euskarazko eta gaztelaniazko bertsioak prestatuz.
- Datu-basea sortu.
- 80.000 izen arautu inguru finkatu ziren.

Arautze-lanean Euskaltzaindiarekin batera jardun zen beti HPS, haren irizpideak kontuan hartuta.

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak EAEko toponimiako datu-basea 2000. urtean jarri zuen on line. Horrez gain, toponimia-lanetan erabiltzeko bi erreferentzia-lan argitaratu zituen (<http://www.euskadi.eus/eaeko-toponimia-onomastika/web01-a2corpus/eu/>): *Izen Geografikoen Glosarioa 2000n*, eta, 2002an, *Toponimia eta Kartografia: Oinarritzko Eskuliburua*.

## 1.2. Toponimiako Batzorde-atal Berezia

Azaroaren 24ko 10/1982 Legea garatzeko, EAeko toponimia-lanak koordinatzeko eta irizpideak emateko, 1996an, Toponimiako Batzorde-atal Berezia sortu zen Euskararen Aholku Batzordearen barruan 156/1996 Dekretuaren bidez. Azken dekretua da *176/2007 Dekretua, urriaren 16koa, Euskararen Aholku Batzordeari buruzkoa*. Dekretu horrek 14. artikuluan hauxe ezarri zuen:

Euskararen Aholku Batzordearen barruan Toponimiako Batzorde-atal Berezia egongo da, kontuan hartzekoa baita, batetik, toponimia normalizatzeko lanen izaera eta berezitasuna eta, bestetik, toponimoak ofizial egiteko administrazio askok parte hartzen dutela. Batzorde-atal hori iraunkorra izango da eta Euskal Autonomia Erkidegoko toponimoak finkatu, aldatu eta berreskuratzeko aholkuak eta proposamenak egingo ditu.

Aipatutako dekretuak 17.c artikuluan Batzordearen funtzioak zehazten ditu:

- a) Euskal Autonomia Erkidegoko Administrazioari aholku ematea Euskal Autonomia Erkidegoko toponimoak bildu, berreskuratu, zerrendatu eta gordetzeko beharrei eta lehentasunei buruz.
- b) Dena delako Administrazio eskudun batek eskatzen dionean, izen ofizialen normalizazioari buruzko aholkuak ematea.
- c) Mapetan, liburuetan, errotuluetan eta, oro har, hedabideetan, toponimoak erabiltzeko eta idazteko irizpideak eta arauak proposatzea.
- d) Eusko Jaurlaritzak toponimia arautzeko egiten dituen xedapen orokorrei buruzko txostena egitea, eta Euskal Autonomia Erkidegoko herri-administrazioek, bakoitzak bere eskumenen esparruan, toponimoen izen ofizialak aldatzeko edo egokitzeko eskatzen dituzten irizpenak ematea.
- e) Batzorde-atalaren ekintzen urteko oroitidazkia egitea eta Euskararen Aholku Batzordearen Batzorde-atal Iraunkorrari aurkeztea, Euskararen Aholku Batzordearen urteko oroitidazkian sartzeko.
- f) Euskararen Aholku Batzordearen Batzorde Osoak toponimiaren arloari buruz eskatzen dizkion oinarritzko azterketak egitea.

Aipatzekoa da Toponimia Batzorde-atal Bereziak 2006an egindako lan bat: “Toponimoak kartografia ofizialean txertatzeko irizpideak” (<http://www.euskadi.eus/eaeko-toponimia-onomastika/web01-a2corpus/eu/>, *Toponimia Batzordeak onartutako dokumentuak* atalean).

### 1.3. Toponimoak ofizialtzea

Aipatutako hasierako toponimia-lanen garai horretan, toponimoak ofizialtzeko prozedura toki-entitateen izenen kasurako bakarrik zegoen ezarrita. Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak hainbat lan egin ditu urteetan zehar, izen horien ofizialtasuna dela eta:

- 1994-2010: EAEko udal guztiekin jarri zen harremanetan, udalerrri bakoitzeko auzo nagusien izenak udalbatzek onartu eta aldizkari ofizialetan argitara zituzten.
- 1995-2019: EAEko udalerrien eta udalerrietako auzo eta kontzejuen izen ofizialak Euskaltzaindiak araututako izenekin bat ez zetozenean, izen horiek aldatzeko sustapen-lana egin zuen HPSk; batetik informazioa eskainiz eta, bestetik, Arabako kontzejuen eta kontzeju ez diren herri batzuen kasuan, izen ofiziala aldatzeko bideratu beharreko espedienteak bideratzen lagunduz: guztira, 170 kontzejuren eta kontzeju ez diren 50 herriren izen ofizialak aldatu dira, horietako batzuk behin baino gehiagotan.

## 2. EAE-KO TOPONIMIA-LANEN GARAI BERRIA: EAE-KO IZENDEGI GEOGRAFIKO OFIZIALA [www.euskadi.eus/izendegigeografikoa](http://www.euskadi.eus/izendegigeografikoa)

Espainiako Institutu Geografiko Nazionala (IGN) NOMENCLÁTOR GEOGRÁFICO NACIONAL proiektua gauzatzen ari da aspalditik *Modelo de Nomenclátor de España*-ri jarraituz, Europako Batzordearen INSPIRE (*Infrastructure for Spatial Information in Europe 2007/2/CE*) zuzentaraua betetzeko helburuarekin. Izan ere, Europako datu espazialen azpiegiturek bateragarriak izan behar dute.

Baina zer da izendegi geografiko bat? Honela definitzen da: informazio-erregistro dinamikoa, kartografia ofizialean erabili behar diren izendapen ofizialak, geografikoki erreferentziatuta, jasotzen dituen.

IGNk autonomia-erkidego guztiei aspaldian eskatu zien toponimiaren datu-baseetako informazioa aipatutako ereduaren arabera antolatzeko, gero *Nomenclátor Geográfico Nacionalean* txertatu ahal izateko. Gaur egun lanean dihardu HPSk IGNrekin batera *Nomenclátor Geográfico Nacionalean* txertatutako EAEko toponimia eguneratzeko.

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza 2010ean hasi zen garatzen EAEko Izendegi Geografikoa eta 2019tik Sarean kontsulta daiteke. Hona aplikazioa:

1. irudia: EAEko Izendegi Geografiko Ofizialaren interfazea

< Euskararen corpusa

## Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofiziala

179/2019 DEKRETUA

Kultura eta Hizkuntza Politika Saila

**Toponimoa:**

**Baldintza:**  
 Tartean

**Entitate geografikoa:**

**Lurralde historikoa:**  
 Hautatu

Soilik ofizialak, lehenetsiak eta alonimoak

Id lekua	Toponimoa	Izen-mota	Entitate geografikoa	Lurralde historikoa	Udalerrria/ Partzior	Altuera	Eranskita	Fitxa
Ez dago erregistratuta.								

2. irudia: ELOSU toponimoaren bilaketaren emaitza

< Euskararen corpusa

## Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofiziala

179/2019 DEKRETUA

Kultura eta Hizkuntza Politika Saila

**Toponimoa:**

**Baldintza:**  
 Izen hau

**Entitate geografikoa:**

**Lurralde historikoa:**  
 Araba/Alava

**Udalerrria/Partzoneria:**

Soilik ofizialak, lehenetsiak eta alonimoak

Id lekua	Toponimoa	Izen-mota	Entitate geografikoa	Lurralde historikoa	Udalerrria/ Partzior	Altuera	Eranskita	Fitxa
86555	Elosu	Ofiziala	Kontzejua, adminis Araba/Alava	LEGUTIO			Ez	<a href="#">Ikusi</a>
93161	Elosu	Lehenetsia	Aurkintza Araba/Alava	BARRUNDIA			Ez	<a href="#">Ikusi</a>
94609	Elosu	Lehenetsia	Aurkintza Araba/Alava	SAN MILLAN / DONEI			Ez	<a href="#">Ikusi</a>

Lehenengo orrialdea   Aurrekoa   1 orrialdetik   Hurrengoa   Azken orrialdea   1 - 3(e)tik 3 erakusten

Egun, 81.248 fitxa ditu. Fitxa horietan 79.793 toponimo lehenetsi daude eta 1.455 toponimo ofizial<sup>1</sup>. Fitxetan toponimo ofizialarekin edo toponimo lehenetsiarekin erlazionatutako toponimoak daude: alonimoak (leku baten izen desberdinak), aldaerak (ahozkoak, dokumentatutakoak eta kartografikoak)... Guztira, 1.500.000tik gora.

Toponimoek georreferentziak (geometriak) dituzte; Lurralde Plangintzaren Sailburuordetzak kudeatzen duen GeoEuskadi zerbitzaritik hartzen dira kartografia-zerbitzuak. Izendegiak hainbat mapa mota eskaintzen ditu, eta hainbat garai eta lurraldetako ortoargazkiak.

GIS teknologiari esker, EAEko Izendegi Geografikoa eta GeoEuskadi konektatuta daude. HPSk toponimia eguneratzen du (IGNra aldian-aldian bidaltzen du), eta Lurralde Plangintzak kartografia kudeatzen du.

EAEko Izendegi Geografikoari izaera ofiziala eman dio *Euskadiko toki-erakundeetan hizkuntza ofizialen erabilera instituzionala eta administratiboa normalizatzeari buruzko azaroaren 19ko 179/2019 Dekretuak* (EHAA, 223 zk.):

Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofiziala. (47. art.)

1.— Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofiziala eratzen da. Erregistro publikoa da, Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren arloko eskumena duen sailera adskribatua, eta han inskribatuko dira Euskadiko toponimo ofizialak.

2.— Arau honetan ezarritako prozedurei jarraikiz ofizialtzen diren toponimoak eta dagokion foru-araudia aplikatuta ofizialtzen direnak sartuko dira Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean.

3.— Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean txertatzen diren idatzohar eta idazpenek datu hauek, gutxienez, jaso beharko dituzte:

- a) Idazpenaren zenbakia, kodea eta identifikazioa.
- b) Toponimo ofizialaren izena. Bi forma izango ditu: forma labur bat, zeina osagai generikorik gabeko izen berezi bat izango baita —salbu eta generiko hori izen bereziaren parte den kasuetan—, eta, horrez gain, forma hedatu bat, izen berezia eta hari dagokion generikoa bilduko dituen, Euskal Autonomia Erkidegoko bi hizkuntza ofizialetan.
- c) Toponimoaren alonimoak.
- d) Euskal Autonomia Erkidegoaren 1:5.000 eskalako kartografia edo ortoargazki ofizialean eta erreferentziako sistema geodesiko ofizialean udalerrria eta kokapen geografikoa zehaztuko dira, dagokion entitate

<sup>1</sup> 2019ko ekaineko datuak.

geografikoa hobekien erakusten duen geoerreferentziario poligonalaren, linealaren edo puntualaren bitartez.

e) Toponimoa noiz ofizialdu zen eta dagokion aldizkari ofizialean noiz argitaratu zen jakiteko eguna eta erreferentzia zehatzak.

f) Toponimoak izendatzen duen lekua udal-mugarte, lurralde historiko edo autonomia-erkidego batean baino gehiagotan badago, hori beren-beregi adieraziko da, eta zein diren zehaztuko da. Gainera, gorabehera hori dela-eta toponimoak dituen izendapen guztiak jaso beharko dira.

g) Ofizialtze-espeditentaren signatura, eta haren artxiboaren kokapen zehatza.

### 3. TOPONIMIAKO BATZORDE-ATAL BEREZIAK ONARTUTAKO EUSKAL AUTONOMIA ERKIDEGOKO TOPONIMIA-LANERAKO METODOLOGIA

*Azaroaren 24ko 10/1982 Euskeraren erabilpena arauzkotzeko Oinarrizko Legeak* toponimiaren gaineko eskumenak Euskal Autonomia Erkidegorako hartu zituen eta, Jaurilaritzaren, foru-aldundien eta udalen artean banatu bazituen ere (10.1 art.), ez zuen zehaztu nola gelditzen ziren eskumen horiek. Zehaztasun falta horrek asko baldintzatu ditu azken 30 urteotako toponimia-lanak EAEn, bereziki administrazio publikoen arteko koordinazioari dagokionez. Izan ere, toki-erakundeen izenak (horien gaineko eskumena beti izan da argia) ez diren gainerako toponimoen kasuetarako, ez zen ezer argirik egon 2016ra arte.

*Apirilaren 7ko Euskadiko Toki Erakundeei buruzko 2/2016 Legeak* 7.3 artikuluan hauxe ezarri zuen:

Udalerriei dagokie, halaber, beren lurralde- eta eskumen-eremuko izen ofizialak finkatzea eta, oro har, toponimoen eta leku geografikoen gaineko prozedura arautu eta haiek onartzea...

Beraz, lege horrek argi zehaztu zituen udalerrien eskumenak. Hala ere, hutsuneak eta gabeziak utzi zituen, ez baitzituen kontuan izan toponimo mugakideak, hau da, bi udalerriren edo gehiagoren artekoak edo bi lurralde historikoren artekoak, eta toponimo linealak, hau da, ibaiak, errekek, mendilerroak eta abar. Kontuan izan behar da bi erkidegoren edo gehiagoren arteko toponimoak IGNko Zuzendaritza Nagusiaren eskumena direla, 1545/2007 Errege Dekretuaren 3.a) artikulua araberan (sistema kartografiko nazionala arautzen duena).

Horren aurrean, Toponimiako Batzorde-atal Bereziak, 2019an, *EAEko toponimia lanerako metodologia* onartu zuen. Helburua zen eskumenak dituzten entitateen artean toponimia-lana koordinatzea, bereziki EAEko Izendegi Geografikoa zuzendu, osatu eta eguneratzeari begira, eta, azken finean, toponimia



normalizatu hori IGNren *Nomenclátor Geográfico Nacional*-ean integratzea eta, horrela, mundu globalizatuaren eskura jartzea.

Baina, urtearen amaiera aldera, *azaroaren 19ko 179/2019 Dekretua, Euskadiko toki-erakundeetan hizkuntza ofizialen erabilera instituzionala eta administrazioa normalizatzeari buruzkoa* (EHAA, 223 zk.), etorri zen. Dekretu horrek Euskararen Legea (10/1982) eta 2/2016 Legea garatu ditu. V. kapitulua (42., 43., 44., 45., 46., 47. eta 48. artikulua) toponimiari buruzkoa da, eta Euskararen Legeak eta ostean etorritako legeriak utzitako hutsunea eta gabezia bete ditu neurri handi batean. Hori horrela, dekretu berrian araututakoaren arabera moldatu eta gero, Toponimiako Batzorde-atal Bereziak *EAEko toponimia lanerako metodologia* onartu zuen 2020ko otsailaren 6an izandako bileran:

[http://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/toponimia\\_onomastika\\_menu/eu\\_def/adjuntos/2020\\_TOPONIMIA\\_LAN\\_METODOLOGIA\\_2.pdf](http://www.euskadi.eus/contenidos/informacion/toponimia_onomastika_menu/eu_def/adjuntos/2020_TOPONIMIA_LAN_METODOLOGIA_2.pdf)

Dekretuak udalen eskumenak berresten ditu eta Eusko Jaurlaritzarenak ezartzen ditu. Beste zehaztasunik ez du ematen, beraz, ulertzen da toponimo mugakideak eta toponimo linealak, mugakideak badira, Eusko Jaurlaritzaren eskumenekoak direla:

Eusko Jaurlaritzaren eskumeneko toponimoak onartzea eta ofizialtzea (46. art.):

Eusko Jaurlaritzaren eskumeneko toponimoak onartzeko eta ofizialtzeko, honako izapide hauek egin beharko dira:

- a) Proposamen idatzia eta arrazoitua egin ondoren, Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren arloko eskumena duen sailak bere eskumeneko toponimoak ezabatzeko, zuzentzeko, onartzeko edo ofizialtzeko prozedurari ekingo dio, ofizioz edo alderdi batek eskatuta.
- b) Eragindako udalei entzunaldia emango zaie, proposamenari buruzko adierazpenak egin ditzaten (proposamenarekin batera, espedientean dauden aurrekari eta dokumentu guztiak ere aurkeztuko dira). Entzunaldia eta jendaurreko informazio-epea 30 eguneko izango da. Iragarkiak Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian eta ukitutako lurralde historikoetako aldizkari ofizialetan argitaratuko dira.
- c) Informazioa jendaurrean jarri osteko emaitza jasotakoan, Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren arloko eskumena duen sailak Euskararen Aholku Batzordearen Toponimiako Batzorde Atal Bereziari eskatu ahaliko dio irizpena, baina irizpena ez da loteslea izango. Batzordeak bi hilabeteko epea edukiko du irizpena emateko, eskaera egiten denetik zenbatzen hasita. Epe hori iraungita, aurrera jarraituko du prozedurak.

d) Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren arloko eskumena duen sailak espedientearen kopia autentikatua bidaliko dio Euskaltzaindiari, akademiak ofizialdu nahi diren toponimoen hizkuntza-zuzentasunaz irizpena eman dezan. Irizpen hori nahitaezkoa da, baina ez loteslea, eta Euskaltzaindiak bi hilabeteko epea izango du egiteko, eskatzen zaionetik zenbatzen hasita. Epe hori iraungita, aurrera jarraituko du prozedurak.

e) Behin espedientea amaituta, Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren arloko eskumena duen saileko buruak ebazpena emango du, eta toponimoa ofizialtzat joko da. Hala, ebazpenean aginduko du toponimoa Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean inskribatzeko eta Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkarian eta dagokien lurralde historikoetako aldizkarietan informazioa argitaratzeko. Halaber, Estatuko Administrazioari era formalean jakinaraziko dio, toponimoa Estatuko Izendegi Geografikoan eta nazioarteko erregistroetan eta instantzietan sar dadin.

Jaurlaritzaren eskumenekoak ez diren gainerako toponimoen kasuan (hau da udalerrien eskumenekoak), prozedura hau ezarri du 179/2019 Dekretuak:

Toponimoak ezartzerakoan nahi eta nahi ez bete beharreko arauak (44. art.):

1.— Izen geografiko ofizial baten ortografia-zuzenketa soila, berekin ekartzen ez badu izenaren forma aldatu beharra, ez da hartuko toponimo ofizialaren aldaketatzat; hortaz, prozedura laburtuaren mende egongo da. Ortografia-zuzenketa soiltzat hartuko da toponimoari dagokion hizkuntzaren grafia akademikora egokitzea, aipatutako egokitzapenak toponimoaren ahoskerari eragiten dioten kasuak barne hartuta.

2.— Osagai generikoaren itzulpena ere ez da hartuko toponimoaren aldaketatzat, baina, edonola ere, Euskaltzaindiaren arauak eta gomendioak errespetatu beharko ditu.

3.— Toponimoen forma linguistikoaren eta zeinu grafikoaren ezarpena (marratxoa, barra zeharra eta bestelakoak) Euskaltzaindiak emandako arau eta irizpideetara egokituko da.

4.— Leku geografiko batek bi izen —bata, euskaraz, eta bestea, gaztelaniaz— baldin baditu, haxe bete beharko da:

a) Izendapena testu baten barruan ez badago, biak idatziko dira, barra batez bereizita. Barraren alde bietan zuriune bat utziko da; eta euskarazko izena aipatutako barraren ezkerrean idatziko da.

b) Komunikazioa euskarazko testu baten bidez giten denean, hizkuntza horri dagokion izena baino ez da erabili beharko.

- c) Komunikazioa gaztelaniazko testu baten bidez egiten denean, izen biak erabiliko dira, apartatu honetako a) letran adierazi bezala.

5.— Leku geografiko bat Euskal Autonomia Erkidegoari eta beste autonomia-erkidego bati eragiten dien eremuan dagoenean, Euskal Autonomia Erkidegoak izen ofizialtzat hartutako izenari eutsiko dio. Eragindako autonomia-erkidego horrekiko lankidetzat bultzatuko du Eusko Jaurlaritzak, izendapen bikoitzak erabiltzeko akordioak bilatzea helburu. (*Dekretuan ez badago ere, hauxe hartu behar da kon-tuan: gatazka sortuz gero, IGNko Zuzendaritza Nagusiak erabakiko du, 1545/2007 Errege Dekretuaren arabera*). Leku geografiko bat Euskal Autonomia Erkidegoko bi udalerrri edo bi lurralde historiko edo gehiagoren eremuan badago, izen bera eta bakarra erabiliko da.

6.— Lehenetsuna emango zaio genero-ikuspegiari.

7.— Toponimoen osagai espezifikoak ez dira beste hizkuntza ofizialera itzuliko, salbu eta jatorrizko izena berreskuratzeko bada eta dokumentazio historikoan forma hori jasota badago. Toponimoari, azalpen moduan, generiko estandarra erantsen bazaio haren izaera geografikoa zehazteko, lehenetsuna emango zaio generiko horren euskarazko bertsioari, hargatik eragotzi gabe beste hizkuntza ofizialera ere itzuli ahal izatea.

8.— Leku geografiko zehatzen izen berriak ofizialdu behar direnean, honako arau hauek beteko dira:

- a) Lehenetsuna emango zaie euskarazko izenei, gaztelaniazko izenen aldean.
- b) Aztertuko da dagokion lekuan bertan edo inguruan izena zehazteko erabil daitezkeen toponimorik badagoen, eta hala bada, beste irizpide erabilgarri batzuei baino lehenetsun handiagoa emango zaie toponimo horiei.
- c) Toponimo berri horiek pertsona-izenik badute, lehenetsuna emango zaie emakumezkoen izenei.
- d) Administrazio eskudunak Euskaltzaindiaren irizpena jaso ondoren egingo du bere proposamena.
- e) Artifizio handiko izenak, izen exotikoak edo merkataritzari lotutakoak baztertuko dira, eta atzerriko hizkuntzetan daudenak ere bai.

Prozeduraren oinarritzko arauak (45. art.):

1.— [...]

2.—Oinarritzko arau hauek bete beharko dituzte beren lurralde- eta eskumen-eremuko izen ofizialak onartzeko udalek ezartzen dituzten prozedurek:

- a) Prozedurari hasiera emateko, dagokion organoaren aldeko erabakia beharko da.
- b) Espedientea jendurrean jartzeko epea ez da 30 egunekoa baino txikiagoa izango, eta dagokion lurralde historikoko aldizkari ofizialean jarriko dira iragarkiak.
- c) Euskaltzaindiaren irizpena beharko da.
- d) Dagokion udal-organoaren behin betiko onarpena beharko da.

3.— Behin udalak toponimoa edo leku geografikoa onartuz gero, udal idazkaritzak espediente osoaren kopia autentikatua bidaliko dio hizkuntza-normalizazioaren eskumena duen Eusko Jaurlaritzako sailari.

4.— Espedienteari sarrera eman eta handik hiru hileko epean, Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren eskumena duen sailak aurka egin ahal izango du, honako alderdi hauei dagokienez:

- a) Funtsari dagokionez, udal-erabakia ez badator bat tokiko toponimia-rekin, edo dekretu honetako 43. eta 44. artikuluetan jasotako printzipio eta arauak betetzen ez baditu.
- b) Prozedurari dagokionez, dekretu honetako 45.2 artikuluan adierazitako alderdi organiko eta izapideei buruzkoak betetzen ez badira.

Hiru hileko epe horretan ez ba zaio onarturiko izenari aurka egiten, izena Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean inskribatu dadin aginduko du Eusko Jaurlaritzan hizkuntza-normalizazioaren eskumena duen sailak.

5.— Izen ofizialen arteko desadostasunik egonez gero, Gobernu Kontseiluak ebazpen bidez hartuko du azken erabakia, artikuluko 2. apartatuko c) letran adierazten den Euskaltzaindiaren irizpena kontuan hartu ondoren.

6.— Toponimo edo leku geografikoaren izena Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean inskribatzen denetik aurrera ofiziala izango da.

7.— Behin izen ofiziala Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean inskribatu eta gero, hizkuntza-normalizazioaren eskumena duen Eusko Jaurlaritzako sailak horren jakitun ipiniko du Estatuko Administrazioa, Estatuko izendegi geografikoan ere inskriba dezan, bai eta nazioarteko erregistroetan eta instantzietan ere.

8.— Dekretu honetako 44. artikuluko 1. eta 2. apartatuetan jasotako kasuetan, prozedura sinplifikatuari jarraituko zaio. Prozedura horretan, bada, izapide hauek egin beharko dira: hasierako onarpena, informazioa jendurrean jartzea, behin betiko onarpena eta Euskal Autonomia Erkidegoko Izendegi Geografiko Ofizialean inskribatzea.

Beraz, toponimoak ezartzeko eta ofizialtzeko 179/2019 Dekretuak ezarritako prozedurak, irizpideak, arauak eta printzipio gidariak oso baliotsuak izango dira EAEko toponimia-lanak koordinatzeko. Dekretuak zehaztu ez dituen kasuetarako Toponimia Batzordeak onartutako lan-metodologiak irtenbidea ematen du. Adibidez, udal batek baliabiderik ez duelako edo beste arrazoiren batengatik ez balu ezer egingo bere toponimia ezartzeko eta ofizialtzeko, Jaurlaritzak ofizioz jar lezake martxan hori egiteko prozesua, betiere, udalari jakinarazi eta gero.

#### 4. EAE-KO IZENDEGI GEOGRAFIKO OFIZIALEKO TOPONIMO OFIZIALEN HEDAPENAREN ETA ERABILERAREN JARRAIPENA EGITEA

Toponimo ofizialak EAEko Izendegi Ofizialean badaude ere, oso garrantzitsua da horien hedapen egokia egitea. Horregatik, HPSk izen ofizialetan aldaketak gertatzen direnean, horren berri ematen die hainbat erakunderi, hedabideri, enpresari eta norbanakori, aldizkari ofizialean argitaratutako iragarkia bidaliz. Bide batez, EAEko Izendegi Geografiko Ofizialaren berri ere ematen zaie.

Baina, hedapenaz gain, HPSrentzat oso garrantzitsua da toponimoen erabilera okerrak detektatzea; horregatik, atzeman eta gero, dagokionarekin harremanetan jartzen da, informazioa eskaintzen dio eta, ondoren, zuzenketak burutu direla egiaztatzen du. Hauek dira aztertzen direnak:

- Administrazioan: errepideetako seinalizazioa, kartografia, aldizkari ofizialak, argitalpenak, barneko dokumentazio idatzia...
- Hedabideetan: idatzizko testuak, ahozko emanaldiak, publizitatea...
- Hezkuntza-sisteman: testuliburuak, bestelako materialak, mapak...
- Webguneak: udalenak, dendanak, banketxe eta aurrezki-entitateenak, bilatzaileak, eguraldia, turismoa, etab.

Bestalde, kontuan izan behar da 179/2019 Dekretuak toponimo ofizialen erabilera egokiaren eta hedapenaren gainean 42. artikuluan, 3. eta 4. puntuetan, ezarritakoa, aurrerantzean administrazio publiko guztiek kontuan izan beharko dutena:

3.— Euskal Autonomia Erkidegoaren eremuko toki-entitateek eta tokiko sektore publikoa osatzen duten entitateek, bai eta dekretu honen aplikazio eremu subjektiboko pertsona fisiko eta juridikoek ere, toponimo ofizialak behar bezala erabiltzen direla zainduko dute.

4.— Euskal Autonomia Erkidegoaren eremuko toki-entitateek eta tokiko sektore publikoa osatzen duten entitateek, bai eta dekretu honen

aplikazio eremu subjektiboko pertsona fisiko eta juridikoek ere, beren lurralde-eremuko toponimia aztertzeke, ikertzeke eta hedatzeko laguntza- eta sustapen-egitasmoak landuko dituzte.

#### ERREFERENTZIAK

- 10/1982 Oinarrizko Legea, azaroaren 24koa, Euskeraren erabilpena arauzkotzekoa.  
156/1996 Dekretua, ekainaren 18koa, Euskararen Aholku Batzordea eraldatzeko.  
176/2007 Dekretua, urriaren 16koa, Euskararen Aholku Batzordeari buruzkoa.  
*Real Decreto 1545/2007, de 23 de noviembre, por el que se regula el Sistema Cartográfico Nacional.*  
2/2016 Legea, apirilaren 7koa, Euskadiko Toki Erakundeei buruzkoa.  
179/2019 Dekretua, azaroaren 19koa, Euskadiko toki-erakundeetan hizkuntza ofizialen erabilera instituzionala eta administratiboa normalizatzeari buruzkoa (V. kapitulua).  
<https://www.euskadi.eus/izendegigeografikoa.eus>  
<https://www.euskadi.eus/eaeko-toponimia-onomastika/web01-a2corpus/eu/>



## EUSKAL CORPUS ONOMASTIKOA: ASMO-HELBURUAK ETA ETORKIZUNEKO ERRONKAK

PATXI GALÉ  
Onomastika batzordea  
patxigale@euskaltzaindia.eus

1999. urtean aipatu zen lehenengoz Euskaltzaindian informazio toponimikoa biltzeko datutegi baten beharra. Arrazoibidean, laburbilduz, Onomastika batzordean hartzen diren erabakiak behar bezala hartzeko, guztiz beharrezkotzat jotzen da finkatu nahi diren izen, deitura nahiz toponimoei buruzko informazioa ezagutzea: haien historia dokumentala, haien erabilera eta, era berean, hizkuntzalariak haietaz esan dituztenak ere. Helburu horrekin planteatu nuen orduko Onomastika batzordean —modu inozo samarrean, egia esan—, euskal toponimoen informazioa gordetzeko *Access* datu-base bat osatzeko aukera. Eran-tzuna berehalakoa izan zen: “ideia ona da; egin egizu”.

Hasieran Euskal Herriko leku-izenei buruzko informazioa metatu nahi bazen ere, batzordearen beraren ikergaien neurrira egokitzeko, onomastika osoaren alor zabalari hedatzea erabaki zen berehala. Onomastika, oro har, izen bereziak aztertzen dituen jakintza da, eta, ohikoan, bi alor nagusitan banatu ohi da: toponimia eta antroponimia. Antroponimian, halaber, bi azpisail aipatu ohi dira: pertsona-izenak eta deiturak. Euskal Herrian, toponimiaren eta antroponimiarren azterketak ez dira erraz bereizten, euskal deitura askok toponimian dutelako oinarri nagusia, eta pertsona-izen askok ere bai. Halaber, pertsona-izenak izaten dira deitura askoren oinarria, patronimikoen kasuan argi ikusten den legez.



## EGITURA NAGUSIA

Modu horretan, pixkanaka, informazio onomastikoa biltzeko datutegi bat moldatu genuen, esan bezala, *Access* aplikazio batekin. Nola edo hala irudikatzeke, izaera desberdineko informazioak modu ordenatuan gorde eta era azkarrean kontsultatzeko armairu edo apalategi baten antzekoa da aplikazio hori. Funtsean datu-iturrietatik datuetara, eta datu horietatik izendatutako gauzetara heltzeko bidea errazten duen egitura litzateke.



Eta datu onomastikoak nondik atera ditzakegu? Lehenik, idatzizko iturriak miatu behar ditugu: artxibategietako dokumentuak, kartografiak, argitalpen historiko eta geografikoak, katalogoak, hiztegiak, hizkuntzalarien ikerlanak, Euskaltzaindiaren erabakiak, izendegi ofizialak... Miatzen diren iturri horietatik pertsona- eta leku-izenak ateratzen edo erauzten dira, betiere dagozkien datazioarekin, erreferentzia zehatzarekin eta, lagungarri izan daitekeenean, item onomastiko horiek aipatuak agertzen diren testuinguruarekin ere.

Lekukotasun horietan oinarrituta joango gara pertsona-izenen, deituren eta lekuen errolda osatzen. Eta lekukotasun horiei esker ikasiko dugu izen horien euskarazko idazkera eta erabilera egokia zein den. Era horretan joan gara osatzen, datutegi horren barruan, euskal pertsona-izendegia, euskal deituren izendegia eta euskal toponimoen bilduma zabal bat. Toponimiaren alorrean, ahozko erabilera jasotzea ere garrantzitsua izaten da, izenen euskal aldaerak eta haien erabilera ahalik eta zehatzen ezagutzeko —nola deklinatzen diren, adibidez—. Azkenik, toponimo horiek izendatutako lekuak zer diren (probintziak, hiriak, herriak, aintzirak, ibaiak, mendiak...) eta non dauden zehaztu behar da, bi ezauzgarri horiek definitzen baitute, oro har, leku bakoitza.

**ECO EGITASMOA ETA ONOMASTIKA BATZORDEA**

2000. urtetik aurrera, ordu solteak sartzen hasi ginen Euskaltzaindian, Jose Luis Lizundiaren bultzadaz, datutegia osatzeko lanetan. 2004an eman zitzaion datutegiari orain duen izena eta 2005ean, Argomaizen egindako Euskaltzaindiaren Barne Jardunaldietan onartu zen egitasmo ofizial gisa, Andres Iñigo euskaltzainaren zuzendaritzapean. Batzordeburua izan zen bitartean hala izan zen, eta 2012an hartu zion lekukoa Patxi Salaberri euskaltzainak, hala egitasmo zuzendaritzan, nola batzordeburu gisa ere. Azkenik, 2017an, beste lekuko-aldaketa bat egon zen, eta une honetan Roberto González de Viñaspre da bai batzordeburua eta bai egitasmo zuzendaria ere. Ibilbide horretan ikus daitekeenez, egitasmoa beti egon da Onomastika batzordearekin lotuta eta haren zuzendaritza garai bakoitzeko batzordeburuaren esku egon da. Urte bakoitzean egitasmoan gauzatu beharreko lanak ere batzordeak onartzen ditu.

**DATU-ITURRI NAGUSIAK**

Hasierako *Access* datutegi hura eraiki eta segituan, datuez hornitzen hasi ginen. Lehenbiziko informazio-multzo handia Nafarroako toponimia bilduma izan zen. Lan handi hau 1992 eta 1999 bitartean gauzatu zen Nafarroako Gobernuaren ekinbidez eta José María Jimeno Jurío ikertzailea izan zen zuzendaria. Emaitzak 59 liburuki handitan joan ziren apurka-apurka argitaratzen, eta, finean, Nafarroako toponimoen bilduma da, herriz herri aztertuta, oinarri dokumental eta ahozko inkesten oinarri sendoarekin, ikerketa-talde zabal baten laguntzaz egin zena. 1998. urtean, azken liburukiak artean argitaratzeko zeudela, liburu horien bertsio digitala eskuratu zion Nafarroako Gobernuak Euskaltzaindiari. Eta datu haiek guztiak sartu genituen datu-base eraiki berri hartan: 94.000 leku-fitxa, 220.000 lekukotasun dokumental eta ahozko 92.000 testigantza inguru.

Tamaina handiko hurrengo multzoa Ipar Euskal Herriko toponimoen bilduma izan zen. Frantziako IGNk 2004an bere mapetako toponimiaren idazkera euskaratzeko borondatea erakutsi zuen. Horretarako, 1:25.000 eskalako kartografia ofizialean ageri diren leku-izenen zerrenda bat Euskaltzaindiari eman eta toponimo horien euskarazko idazkera zuzena ezar zezan eskatu zion. Ipar Euskal Herriko ikertzaile batzuk aritu ziren lanean, dokumentazioa eta —batez ere— ahozko informazioa biltzen. Lan haren emaitza 2006. urtean biribildu zen, eta IGNri entregatu ez ezik, *ECO* datutegira ere gehitu zen. 12.000 leku-fitxa inguru izan ziren, haiek ilustratzen dituzten 65.000 datu dokumental eta 40.000 ahozko testigantza inguru.

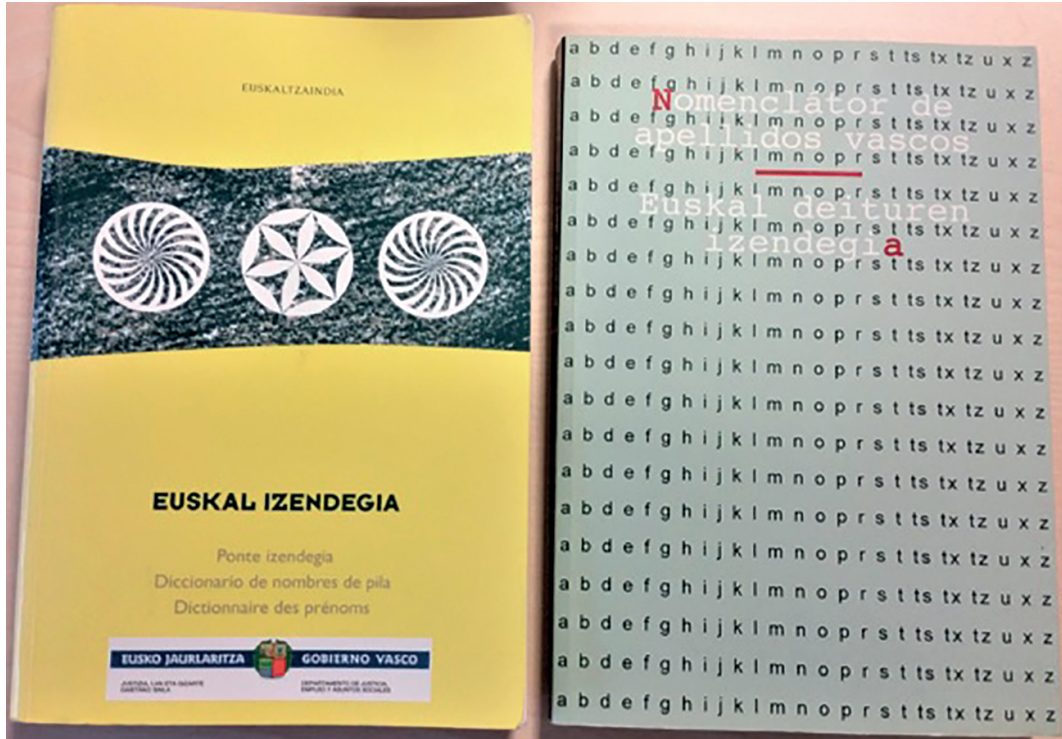


Azkenik, Euskal Autonomia Erkidegoko toponimia bilduma ere jaso zuen Euskaltzaindiak Eusko Jaurlaritzak eskuratuta. Lan hori Deustuko Ikerketa Institutuak egin zuen 1986 eta 2008 bitartean, bi etapatan eta lurraldeka. Helburu zehatza 1:5.000 eskalako kartografian errotulatu beharreko toponimia finkatzea izan zen. Jaurlaritzak eskuratutako datutegia lehen etapakoa izan zen, ez azken bertsioa. Hala eta guztiz ere, 78.000 leku-erregistro inguru ekarri zituen *ECO*ra, baita haien oinarri diren 830.000 lekukotasun dokumental eta 180.000 ahozko datu inguru. Horrekin, Euskal Herriko hiru eremu administratibo nagusien toponimia bilduma “osatua” zegoen, beraz, *ECO*n.



Ondoren, Euskaltzaindiaren *Euskal izendegia* eta *Euskal deituren izendegia* ere gehitu ziren datutegira, gaztelaniazko nahiz frantsesezko ordainekin eta hizkuntza horietan erabili ohi diren aldaera grafiko egokituekin. Era horretan, Onomastikaren hiru alorrak nola edo hala barnebiltzen ditu datutegiak. Hortik aurrera, urtero-urtero hitzartzen diren lanekin, etengabe aberastuz eta osatuz joan da *Euskal Corpus Onomastikoa*, arreta berezia emanez antzinako dokumentazioari, Euskaltzaindiak berak hartutako erabakiei eta emandako gomendioei, edota erakundeak sustatutako argitalpenei: *Fuentes Documentales Medievales del País Vasco*, *Onomasticon Vasconiae* eta *Izenak* bildumak, arauak... Aipamen berezia merezi dute, Exonomastika alorreko arauetan Euskaltzaindiak finkatu dituen erregistro onomastikoak, hala kanpoko toponimoak nola kanpoko pertsonaia historikoen izenei dagokienez.





**ECO** ETA **EODA**

Une honetan, *Euskal Corpus Onomastikoan*, gutxi gorabehera, honako erregistro kopuru hauek daude: 12.000 deitura, 5.000 pertsona-izen eta 255.000 leku-fitxa. Erregistro edo fitxa “nagusi” horien lagungarri eta oinarri, idatzizko hainbat iturritatik jasotako 1.777.000 lekukotasun dokumental daude, baita ahoz bildutako 315.000 lekukotza ere, toponimiaren kasuan.

*ECO* Onomastika batzordearen lan-tresna izateko sortu zen, eta helburu horrekin joan da hazten eta emendatzen. Datutegian dauden fitxa horiek, ordea, ez daukate berme maila bera, nondik jaso diren eta, batez ere, nolako oinarri dokumentala (edota ahozkoa) duten kontuan edukita.

Pertsona-izen, deitura eta leku-izen askok arau maila dute eta haien idazkera, nolabait, finkatua du Euskaltzaindiak. Proposatutako idazkera eta erabilera horiek Euskaltzaindiaren Osoko bilkuraren oniritzia eta bermea dute. Beste kasu batzuetan, arau mailarik ez, baina Onomastika batzordeak aztertu ondoren, onztat eman ditu izen, deitura nahiz toponimoen idazkerak, eta, arau batean agertu ez arren, irizpen, katalogo edo argitalpen zehatzen bidez plazaratu dira. Horiek ere Akademiaren nolabaiteko oniritzia dute eta arauetako datu onomastikoekin batera plazaratu ohi ditu Euskaltzaindiak webgunearen bitartez. *ECO*ren atal publiko honi *Euskal Onomastikaren Datutegia* esaten diogu, *EODA*.

*ECO*n, ordea, badaude oinarri dokumental sendoa eta arautze proposamena formulatua daukaten beste izen berezi asko. Euskaltzaindiak ez, baina bestelako ikertzaileek aztertu eta proposatuak dira, argitalpen, katalogo nahiz webgune espezializatuen bidez. Maiz, ikertzaile edo lantalde horiek Euskaltzaindiaren arautze-irizpide berberak erabili dituzte haien proposamenak biribiltzeko, eta emaitzak, oro har, uztargarriak dira hizkuntzaren normalizazioaren ildo nagusiarekin. Era honetako datuek ez dute Euskaltzaindiaren edo batzordearen berriazko oniritzia, eta, orain arte, ez dira webgunean plazaratu, baina aurtengo ekainean, ate hori zabaltzen hasiko da, modu horretan informazio aberats hori interesatuen eskura jarriko da, eta emaitzak hobetzeko nahiz zehazteko aukera zabalagoa egongo da.

Azkenik, *ECO*n badaude oinarri dokumental gutxi edo informazio eskasa jasota daukaten erregistro asko. Halakoentzat ez dago oraingoz arauzko idazkera proposatzerik, ez behintzat gutxieneko bermeaz. Zuhurrena dela uste dugulako, era honetakoak ikerketa eta datu gehiagoren esperoan gelditzen dira *ECO*n.

Une honetan *ECO*n dagoen eta *EODAn* erakusten den datu kopuruaren artean alde handia dago, batez ere toponimiaren alorrean. Euskaltzaindiak aspalditik erakutsi du esku artean duen informazioa ikertzaileen eta interesatuen esku jartzeko borondatea. *Euskal Corpus Onomastikoa* euskal eragile kulturalak burutzen dituzten ikerketetatik eta lanetatik elikatzen da nolabait, eta bidezkoa

dirudi, alderantziz, bildutako informazio hori, ahal den neurrian, nola edo hala itzultzea. Horrela, datu horiek beste ikerketa batzuetan erabilgarri izango dira, eta euskal onomastikaren normalizazioan aurrerabidea erraztuko dute. Honako hauek dira *ECO*ko datu kopuruak, orain arte *EODAn* erakutsi direnak eta hemendik aurrera eskainiko direnak:

	<i>ECO</i>	<i>EODA</i>	
		Orain arte	Aurrerantzean
Izenak	5.900	3.400 % 73,85	4.700 % 79,61
Deiturak	12.300	9.600 % 78,52	9.600 % 78,52
Lekuak	256.700	7.900 % 3,11	112.700 % 43,90
Dokumentalak	1.786.900		
Ahozkoak	315.400		

Euskaltzaindiaren Izendegia pixka bat hazi da, eta liburu honetan zehazkiago azaltzen digu Paskual Rekalde batzordekideak zertan datzan emendio lan hori, baina nabarmenen haziko dena erregistro toponimikoen kopurua da. Hemendik aurrera, toponimia txikiko hainbat erregistro plazaratuko dira *EODA* berrituan, gehienak Nafarroakoak eta Ipar Euskal Herrikoak. Nolabait esanda, lehen aipatu ditugun lan horietatik egindako arautze proposamenak, oro har, irizpide egokiak jarraituz erabaki zirela uste dugu, eta bere horretan plazaratzen dira, betiere, ikerketa-lanetako proposamenak direla jakinaraziz, eta ez Euskaltzaindiarenak.

#### ETORKIZUNeko ERRONKAK

Kopuruak kopuru, eginda dagoena baino askoz ere gehiago gelditzen zaigu egiteko. Orain arte, *ECO*k izan dituen etapen arabera, helburuak apur bat aldatuz, zehaztuz eta egokituz joan dira. Euskal Herriko erakunde administratibo desberdinen beharrek, kultur-eragileen edo argitaletxeen eskari zehatzek, iker-tzaile nahiz lantaldeen ekinbide solteek... ohikoan halakoek baldintzatu dute maiz gure lana eta Euskaltzaindiak emandako urratsen "lehentasuna". Ez da bide hori utzi behar, azken finean, Euskaltzaindia gizartearen zerbitzura dagoen erakunde akademikoa delako. Ordea, premiak, lehentasunak eta helburu estrategikoak aldiro-aldiro birformulatzea komeni da, norabide nagusia ez ahazteko.

Oro har, uste dugu datutegiaren kudeaketan eta lan egiteko sisteman bide industrialago bat antolatu behar dela. *Euskal Corpus Onomastikoak* jorratzen duen alorrean egiazko beharra dago gizartean. Esku arteko datu kopuruak ikusita, *ECO* ibilbide luzeko egitasmo gisa ulertu behar dela uste dugu. Eta

etorkizunik izango badu, “produkziorako” egokiagoa den lan sistema bat diseinatu eta abiatu behar da.

Honako urrats hauek aipatuko nituzke, esku artean dugun egitasmo honen beharrezko birdefinizioan:

- Helburu urruna zehaztu behar genuke, *Euskal Hiztegi Onomastikoaren* gisako zerbait, agian.
- Eragile nahiz tekniko espezializatuez osatutako lantalde egitura abiarazi behar dugu, zeregin bakoitzerako berariazko tresna eraikiz eta eragile egokiaren esku jarritz. Uste dut jarraitu beharreko metodologian, *Euskaltzaindiaren Hiztegi*ko lantaldea eta haiek jarraitutako bidea izan daitezkeela guretzat balio handiko eredia.
- Paper euskarritik *Internet* bidez hedatutako datutegi bizi baten kontzeptura jauzi egin behar da, etengabeko eguneraketan haziko dena.
- *ECO*n dagoen informazioari duen balio potentzial guztia atera behar zaio, datu asko oraindik ezkutuan dagoelako, noiz aztertuko zain.
- *ECO*ren egiturak eskaintzen dituen tresnak baliatuz, datu onomastikoen sailkatze- eta definizio-lanei ekin behar zaie (lematizazioa, iruzkinak...).
- Aldi berean, ordea, emendio-lanekin aurrera jarraitu beharra dago, corpusaren atal guztiak haziz eta aberastuz joan daitezen (datu dokumentalak, erregistro nagusiak, hizkuntza-iruzkinak...).
- Onomastika batzordeak, euskara jasoan item onomastikoek izan behar duten erabilera iradokitzen jarraitu behar du, alegia, arautze-lana ez du eten behar. Lan horiek jasota gera daitezen lan-tresna egokia da *ECO*, eta, halaber, gizarteratzeko tresna baliagarria da *EODA*.

Zerrenda irekia da hau, behin eta berriz birdefinitu eta berrordenatu beharko dena. Baina oro har, norabide nagusiak adostuta, Euskaltzaindiak sustatu, bultzatu eta lagunduta, aurrera joko dugu, geure lanari ekin eta jarrai.





# EUSKAL ONOMASTIKAREN EGUNGO EGITEKO NAGUSIAK, ONOMASTIKA BATZORDEAREN IKUSPEGITIK

ROBERTO GONZÁLEZ DE VIÑASPRE  
Euskaltzain osoa  
gasteizordez@euskaltzaindia.eus

## EUSKALTZAINDIKO ONOMASTIKA BATZORDEA

Hizkuntza-alderditik Euskaltzaindiari dagozkion egitekoetan aitzina joateko, 1983. urteko barne jardunaldietan erabaki zuen Euskararen Akademiak Onomastika batzordea sortzea. Lehenagoko Izendegi batzordearen zuzeneko ondorengo izan zen berau.

Bost eginkizun nagusi ezarri zitzaizkion orduan batzorde eratu berriari: irizpenak ematea, izenak ikertzea, herri-izendegia prestatzea, toponimia-lanak egitea eta pertsona-izendegia gauzatzea. Horiek guztiak ziren eta dira onomastikaren berezko jardute-esparru. Aipatutako eginkizunek bat egiten dute onomastikaren bi zutabe nagusiekin: antroponimia (pertsona-izenak eta deiturak) eta toponimia (leku-izenak).

Hogeita hamasei urteko ibilbidea du Onomastika batzordeak. Hastapeneko garai hartatik gaurdaino, belaunaldi desberdinetako ikertzaile eta aditu saiatu askok parte hartu dute batzordearen lanetan eta proiektuetan. Lan kolektiboaren fruitu dira, beraz, gauzatutako asmoak, hamarkadetako ekimenen emaitza. Aurrekoen oinordeko duin izateko ahaleginetan dihardugu egungo batzordekideok, onomastikaren aldetik premiazkoen diren beharrei konplimendua emateko eta, arlo honi dagokionez, euskararen erabateko normalizazioa erdiesteko.

Azaletik bada ere, hona zenbait jakingarri Onomastika batzordearen oraingo osaraz eta egitekoen. Hamar kide gara egun, idazkaria eta burua barne. Batzordekideez gainera, bi aholkulari ditu une honetan batzordeak. Aditu horiek ez dute parte hartzen ohiko bilkuretan eta egitekoetan; bai, aldiz, hala eskatuz gero, berariazko lanetan edo eremu mugatuko aztergaietan. Onomastika batzordeaz landa, Onomastika zerbitzua du Euskaltzaindiak, 2004. urtean sortua, batik bat —baina, ez soilik— iraunkorrak esaten diegun onomastika-egitekoetan jarduteko. Zerbitzu horren arduradunak ere parte hartzen du Onomastika batzordean.

Zein dira egiteko iraunkorrak? Euskal onomastikaz erakunde publikoetatik eta herritarrengandik datozen kontsultei eta galderei argibidea eta erantzuna ematea, txosten, irizpen edo ziurtagirien bitartez. Batez ere, leku-izenen hizkuntza-arautzeari lotuak izaten dira administrazio orokorren eskaerak, baita foru-diputazioenak eta udalenak ere. Ordea, herritarren kontsulta gehienak pertsona-izenen eta deituren ingurukoak izaten dira. Esaterako, 2018. urteko datuei erreparatuta, norbanakoen kontsultak pertsona-izenez izan dira nagusiki (% 65) eta deiturez (% 35). Administrazio mailan, Erregistro Zibiletatik jo ohi dute Onomastika zerbitzura, oroz gain pertsona-izenen erregistroko inskripzioetarako diratekeen duda-muda linguistikoen.

Administrazioei dagokienez, erakunde aholku-emaile ofiziala da Euskaltzaindia oro har euskara-gaietarako eta, berariaz, toponimia-kontuetarako. Akademiaren gidaritzara lege mailara eraman zuen Eusko Legebiltzarrak 1979. urtean. Hala jasota dago aitortza hori, lehenik Euskal Autonomia Erkidegoko Autonomia Estatutuan, eta, ondoren, 1982. urtean, Euskararen Erabilera Arautzeko Oinarrizko Legean:

[...] toponimo guztien izen ofizialak Jaurlaritzak, lurralde historikoetako foru-organoei edota toki-erakundeek finkatuko dituzte, zeinek bere eskumenen eremuan eta [...] hizkuntza bakoitzari dagokion idazkera akademikoarekin [...] Izen ofizialei buruzko gatazkarik piztuko balitz toki-erakundeen eta Eusko Jaurlaritzaren artean, Eusko Jaurlaritzak ebatziko du Euskaltzaindiari iritzia eskatu ondoren (10. art.).

Orobat, Nafarroako Foru Erkidegoan era bereko aitortza jasotzen da 1986ko Euskarari buruzko Foru Legean:

Hizkuntza arauak ezartzeko, Euskaltzaindia izanen da erakunde aholku-emaile ofiziala, eta botere publikoek berari eskatuko dizkiote [...] beharrezko zaizkien txosten eta irizpenak (3. art.).

Ipar Euskal Herrian ere esan daiteke antzeko gidaritza aitortua duela Akademiak. Euskararen Erakunde Publikoaren (EEPren) eta Euskaltzaindiaren arteko 2017-2022ko hitzarmen-markoan jasotzen diren lan-lerroetan toponimoen grafia egokiaz aholkua ematea dago. Era berean, Akademia aholku-emaile ofiziala izendatua du Euskal Hirigune Elkargoak 2018ko irailean, Euskaltzaindiarekin sinatutako lankidetzeta-hitzarmenaren ondorioz. Testuinguru horretan, nabarmentzekoak dira, besteren artean, azkenaldian EEPekin lantzen ari den Baionako karrika-izendegia edo *Le Tram'bus* zerbitzuaren barneko geraleku-izendegia. Lehenago ere, 2008. urtean, Euskaltzaindiak eta Frantziako *Institut Géographique National*-ak (IGNak) izenpetu zuten hitzarmenari esker, IGNko 1:25:000 eskalako mapen euskal leku-izenak arautu zituen Akademiak (<https://www.geoportail.gouv.fr/donnees/carte-ign>).

Horrenbestez, Euskaltzaindiari dagokio Euskal Herri osoan, leku-izenen forma arautu zuzenak ezartzeko behar diren irizpide linguistikoak finkatzea eta erakunde publikoei aholkua ematea.

Lan iraukorrez gainera, berariazko lanak ere egiten ditu Onomastika batzordeak, urtez urte. Halakoen zenbait erakusgarri, iazkoak. Santutegiko izen ohikoenen araua, 1996. urtean onartua, emendatzeko eta eguneratzeko lana prestatu da. Laurogeita bi izen erantsi zaizkio orduko zerrendari, eta ingelesezko ordainak ere gehitu dira. Oso aurreratua dago Iruñeko eta Nafarroako errege-erreginen izenei buruzko araugaia. Bereziki 186. arauan eman ditu Akademiak Europako errege-erreginen zerrenda xeheak, baina Euskal Herriko historian hain toki nabarmena duten Iruñeko eta Nafarroako monarken izenak ez ziren arau horretan jaso, bereiz landu nahi baitzituen Euskaltzaindiak. Hutsune hori betetzera dator arau hau. Orobat, 2018. urteko berariazko lanen emaitza dira EODA (Euskal Onomastikaren Datutegia) berritua, pertsona-izendegi eguneratua eta odonimiako eskuliburua, jarraian aipatuko ditugunak.

## ONOMASTIKA IKERTZAILEEKIKO KOMUNIKAZIORAKO ZUBIGINTZA

Ez gara asko Euskal Herrian onomastikaren alorra lantzen dugunok, nork bere jakintza-arlo espezifikitik, irizpide sendoz eta zehaztasun metodologikoarekin, ikerketa-eremu geografikoa hedadura handiagokoa edo txikiagokoa delarik. Onomastika batzordeko kideok sinetsita gaude ezinbestekoa dela euskal onomastika ikertzen eta lantzen duten ikertzaileekin elkarren arteko harremana sendotzea. Mesedegarria izango zaigu guztioi —eta, batez ere, euskal onomastikarako onuragarria— elkarren berri izatea, gu guztion lan eta asmo nagusiak zein diren jakitea, hori guztia elkarrekiko konfiantzazko giro zintzoan. Onomastika nabarmen diziplina konplexua da, eta erantzukizun handikoa: mendez

mende aurrekoek lagatako ondarea jasotzea, egonkortzea eta hedatzea dagokigu, eta egungo zein bihar-etziko belaunaldien eskura egoki uztea. Egiteko komun horretan garrantzizkoa da nork bere inguru geografikotik, ikerketa-arlotik edo jakintza-eremutik ekarpena egin ahal izatea Onomastika batzordeari.

Xede horri forma emateko, han-hemengo ikertzaileekin jarri da harremanetan dagoeneko Onomastika batzordea, eraikitzen ari den harreman-bide horretan partaide izan daitezten. Espero izatekoa da, truke oparo horren emaitza gisa, ikertzaileek beren inguru geografikotik, ikerketa-arloaz eta jakintza-eremuaz Onomastika batzordeak dituen aztergaiez kontsulta puntualei ekarpena egitea eta, hala dagokionean, Onomastika batzordeak eskatuta, aztertzen ari den gai bati buruzko ikerketa-txostena burutzea. Zer eskaintzen die Onomastika batzordeak ikertzaileei? Laguntza eta orientabidea, ikerketa-jardunean sor daitezkeen zalantzak argitzeko eta onomastika-lanetan sakontzeko. Egindako txostenak lehenago argitaratu gabeko informazioa biltzen badu, eta, maila jasokoa bada, argitara emateko aukera izan dezake, hartarako Onomastika batzordearen eta Euskaltzaindiko Argitalpen batzordearen onespak dituelarik.

Ikertzaile laguntzaile horiek ez daude txertatuta Onomastika batzordearen egituran. Ez dira batzordeko kideak. Ez dira batzordearen bilkuretara joaten, eta horretan bereizten dira batzordeko aholkulariengandik, azken hauek, gaiak zein diren, batzordearen zenbait bileratan parte har dezaketelako. Baina, nire iritzian, ikertzaile horiek osatzen dute harrobi naturala Onomastika batzordearen bihar-etziko aholkulariak eta batzordekideak izateko.

Lankidetzta-egitasmo hau zabaltzeko eta indartzeko asmotan, ikertzaileak eta Onomastika batzordea gutxienez urtean behin biltzea komeni delakoan gaudu. Aurten izango da lehenbiziko elkarretaratzea, urriaren 19an, Otxandioko udaletxean. Bertan, hausnarketa partekatua egingo dugu onomastikak egun gurean dituen egitekoez, eta gertutik erakutsi nahi dizkiegu Onomastika batzordearen zereginak eta antolamendua. Hurrengo batzarretarako uste dugu gai monografikoak presta ditzakeela batzordeak, eta aukera eman ikertzaileei beraien egindako ikerketa-gairen bat aurkez dezaten. Iruditzen zait handia dela dinamika parte-hartzaile batek ekar dezakeen onura.

#### **ECOTIK EODARA, INFORMAZIO ONOMASTIKOA GIZARTERATZEKO BIDEAN**

Duela hamalau urte jarri zuen abian Euskaltzaindiak Euskal Corpus Onomastikoa (ECO) izeneko egitasmoa. Euskal izen bereziek (Euskal Herrikoak nahiz kanpoko toponimoak, pertsona-izenak eta deiturak) euskaraz izan behar duten erabilera egokia finkatzeko tresna izatea du xede. Horretarako, datutegi bakar batean jasotzen dira, al bait modurik exhaustiboenean, izen horien guztien

lekukotza dokumental historikoak eta gaurko erabilera. Datuen horien argitara, Onomastika batzordeak bere arloan hartu behar dituen erabakiek eta irizpenek oinarri sendoagoa izango dute, eta toponimiaren erabiltzaileek ere argiago izango dute jarraitu beharreko bidea. Corpus Onomastiko horren iturri oparoenak lan dokumentalak, literarioak, historikoak, etnografikoak eta kartografikoak izaten dira. Datutegi handi horrek egun 256.700 leku-izen biltzen ditu eta 1.786.900 era dokumental.

Iturri onomastikoetatik edanez ECOk batera biltzen duen informazio oparora etengabe osatzen jarraitzeaz batera, funtsezkoa da aurrerantzean bilduma horretako datu-kopuru ohargarria ikertzaileen eta osterantzeko interesdunen eskura eta zerbitzura jartzea. Berebiziko lanabes erabilgarria da onomastikaren arloan. Ondare horri ahalik eta etekin joriena aterako bazaio, oso garrantzitsua da informazio hori egokiro partekatze modua ezartzea. Horixe da gure uste osoa. Egitasmoaren datuei ikusgarritasun nabarmen haziagoa emateko borondatea iaz ere agertu nuen Arantzazuko batzarrean, mendeurreneko hitzaldian:

informazio oparo hori osatzen jarraituko da, Onomastika batzordearen lanetarako oinarri izateko, baina, era mailakatuan ikusgarritasuna hartu behar du Euskaltzaindiaren webgunean, EODAn bidez, hainbat datu ikertzaileekin eta interesa dutenekin partekatze.

Egia da asmoa ez dela osorik berria. Izan ere, lehendik izan du ECO egitasmoak jendaurreko erakusleiho zabal bat Euskaltzaindiaren webgunean (<https://www.euskaltzaindia.eus>), EODA (Euskal Onomastikaren Datutegia) atal publikoan. Baina, zeharo berritzailea dugu egungo ekimenaren tamaina. Ideia kuantitatibo bat izan dezagun, gaur egun arte leku-izenek buruzko datuen % 3 besterik ez zen EODAn bistaritzen, eta hemendik aurrera % 44 izatera iragan da kopurua.

Alde kualitatibotik, bidezkoa da ohartaraztea EODAn aurkezten den informazio oro ez dela Akademiaren lanen emaitza eta, ondorioz, aldaera guztiek ez dutela Euskaltzaindiaren bermea. Izan ere, datutegian ageri diren zenbait pertsona-izen, deitura eta leku-izenen idazkera akademikoa Osoko bilkuran erabakitako arau baten bidez finkatu da; beste askok, Onomastika batzordearen lanen ondorio izanik, bere bermea dute; aldiz, hainbat izen Onomastika batzordearen aburuz irizpide egokiak erabiliz egindako ikerketa-lanetatik hartuak dira, baina ez dute Euskaltzaindiaren berariazko onespenerik.

Erabiltzaileak berme-maila horiek aintzat harturik baliatu behar du datutegiak eskaintzen duen informazioa, eta hala jakinarazten da webgunean, EODako sarreran bertan:

Erregistro guztietan ematen da aditzera zein den proposatutako idazkeraren berme-maila eta, askotan, erabiltzaileak neurtu beharko du aldaera bakoitza noraino izan daitekeen behin betikoa, behin-behinekoa edota zalantzakoa.

#### PERTSONA-IZENDEGIA EGUNERATZEA ETA BERRITZEA

Euskarak berezko tradizioa du pertsona-izenetan, gainerako hizkuntzek duten bezala, Erdi Arotik aski ongi dokumentatua. Eta, XVI. mendean, Trentoko Kontzilioaren arauak bete-betean ekarri zuten gurera ere ponte-izenak kristau-izenak izan beharra. Euskal izendegiaren iraultza 1910. urtean iritsi zen, Koldo Eleizalde Sabino Aranak landutako *Deun-ixendegi euzkotarra* argitara eman zuenean. Hautsak harrotu zituen liburu horrek. Jakina denez, *Iker*, *Joseba*, *Edurne* eta *Ane* moldeko izen asko ordukoak dira.

Euskaltzaindia sortu ondoren, xx. mendea aurrera zihoala, urratsak egin ziren pertsona-izenen aukerak handi zitezen. Aingeru Irigarai euskaltzain nafarrak prestatu zuen izen-bilduma eta Akademiak plazaratu zuen 1966. urtean, *Izenlerroa* izenburuarekin. Hor ageri dira estreinakoz, besteak beste, *Ainhoa*, *Aitziber* eta *Idoia* izenak. Jose Maria Satrustegi euskaltzainak paratu zuen 1972. urtean *Euskal Izendegia* lana. Beste edizio batzuk izan zituen 1977an eta 1983an. Izen bat edo beste hartu zuen euskal mitologiatik, hala nola *Hegoi* eta *Amalur*. Andre Mariaren tokian tokiko izenak ere, jatorriz leku-izenak, baliatu zituen Jose Maria Satrustegik, lehenago Aingeru Irigaraik egin bezala, emakumezko izenak sortzeko (ad. *Nagore*). Toponimia ere izan zuen berrikuntza-iturri euskaltzain nafarrak (ad. *Irati*) eta lexiko arrunta ere bai (ad. *Ibai*). Izen horiek guztiak gizezkoetan eta emakumezkoetan bereizirik ematen ziren. Ez zegoen besterako aukerarik. Espainian, Erregistro Zibilaren 1957ko Legeak argi eta garbi galarazten zuen erregistroan jasotzea sexuari buruz okerra eragin zezakeen izenik. Bestalde, gogoan izan dezagun Espainian 17/1977 Legea onartu arte haurrari ezin jar zekiokela erdal baliokidea zuen euskal izenik. Harrezkero ireki zen ate hura.

Testuinguru haren ondotik etorri zen Euskaltzaindiaren *Euskal Izendegia*, Eusko Jaurlaritzako Justizia, Lan eta Gizarte Gaietako Sailarekin batera argitara emana. Ehunka pertsona-izen gehiago erantsi ziren lan bilduma horretan, denak gizezkoen eta emakumezkoen sailetan banaturik, salbuespenik gabe.

Azken hamazortzi urtean Euskaltzaindiak jarraitu du pertsona-izenen zerranda zabaltzen eta egokitzen. Nagusiki herritarren eskarien ondorioz egiaztatutako izenetatik iritsi da gehikuntza, baita Akademiak onartutako arau berrietatik ere. Berrikuntza horiek aldiro jaso eta eguneratu izan dira Euskaltzaindiaren webgunean.

Onomastika batzordeak atondu duen pertsona-izendegi eguneratuak bi be-  
rritasun handi dakartza.

Alde batetik, pertsona-izen neutroen saila gehitzen du lehen aldiz, hau da,  
genero finkorik gabeko izenak. Azken urteetan halako izenen eskakizuna hazten  
joan da euskal gizartean. Zenbait gurasok beren haurrentzat jatorriz leku-izenak  
direnak (ad. *Amaiur, Ioar*) nahi izaten dituzte, edo jatorria lexiko arruntean du-  
tenak (ad. *Ahets, Lur*). Euskarak ez du genero gramatikalik eta, hortaz, izen  
horiek, pertsona-izentzat hartuak, ez dira ez maskulinoak, ez femeninoak. Ezin  
dakieke genero bakar bat atxiki, eta baterako zein besterako balio dezakete. Izen  
neutroen erabilerak babesa du Frantziako legerian 1996az geroztik, eta Espaini-  
an Erregistro Zibilaren 20/2011 Legeak irekita utzi du hartarako atea, nahiz  
eta oraindik ere legea ez den indarrean sartu atal horri dagokionez. Onomastika  
batzordeak asmo irmoa du sail horretako pertsona-izendegia zabaltzen jarrai-  
tzeko, betiere gizartearen eskakizunarekin bat joanez.

Beste aldetik, izendegi berrituan pertsona-izen txikigarrien edo hipoko-  
ristikoen kopurua handitu da. Espainiako Erregistro Zibilaren 1957ko Legeak  
pertsona-izenak jartzeko debekuetan jasotzen zuen izen “txikigarriak edo fami-  
liako aldaerak eta funtsik lortu ez duten lagunartekoak ere” erabiltzea. Debeku  
hori bertan behera utzi zuen 3/2007 Legeak, eta bidea ireki da euskararen siste-  
ma baliatuz sortzen diren izen txikigarri edo hipokoristikoak erabiltzeko. Azken  
urteetan era horretako askotxo joan dira sartzen Euskaltzaindiaren izendegian,  
eta asmoa du Onomastika batzordeak halakoen bilduma hedatzen eta egunera-  
tzen jarraitzeko hemendik aurrera.

Pertsona-izendegi berritua euskarri digitalean soilik —Euskaltzaindiaren  
webgunean— plazaratzeko asmoa du Akademiak, 2001eko *Euskal Izendegia* ez  
bezala. Hautabide horren funtsezko arrazoia da izendegiak ezinbestean duen  
izaera irekia eta dinamikoa. Izan ere, pertsona-izenen sistemak berez ez dira iza-  
ten hertsia eta egonkorak, baizik eta aldakorak, garaian garaiko gustu este-  
tikoak eta sentsibilitateak zein diren.

## DEITUREN IDAZKERA ARAUTUA

Euskaltzaindiak 1998. urtean plazaratu zuen *Euskal Deitura izendegia* ize-  
neko liburua. Milaka deituren idazkera arautua eman zuen lan hartan Onomas-  
tika batzordeak. Ordutik hona gaurkotzen jarraitu dugu orduan hasitako proie-  
ktua, emeki baina etengabe. Hala eta guztiz ere, jakitun gara bultzada handiz eta  
indar berriz heldu behar zaiola hemendik aurrera zeregin horri. Osatu gabeko  
lana da. Eta baliatu behar da gaur egun, zorionez, duela zenbait urte baino askoz  
datu gehiago bilduak ditugula Euskal Corpus Onomastikoan (ECON), batez ere  
dokumentazio historikotik eskuratu ahal izan diren datuei esker.



Zalantzarik gabe bereziki sentibera da deituren gaia, norbanakoentzat hain gertukoa izanik, baita gizarte maila orokorrean ere zuzeneko kultura-erreferentziak dituelako. Esaterako, Euskal Herriko pertsona historikoen deiturek euskal idazkera arautua izan behar dute (*Bernat Etxepare, Espotz eta Mina...*). Oro har, atzoko eta egungo euskal deiturei euskal idazkera zuzena eman behar zaie, baina gurean badira oraindik euskal deituren erabileran sakonki errotutako hizkuntza-ohiturak. Izan ere, mendez mendez, belaunez belaun, auzo-erdaren usadio grafikoaren menpe idatzi behar izan dira euskal deiturak. Idazmolde horiek besterik ez dute erabilera ofiziala izan, duela oso gutxi arte. Egia da auzo-erdara nagusietan ere deituren idazkera unean-unean indarrean zegoen sistema ortografikoaren arabera moldatuz joan dela, baina hizkuntza horietan ere, pixkanaka eta ia oharkabean deituren idazkeran gertatu diren aldaketek askoz azkarrago eta nabarmenago gertatu behar dute orain euskararen kasuan, tradizioz gaztelaniaren eta frantsesaren grafiaz idatzi izan diren deiturei euskararen ortografia estandarra aplikatzean. Hori da egoeraren konplexua. Ertz aniztuneko errealtate horri soluzio bidezkoa bilatu behar zaio, aintzat hartzeko bi alderdi nagusi dituela aitorturik: alde batetik, nork bere deitura gogoko duen hizkuntzaren grafiaz idazteko duen eskubidea, eta, beste aldetik, euskal deiturak euskal grafiaz idazteko eskubidea eta euskaldunen komunitateak euskaraz bizitzeko duen eskubidea.

Kasurako, gure hiri-herrietako kale-izenetan noiz erabili beharko lirateke norbanakoen euskal deiturak euskal grafiaz eta noiz erdal grafiaz? Galdera horren erantzuna berariaz aztertu du Onomastika batzordeak odonimiako eskuliburuan. Kontuan izanik euskararen idazkera-sistema arautua 1900. urtearen inguruan hasi zela finkatzen, irizpide hau baliatzea gomendatzen du Onomastika batzordeak euskal deiturak erabiltzeari dagokionez: XX. mendea baino lehen zendutako Euskal Herriko pertsonen deiturak idazteko, euskal grafia akademikoa baliatzea, euskara batuaren grafia alegia, salbuespenak salbuespen. Gerago zendutakoen kasuan, zabalik uzten da irizpidea:

pertsona horrek erabilitako grafia har daiteke, bai eta, aldaerak daudenean edo grafia zalantzazkoa denean, euskal testuetan pertsona hori izendatzeko erabilitako grafia ere. Edo grafia estandarra erabiltzea erabaki lezake udalak, kasuan-kasuan, inguruabarrak eta bestelako zertzeladak gogoan harturik. Ez da ahaztu behar kasuistika oso zabala dela. Izan ere, kale, plaza edo kideko bat eskaintzen zaien pertsonak askotarikoak dira. (Onomastika batzordea 2019)

Etorkizun hurbilean euskal deituren idazkera arautuaren eginbeharra osatzeko eta burutzeko, besteren artean, bi alderdi hauek merezi dute berebiziko azterketa: batetik, euskararen sistema patronimiko zaharrak gaur egungoan izan

dezakeen erabilera (*Lopitz*, *Peritz* erakoak) eta, bestetik, deitura konposatuen euskarazko erabilera (*Gartzia Garaioko* modukoak). Arazo hauek mahaigaineratu zituen Patxi Salaberri euskaltzainak 2018ko Arantzazuko batzarrean, “eus-kara batua eta antroponimia” izeneko hitzaldian. Orobat, euskaltzain nafarrak gogorarazi zuen euskal oikonimiaren ikerketan (hau da, etxe-izenen ikerketan) aukera gehiago dugula euskal patronimiaz jakiteko.

#### KALE- ETA KARRIKA-IZENEN ARAUTZE-LANA

Mende laurdena baino gehiago darama Euskaltzaindiak, Onomastika batzordearen bidez, kale- edo karrika-izenen buruzko irizpenak ematen eta handik eta hemendik iristen zaizkion kontsulta eta eskariei erantzuten. Atzera begira, askoz lehenago egokitu zaio Akademiari kale-izenen buruzko irizpidea ematea, erakundea sortu eta gutxira. Duela ia ehun urte, 1922. urtean, eman zuen lehenbizikoa, Bergarako Udalak eskatuta. Hala ere, Euskaltzaindia sortu aurretik ere bazen euskaltzaleen artean kaleen izenak euskaraz zuzen emateko nahia eta interesa. Esaterako, 1916. urtean, *Euskal Eснаlea* elkarteak zirkular bat bidali zien udalei. Horrela hasten zen idatzi hura:

Llevada de su noble afán de difundir y propagar la lengua vasca, la Sociedad EUSKAL-ESNALEA [...] celebró en el Teatro de los Campos Eliseos de Bilbao un grandioso mitin en el cual [...] se aprobaron las siguientes conclusiones relacionadas con la forma en que los municipios pueden trabajar en pro del euskera.

Lau ziren onartutako ondorioak, eta laugarrenak honela zioen: “Que pongan en euskera los nombres y rótulos de las casas y plazas y de cuantos lugares y dependencias tengan bajo su custodia”.

Gaur baino lehen, gomendio mailako irizpide-bilduma osatu du Onomastika batzordeak odonimiaren arloaz. Zehazki, 1999. urtean, “Hiri-izendegia: irizpideak eta erabiltzeko arauak” lana plazaratu zuen, Mikel Gorrotxategi eta Patxi Salaberri batzordeko kideek paratua. Ondoren, 2008. urtean, *Euskera* agerkarian argia ikusi zuen “Kale-izendegia: izenak hautatzeko irizpideak eta erabiltzeko arauak” lanak, Mikel Gorrotxategik prestatua. Harrezkero, Onomastika batzordeak irizpideak berrikusten eta egokitzen jarraitu du beharriaren arabera, kale-izendegien kopurua gehitzearen ondorioz izenen kasuistika bera handitu den heinean. Azken aldian nabaria da Ipar Euskal Herriko euskal karrika-izenen hazkundea. Maulekoa osatu du Onomastika batzordeak 2019. urtean, eta oso aurreratua dago Baionako karriken izendegia. Hegoaldekoetan aipamen berezia merezi du Iruñeko izendegiak. Lehendik burutua zen arren,

aurten berraztertu berri du batzordeak udalaren eskariari erantzunez. Guztia-ekin ere, azpimarratu nahi nuke arlo honetan Ipar Euskal Herriko Euskal Hirigune Elkargoarekin lankidetzan gauzatzen ari den proiektu garrantzitsua, herrietako karrika-izenak euskaraz jartzeko asmoz. Abian da dagoeneko egitas-moa eta aurreikuspena da pare bat urteko epean burutzea. Orotara, Ipar Euskal Herriko 158 Herriko Etxeei igorri zaie komunikazio ofiziala proiektuan parte hartzera gonbidatuz. Euskal Hirigune Elkargoak Herriko Etxetatik hartzen dituen eskaerak landu eta arautze-proposamenak helarazten dizkio Onomastika zerbitzuari, azter ditzan. Ondoren, Onomastika batzordeak onetsitako irizpi-deen bermearekin, izendegiak iristen zaizkie Herriko Etxeei, hala badagokio, deliberoa har dezaten.

Zinez, gizarte-proiektzio zabaleko esparru dira kale-izendegiak. Euskaltzaindiko Onomastika zerbitzura Administrazio Publikoetatik iristen diren kontsulta gehienak kale-izenei lotuak izaten dira. Hala, 2012-2018 bitarteko denboraldian hogeita zortzi kale-izendegi landu ditu Onomastika batzordeak, eta, aurreko urteetan, beste berrogeita hemeretzi. Guztira, azken hogeitaz sei mila karrika-izen baino gehiago aztertu eta proposatu dira Euskaltzaindiko Onomastika batzordean.

Urte hauetan guztietan metatu duen esperientzia partekatzeke eta erakunde-zen herritarren esku jartzeko argitara eman du Euskaltzaindiak *Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak. Euskal odonimiako eskuliburu*. Euskaltzaindiko Onomastika batzordearen helburua eta nahia da aurrez guztiok ditugun beharrezanetan erabilgarria izan dakigun. Horrela adierazten du Andres Urrutia euskaltzainburuak eskuliburuaren atarian:

Paperez zein webgunez, hona hemen Izenak bildumara datorren emaitza berria, erabilgarria ez ezik, onuragarria ere izan nahi duena, alor horretan ardura eta kezka duten guztientzat, direnak direla, administrazioetan, elkartean, auzoetan, argitalpenetan eta gainerakoetan. Hitz batez esateko, kale izendegia euskaraz landu nahi duten guztientzat. (Onomastika batzordea 2019)

#### TOPONIMIA TXIKIA ARAUTZEKO IRIZPIDEAK BERRIKUSTEA ETA EGUNERATZEA

Mikrotoponimia terminoaren pean biltzen dira, konbentzionalismoagatik, toponimo txikiak esan ohi zaienak. Ezaugarri nagusia da halako toponimoak tokian tokikoak direla, eremu geografiko txikikoak, eta maiz hiztun gutxik erabiliak. Toponimia txikiak duen tamaina handiaz ohar gaitzen, aski da jakitea Euskal Corpus Onomastikoan (ECON) bildutako leku-izenetatik % 90 baino gehiago toponimo txikien sailean sartzen direla. Eta, aldi berean, “mikrotoponimia da askogatik kuantitatiboki eginkizun dugun eremurik zabalena” (Galé 2008).

Hamazortzi urte joan dira Onomastika batzordeak toponimia txikia arautzeko irizpideak finkatu zituenetik. Patxi Salaberri eta Mikel Gorrotxategi batzordeko kideek paratu zuten irizpide-bilduma hura eta Onomastika batzordearen onespenearekin argitaratu zen *Eusker*a agerkarian. Ondoren, 2005. urtean, Deustuko Unibertsitateko DEIKER Institutuak Euskal Autonomia Erkidegoko toponimia arautu eta irizpideak landu zituen Eusko Jaurlaritzarentzat. Proiektu hartan, Onomastika batzordeak gertutik jarraitu zituen lanak eta bukaeran irizpide haiei baliotasuna eta bermea aitortu zien. Orduetik hona, leku-izenen tipologia zehazten eta ondare dokumentala zabaltzen joan da etengabe. Hortaz, urte horien ondotik uste dugu abagunea dela toponimia txikia arautzeko irizpideez hausnarketaldi sakona egin dezagun. Gogoeta-prozesu global horri ekingo dio Onomastika batzordeak 2020. urtean zehar, eta xedea da ondorioak hurrengo urtean aurkeztu eta argitara eman ahal izatea.

Toponimoen arautze linguistikoa gauzatzean, haxe da funtsezko helburua: leku-izenen idatzizko eta ahozko tradizioak aintzat harturik, belaunez belauneko forma linguistikoen jarraitutasuna bermatzea eta guztion ondarea babestea. Guztiz argi izan behar da euskal toponimo guztiak, handi zein txiki, guztion ondare direla, alegia euskaldunon komunitate osoarena, eta ez tokian tokiko hitzunena bakarrik. Funtsezko ideia hori argi eta garbi adierazi zuen Koldo Mitxelena duela berrogei urte *Euskal Herriko Udalen Izendegia* liburuxkaren aurkezpenean: “euskal leku izenak euskaldun guztion aberastasun eta aberasgarri baitira, ez herri bakoitzeko herritarren ondasun soil” (1979).

Komplexutasuna duen gaia da, eta, zenbait aldiz, eztabaida-iturri ere bilakatu daiteke izen batzuen arautze-lana. Irizpide soziolinguistikoak aintzat hartu behar dira, eta, ahal den neurrian, uztartu, jakinik sarritan oreka lortzea zaila izan daitekeela, eta leku-izenen tradizioan iraunkorragoa izan ohi dela idatzizkoa, ahozkoa baino kontserbadoreagoa.

Esan bezala, garrantzizkoa da toponimoen idazkera zuzena arautzea, baina lan antzua bilakatuko da jarraian egoki gizarteratu ezean, erabilera ofizialean islarik ez badu. Leku-izenen herri-erabilera sustatzeko, berebiziko baliabide eraginkorrak dira udal-mapak, toponimiaren zabalkundearen hurbiltasun handikoak baitira herritarrentzat.

## UDAL MAPAK

Aipatu dugun moduan, oso tresna egokiak dira udal-mapak toponimoak gizarteratzeko eta bizirauteko lanean, baldin eta jasotzen diren leku-izenak ondo araututa badaude, eta, hortaz, erabilera zuzena sustatzen badute. Euskal Autonomia Erkidegoan gaurdaino Euskaltzaindiko Onomastika batzordeak hirurogeita

hamar bat udal-mapatan parte hartu izan du Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzarekin (HPSrekin) gertuko lankidetzan, kasuan kasuko udalei aholku eta orientabide onomastikoa emanaz.

Goraxeago nabarmendu berri dut zein funtsezkoa den udal-mapetan bildutako leku-izenen zuzentasuna, eta ezaugarri hori erdiesteko bermerik handiena dela arautze-irizpide egokiak aplikatzeaz gainera, aurretiaz zehaztasun nahikoa duten tokian tokiko ikerketa-lanak burutzea. Bi baldintza bete behar dituzte halako ikerketek: ahozko bilketa exhaustiboa egitea eta dokumentazio historiko zabala baliatzea. Tamalez, ezinbestekoa den aurretiazko lan hori oso gutxitan egin ohi da gurean. Dirua eta denbora ditu etsai edo kontrako. Orain arte, ikerketa gehixeago egin izan da Gipuzkoan, nabarmen gutxiago Bizkaian, eta Arabakoa da denetan goera ahulena duena.

Alde batetik, ikerketa horiek gutxieneko hornidura ekonomiko bat behar dute udal-aurrekontuetan, eta udal-mapa egiteko erabakia hartzen denean sarritan epe estuan gauzatu nahi izaten dute agintariek. Toponimia-ikerketa gehiagoren premia larrian gaude. Horrenbestez, ezbairik gabe, udal-mapa gehiago behar dira, baina ez edonola eginak, hizkuntza-bermerik gabeak, aho biko ezpata bihur ez daitezten. Okerrena litzateke toponimiaren normalizaziorako, onuragarria izan ordez ondarearen aurkako ondorio kaltegarriak ekartzea.

#### IKERKETA-LANETAN GASTEIZKO EGITASMOA

Egitasmo hau 1996. urteaz geroztik hezurmamitzen ari da, Euskaltzaindiak Gasteizko Udalarekin sinatutako hitzarmenaren babesean. Gasteiz lurrez Euskal Autonomia Erkidegoko udalerririk zabalena da (277,20 km<sup>2</sup>). Hiriaz gainera, hirurogeita lau herriz osatua. Bertako toponimia sistematikoki ikertzen eta finkatzen ari da, hainbat iturri dokumentaletako 400.000 sarrera onomastikoz osatutako datutegi oparo bat erabiliz. Aurtengo abendurako bildumaren zazpigarren liburua bukatuko du Elena Martínez de Madina batzordeko kideak. Berak lantzen ditu ikermaterialak eta ontzen ditu testuak egitasmoaren hasieratik beretik. Aurreko liburuak bezala, Euskaltzaindiaren *Onomasticon Vasconiae* bilduman argitaratuko da. Hurrengo urratsa izango da Dibiña merindade zaharreko lehenengo liburua prestatzea, zazpi herriz osatua.

Egitasmo bikain eta eredugarria da hau, zabalera handiko beste udalerrri batzuetan ere gauzatzeko modukoa. Xedeagatik eta metodologiagatik Gasteizkoaren parean jar daitekeen bakarra dugu José María Jimeno Juríok, Iruñerriko toponimia aztergai hartuta, sei liburutan paratu zuena.

Gasteizko udalerriko Toponimia egitasmoaren xedea ez da inola ere izengordailu hutsa izatera mugatzen. Egitasmo honetan toponimoak tokian tokiko

historia eta kulturaren ekarle dira, transmisio-katea etenik gabe ondorengoen-tzat erabileran bizirik iraunarazi behar den aberastasuna. Nahitaezkoa da leku-izenen balioa nabarmentzea, beren ezagutza suspertzea eta erabilera zabaltzea. Horrexegatik, Gasteizko egitasmo hau toponimia gizarteratzeko lanabes eraginkor gisa sortua da.

Bukatzeke tenorea da. Aipatu ditudan zereginak ez dira, noski, Onomas-tika batzordeak aurrera begira, epe ertainera, dituen bakarrak. Ziur aski guztiak ez dira hemen bildu, baina espero dut behintzat premiazkoenak direnetan le-rootara ekarri gabe geratu denik ez izatea.

## BIBLIOGRAFIA

- EUSKALTZAINDIA (1979). *Euskal Herriko Udalen Izendegia*.  
 — (1991). *Onomastika Jardunaldien agiriak. Toponimia. Gasteiz, 1986ko apirila*. Gas-teiz: Euskaltzaindia.
- GALÉ, Patxi (2008): “Toponimia ikerketen oinarri teorikoak”, *Euskera*, 3, 601-612.
- GALÉ, Patxi; IÑIGO, Andres (2005): “Euskal corpus onomastikoa”, *Euskera*, 50, 1, 9-105.
- GORROTXATEGI, Mikel (2009): “Kale-izendegia: izenak hautatzeko irizpideak eta erabil-tzeko arauak”, *Euskera*, 54, 1, 265-277.
- GORROTXATEGI, Mikel; SALABERRI, Patxi (1999): “Hiri-izendegia: irizpideak eta erabil-tzeko arauak”, *Euskera*, 44, 1, 583-588.
- (2001): *Euskal izendegia: ponte izendegia*. Gasteiz: Euskaltzaindia.
- ONOMASTIKA BATZORDEA [Gorrotxategi, Mikel, prest.] (1998): *Euskal deituren izende-gia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- ONOMASTIKA BATZORDEA [Mujika, Alfontso, prest.] (2019): *Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak. Euskal odonimiako eskuliburua*. Bilbo: Euskal-tzaindia.



## ARAUKETA ETA IKERKETA, ELKARREN ADISKIDE BEHARRAK

PATXI SALABERRI  
(NUP—Euskaltzaindia)  
salaberri@unavarra.es

Ezaguna da euskaraz esaera edo erranairu hau: *atzeak erakusten du aurrea nola dantzatu*. Lehen aldiz hori jaulki zuena ez zen, segur aski, onomastikan pentsatzen ari, are gutiago noizbait Euskaltzaindiaren barneko Onomastika batzordearen jardunbidean. Halarik ere, ederki datorkigu guri, izenez dihardukagularik.

Egia da kritika, gehienxkoenetan erre-kiskalgarria, beti izan dugula eta gero ere izanen dugula onomastikaren arloan, zer ere erabakitzen baitugu Euskaltzaindian, nola ere jokutzen baitugu, kanpoan bai baitira *sniper* edo frankotirtzaile gogotsu batzuk, higitzen den zeinahi hegatziri tiro egiteko aiherrak daudenak. Berak ez dira funtsezko gauzarik egiteko gai, eta, holakoetan agitu ohi den moldean, besterenaren aurka jo behar.

Egia da, orobat, gerok ere anitz aldiz merezimendurik aski geureganatu dugula kritikak jasotzeko. Talde lana ez da, nire iritzian, erraza, izan baitira lan egiteko gutizia handirik ez zutenak, «tarte on bat» ematera elkartzen zirenak, edo, gaitz erdi, borondate ona bai, baina batzordeko lanerako astirik eta betarik ez zeukatenak, txostenak egiteko abagunerik harrapatzen ez zutenak, lanez lepo egoten baitziren, iduriz ittoak.

Bestalde, zenbaitek *ego*-a franko igoa ukan dugu arduraxko, geurea atera nahi aitzina, kostatzen dena kosta, ezin etorkorrek izan, eta horixe behar da, behar ere, taldean txukun aritzeko: jende prestu eta prestatua, lan egiteko gertu



dagoena, besteen iritziak ulertzera entseatu eta makurtzen direnak. Egoskorrak ezagutu ditugu, kalakan ibili zaleak ere bai, hitz eta pitz eleka aritzeko heraberik ez zutenak baina lanari lotzeko izukor ikaragarriak zirenak. Ttarrapattak, gauzak zalapartaka eta nolana hika egiten zituztenak ere soberan eta soberakin ukan ditugu.

Lurrera nadin. Gibelak gauzak nola ez diren egin behar erakutsi digu. Ez dakit ikasi dugun. Gerra aitzineko denbora haietan behiala Nafarroakoa eta egun Arabakoa den *Guardia* ezagunaren euskarazko izena *Biasteri* zela gogoak eman zion norbaiti, eta hala erran eta idatzi. Gero, jakina, *Biasteri*, izatekotz ere, *Viñaspre*-ren izenaren aldaera zenbait zatekeela ikusi genuen, baita agiri oinarri handirik ez zuela ere.

Hamarkada batzuk geroago, Mitxelenak aipatzen duen «berrogeizaro aspergaria» igaro eta, norbaiti Nafarroako Erriberako hiriburuaren izena *Muskaria* zela otu zitzaion, antzinateko testuren batean azaltzen zelako, ohartu gabe erdarazko *mosquera* 'abaroa', 'gorkua' deitzen den horren aldaera zaharra besterik ez zela.

Besteren bati aspaldi *Ihiga* eta geroztik, baita euskal mikrotoponimian ere, *Iga* lekukotzen den oronimoaren zinezko euskal izena *Elomendi* zela begitandu zitzaion, *Iga*-ren nondik norakoa eta noiztikakoa aztertu gabe, bistan da, aise errazagoa ohi baita gauza berriak asmatzea ikerketari ekitea baino, honetarako denbora gehiegi behar baita, nonbait! Eta egia da *Elo* erdaraz *Monreal* deitzen den herriaren euskarazko izena dela, hori segur baino seguragoa da, baina mendiak ez du oraingoan deizioa herritik beretu.

Trantsizio garaia berezixkoa izan zen euskal onomastikarendako: bat-batean atek eta bortak ireki ziren, eta ordura arte ezin ukituzkoa zena bete beharreko bilakatu zen: mapak, testuliburuak, errepide seinaleak eta beste idazteko eta egiteko leku bakoitzak bere euskal izen egokia behar zuen, eta lehenbailehen gainera. Ni beti harritzen naiz, Mitxelenaren lanak irakurririk, hizkuntzalari handiaren zorroztasun izugarria ezagututa, nola bultzatu zituen, edo onartu berderik, 1979an argia ikusi zuen *Euskal Herriko Udalen Izendegia*-n, zenbaitetan izartxoarekin bada ere, ageri diren itzulpen estonagarriak: *Agilar* = *Arranotegi*\* (N), *Baños de Ebro* = *Baños* = *Mainueta*\* (A), *Cabredo* = *Kabredo* = *Ahuntzegi*\* (N), *Piedramillera* = *Piedramillera* = *Miliarri*\* (N), *Ribaforada* = *Ribaforada* = *Erripazuloaga*\* (N), *Sopuerta* = *Sopuerta* = *Garape*\* (B), *Torres de Río* = *Torres* = *Dorreaga*\* (N), *Villabuena* = *Uriona*\* (A), *Losarkos* = *Urantzia* (N) eta beste. Hauek paperean gelditu ziren gehienetan, baina, haatik, kritika errukigabeen iturbegi izan dira gero Onomastika batzordean aritu garenondako.

1979ko lan horretan usu euskaraz dauden ereduak ibiltzen dira etsenplutako: *Berantevilla* = *Beranturi* (A) eta *Genevilla* = *Uxanuri* (N), *Ribera Alta* = *Erribera Goitia* -a\* (A), *Ribera Baja* = *Erribera Beitia* -a\* (A), *San Martín de Unx* =

*Donamartiri-Untz* (N), *Unciti* = *Untzitibar* (N, herritik bereizteko), *Urraul Alto* = *Urraul-goikoa* (N), *Urraul Bajo* = *Urraul-Behekoa* (N) (*sic*). Beste batzuetan ez dakigu garbi zein den eredua: *Arguedas* = *Argetas* (N), *Cadreita* = *Kadereita* (N), *Cintruenigo* (*sic*) = *Zentroniko* (N), *Villatuerta* = *Bilatorta* (N). Irudi luke hauetan euskararen arau fonologikoak ezartzen direla, 1979an bizirik ez zeudenak ere: bokal artean ustez jatorrizkoa zen ahoskabea euskaraz atxikitzea (*Argetas*, *Zentroniko*, N), bokal anaptiktikoa eranstea (*Kadereita*, N), diptongoaren ordainetan bokal osoa ematea (*Bilatorta*, *Zentroniko*, baina *Tiebas* hala ere, ez *Tebas*, N), espainoleko [x] soinuaren ordez palatala sartzea (*Desojo* = *Desoio*, N) eta abar.

Lan horretan gero ibili den bidea urratu zen, hain segur ere norbaitek biziki gustuko ez duena. Ozen ondoko txistukariak neutralizatu egiten dira, afrikatuaren alde betiere: *Abárzuza* = *Abartzuza* (N), *Ancín* = *Antzin* (N), *Ansoáin* = *Antsoain* (N), *Arcentales* = *Artzentaletas* (B), *Armañanzas* = *Armañantzas* (N), *Berbinzana* = *Berbintzana* (N), *Carranza* = *Karrantza* (B), *Elciego* = *Eltziego* (A), *Esparza* = *Espartzza* (N), *Unzue* = *Untzue* (N). Hauek, jakina, *Abalcisqueta* = *Abaltzisketa* (G), *Alçay* = *Altzai* (Z), *Alsasua* = *Altsasu* (N), *Alzo* = *Altzo* (G), *Anzuola* = *Antzuola* (G), *Aránzazu* = *Arantzazu* (B), *Bustince* = *Buztintze* (NB), *Ulzama* = *Ultzama* (N) eta bestetatik hartzen zuten eredu, irudiz egoki.

Beste batzuetan izena benetakoari hurren zen, baina ikerketa faltak ez zuen gauzak xuxen nola izan ziren ikusten uzten: *Aibar* = *Oibarre* (N), *Amescoa Baja* = *Amezkoa-behekkoa* (N), *Ujué* = *Usua* (N)... Zenbait aldiz *in situ* erabiltzen zen forma onetsi zen, *Aranaz* = *Arantza* konparazioe, historia luzeko inguruetako *Arana(t)z* alde bat utzirik.

Hitz bukaeran, zenbait aldiz behintzat, afrikatuaren aldeko hautua egin zen, toponimoaren aldaera hori kasu guztietan bizirik ez bazegoen ere: *Aoiz* = *Agoitz* (N), *Araiz* = *Araitz* (N), *Biurrun-Olcoz* = *Biurrun-Olkoz* (N), *Oiz* = *Oitz* (N), *Oloriz* = *Oloritz* (N), *Urroz* = *Urrotz* (N, bi) eta beste. Atzizki ezaguna denean halaber: *Ciriza* = *Ziritza* (N), *Echarri Aranaz* = *Etxarri-Aranatz* (N), *Oteiza* = *Oteitza* (N), *Zabalza* = *Zabaltza* (N). Beste batzuetan, ordea, igurzakaria lehenetsi zen, arrazoi garbirik gabe: *Atez* = *Atez* (N), *Guesalaz* = *Gesalaz* (N).

Zenbaitetan, nonbait, ordura arte egindako bilaketa eta bilketa lanak aldaera biziak aukeratzera eramane zituen batzordekideak. Hauxe gertatu zen, antza denez, Iparraldeko herri izen askorekin, eta hemen dugu berranalisiaren ondorio den amaierako *-e* zorionekoaren bedeinkapena, Dassanceren 1966ko lanak (besteak beste direla) eta eguneroko erabilerak bulkatzen zutena: *Armendarits* = *Armendaritze* (NB), *Ascain* = *Azkaine* (L), *Barcus* = *Barkoxe* (Z), *Bardos* = *Bardoze* (L), *Urepel* = *Urepele* (NB). Nafarroako ekialdeko izenekin ere gauza bera egin zen: *Ezcaroz* = *Ezkaroze*, *Oronz* = *Orontze* (N), *Uztarroz* = *Uztarroze*, *Vidangoz* = *Bidankoze* (*sic*)... Baina ez Bizkaikoekin: *Gorliz* = *Gorliz*, *Lemoniz* = *Lemoiz*, *Urduliz* = *Urduliz*.

Zernahi gisaz, eta bekatu larri batzuk egin baziren ere, proposatu ziren izenetako anitz, ikusi dugun bezala, arras egokiak ziren. Beste zenbaitetan, ikerketarik egin gabez, erdarazko izena edo hurbileko aldaeraren bat hautetsi zen euskararako ere, etimoa bera zelarik bi hizkuntzetan: *Arroniz* = *Arroniz* (sic) (N), *Artajona* = *Artaxona* (N), *Larraona* = *Larraona* (N), etab.

Forma zaharren aldeko apustua ere nabaria da: *Sorlada* = *Suruslada* (N), *Ujué* = *Usua* (N), baita aldaera laburtuen aldekoa ere, Nafarroan segurik: *Ochagavía* = *Otsagi*, *Olazagutia* = *Olazti*, *Orbaiceta* = *Orbaizta*... Halaber Nafarroa Beherean, inoiz: *Ibarolle* = *Ibarla*. Bizkaian *Bilbao* = *Bilbo* dugu, baina *Arrigorriaga* konparazio batera. Lapurdiko *Brisous* = *Beskoitze* berezikara da, *Beraskoi(t)z* Leizarraga (XVI. m.) eta Haranederren (XVIII. m.) testuetan ediren arren, geroko lekukotasunik ez dagoelako, dakidanez.

Ez naiz gehiago luzatuko honetan. Gero, 1990ean argia ikusi zuen *Nafarroako Herri Izendegia* etorri zen. Sasoi hartan sartu nintzen ni batzordean, Jimeno Jurio-  
ren eskariz, artaxoarra izan baitzen lan haren zuzendaria, artxibategietan datuak bildu eta herriz herri ahozko formak jasotzen ibili zena, ni bidelagun harturik. Iñi-  
gotarrak ere, Andres eta Patxi, ibili ziren datu bilketan, izendegia osatzeko. Gero, erabakiak Onomastika batzordean hartu ziren, kideztat, besteak beste, Ciérvide, Davant, González Salazar, Orpustan, San Martin eta Satrustegi zituen batzordean, Jimeno Jurio bera, Andres Iñigo eta hiruroz gainera. Buru Henrike Knörr zen eta idazkari José Luis Lizundia. Mitxelena eta Goihenetxe orduko zenduak ziren eta ez zuten, nik dakidala, hartutako erabakietan ikuskizunik izan.

Erabaki horiek munta handikoak izan ziren, Nafarroako herrien euskal izenen (eta izen ofizialen, kasu askotan) nolakoa finkatu zutelako. Gero, lehenik Matías Múgicak eta José Luis Mendozak (1993) «egurra» eman zioten lanari, aldez arrazoiz, aldez arrazoirik gabe, eta ondoren Mikel Belaskoren txanda iritsi zen, 1996ko edizioan partikularki, 1999an egileak bestelako jarrera erakusten baitu. Ni batzordean erabili ziren aldagaiak eta arrazoiak azaleratzen eta azaltzen saiatu nintzen (1995), alferrik segur aski, ez baitzen eginkizun aisita. Honekin loturik daude batzordearen izenean 1997an *Euskeran* euskaraz atera zen artikulua eta nirean ondoko urtean FLVn erdaraz argitaratu zena, Nafarroako herri izenen arautzearen gainekoak.

Ez naiz hasiko hemen irizpideak banaka eta bederazka ikusten, ez baita hori egungo gaia. Bakarrik aipatu nahi nuen eta dut, afera ongi ezaguna izan arren, toponimia anitz aldiz eztabaida iturri izaten dela, hainbat aldagai sartzten baitira jokoan arlo horretan, herrien izenetan bereziki: hizkuntza gaiak dira asko —hizkuntzalariok toponimiaren lanketa eta azterketa batez ere zeregin «linguistikoa» dela pentsatzen eta erraten dugu—, baina gizartearekin ere zuzenean loturik dago beste aldetik, eta, beraz, baita politikarekin ere, gustatu ala ez. Ezaguna den bezala, toki izenek balio sinboliko handia dute, erraterako *Navarra*

vs *Nafarroa* bikoteak duena har dezakegu ahotan, edo, hemendik kanpo, lehen *Mazedonia* eta orain *Ipar Mazedonia* deitzen den estatuaren eta Greziaren artean izan den ahakarra aipa daiteke, ondoren politiko zuzenak ukan dituen, berriki arazoa arranjatu den arte.

1990eko lanean lehen ikerketa saio serioa egin zela uste dut, epaile eta parte banaiz ere: artxibategiak miatu eta arakatu ziren eta Nafarroako herrietan ahozko datuak ere bildu ziren, ordura arte sekula egin ez zen moduan. Hondarreko hau egun era hartara egitea ezinezkoa litzateke, berriemaile haietako anitz hil direlako, adin handia baitzuten askok. Nolanahi ere, ikerketaren hasi-masiak izan zirela erran dezakegu, eta geroztik saio batzuk egin badira ere, anitzez lan sakon gehiago, doktore tesi haboro behar genituzke gauzak nola diren errotik, zalantzarik gabe edo zalantza askorik gabe, jakiteko.

Artxibategiko lanari doakionez, mikrotoponimiak eta oikonimiak oraino ere gauza anitz azaleratu behar dizkigute (adibidez, herritarren izenak ez dira gutxi etxe izenetan), eta ez bairik gabe agertuko diren testuek ere argia ekarriko diote alorrari, bai eta hondarreko urteotan karrikatzen ari diren dokumentu bildumek ere, ardura leku izenen euskarazko forma zein zen xuxen jakiteko urrearen parekoak diren horiek, ezaguna denez gure hizkuntzaren desagerpenak lana zaildu baitigu onomastikarior, Euskal Herriko alderdi zabal zenbaitetan, Araban eta Nafarroan batik bat. Honek ez du erran nahi, inola ere, ahozko datuen bilketari uko egin behar zaiola, baina garbi dago jasoko ditugun datuak gero eta forma ofizialek «kutsatuago» egonen direla. Hau hein batean baizik ez da txarra euskararendako, forma ofizial horien zabalkundeak, zuzenak diren ber, hizkuntzaren normalizazioaren alde egiten baitu, bistan denez.

Aipatutakoa ikerketa da. Eta arauketa zuzena izan dadin, alegia, ematen diren arauak ongi funtsatuak egon daitezten, hura baitezpadakoa da, ezinbestekoa, beste gisan bide egingen duten forma makurrak proposa daitezkeelako (proposatu egin dira, gorago adierazi eran), gero zuzentzen lanak ematen dituztenak, ikusi bezala.

Gainera, bestalde, ikerketak irizpideak finkatzen laguntzen digu, handizki laguntzen, gaur egun bizirik eta zabaldurik dauden hizkuntza ezaugarriak edota azken denboretan hala egon direnak behiala ere bizirik eta egun baino are hedatuago zeudela erakusten eta ikusarazten digulako. Erraterako, Sarrigurengo 1761eko *Ardachabidea* mikrotoponimoak lau gauza erakusten dizkigu, garden erakutsi ere:

1. Bokal arteko sudurkari ahula lehenik hasperendu egiten zen eta ondoren lekutzen (tarteko urrats zenbait aipatu gabe): *Ardanatz* > \**Ardabatz* > \**Ardaatz*.
2. Sortzen zen bokal berdinen multzoa bakundu egiten zen: \**Ardaatz* > *Ardatz*.

3. Toponimoaren akabailako txistukaria afrikatua zen: *Ardatz* dago, ezbairik gabe, *Ardach-* horren azpian; aintzat har bedi etimo ongi lekukotua *Arđanatz* dela.

4. txistukariz bukatzen ziren leku izenen adlatiboaren marka *-a* hutsa zen, ez *-era*, egun honen aldeko joera dagoen arren, euskara «batuan».

Bide beretik, dokumentazioko *Aizcoa-k*, *Alduate-k*, *Audica-k* eta *Ledea-k*, eta berebat Zaraitzun belarriz ukan *Ledia-k*, argi adierazten digute euskaraz aipatu sudurkaria desagertzen zela (*Azcona*, *Aldunate*, *Audicana* eta *Liédena* dira erdal aldaerak), arau orokorra zela gure hizkuntzan, ez zela nonbaiteko zokokeria edo norbaiten zozokeria, Euskal Herrian barna nonahi edireten dugun erregea baizik.

Bestalde, 1201eko *Çudari-k*, 1276ko eta 1350eko *Çudayri-k* 1710eko *Zudairidermaua* irakurketa ez guztiz argia baiesten eta berresten dute, eta, XIX. mendearen bukaera arteko *Mugairi*-rekin alderatzen dugunean, edo Arabako *Arkauti*-rekin egiten dugunean, garbi dakusagu *Zudaire*, *Mugaire* eta *Arcaute* formak, euskara bizirik egon edo ez, erdararen eraginari zor zaizkiola, gaztelaniaz, ezaguna den bezala, amaieran *-i* duen ondare zaharreko hitzik ez dagoelako. Joera berari zor zaio, ezbairik gabe, García Larraguetak 1957ko agiri bilduman dakarren *Orti de Çubielque*, jakina den moduan herriaren izena egun oraino *Zubielki* baita. Honek erran nahi du hizkuntza ofizial(ar)en oldeak, edo Administrazioarenak nahiago bada, toponimoen bukaerako *-i* ireki eta *-e* bilakatzaren alde egiten zuela, eta beste horrenbeste agitzen zen gure toki izenetan usaiakoa den akabailako *-u* belarrarekin, kasu honetan emaitza *-o* izanagatik; *cf.* adibidez, Arabako erdarazko *Zuazo de San Millan*, Lazarragaren lanean *Zuazu* idatzia: «*Joan Lopez jauna Çuaçuco*», «*Cristobal jauna, Çuaçuco ene adisquidea*». Honetaz ikus Salaberri (2015: 33, 401-402, 408-409).

Dokumentazioan makina bat aldiz azaltzen den *Arci*, *Arçi-k* ere, erdarazko *Arce*-rekin erkatzen denean, bukaerako bokala euskaraz *-i* zela eta erdaraz *-e* bihurtu zela, ireki zela, erakusten digu, eta belarriz jasotako *Artzibar*-ek, literaturan ere ageri denak, dardarkariaren ondoko txistukaria afrikatua zela frogatzen du. Honek eta euskara bizirik dagoen alderdi zabaleko euskaldunen mintzoak ozen ondoan txistukariak neutralizatzeraren eraman gaitzakete, hau da, euskal erabilerarako, aipatu 1979ko eta 1990eko lanetan egin zen eran, *Berbintzana*, *Faltzes* eta *Martzilla* lehenestera, hiru toponimoon etimoa eta bilakaera erdaldunak izanagatik ere. Hots, Nafarroan eta, oro har, Euskal Herriko eremu hedatu batean indarrean egon den eta dagoen araua hobestera eraman gaitzake.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Nolanahi ere, ez dakigu *Artzi*-ren etimologia zein den, eta, beraz, ezin dugu ziurtatu txistukari afrikatua dardarkari ondoan egotearen ondorioa dela. *Ultzama*-n, adibidez, *-tz-*

Beraz, ikerketak, gauzak nola izan diren eta diren ikusteak, eta hola zergatik izan diren eta diren jakiteak, ezezagun zaizkigun beste kasu batzuetan berdin jokatzera eraman gaitzake, irizpide bat edo beste hartzera bulka gaitzake, Nafarroan —ez Araban edo Bizkaian— txistukariz akitzen diren toponimoak afrikatuz arautzera adibidez, edo, grafiak grafia, *Bakedao*, *Dorrao*, *Galdakao*, *Lazkao* eta beste ukanik, *Guirgillano* nafar toponimoaren euskarazko aldaeratzat *Girgillao* beldurrik gabe proposatzera, agirietan agertu ez arren, oraintsu arte.

Egia da datuak izanik ere gero erabakiak hartu behar direla, datuek ardura gauzen trenkatzeko modua argitzen dutela, baina beste anitzetan onomastikariak berak egin behar duela zirt edo zart, josi edo urra, gauzak zenbait aldiz ilunxko egoten direlako. Honek, alabaina, ez gaitu libratzen ikertzetik, ikerketa ezinbestekoa baita onomastikaren arlo guztietan, eta zer erranik ez orain ukituko dudan mikrotoponimian. Etsenplu anitz ekar litezke hona; bakarra hartuko dut ahotan, hala ere: Luzaideko *Arbanta* toponimoa (Kamino eta Salaberri, egiten ari).

*Arbanta*-k, Ibañeta aldera, Luzaidetik goiti dagoen *Gainekoleta* auzo eta aurkintzako gunek bat izendatzen du, harkaitz franko diren bat. Ebakerak ez digu deus handirik argitzen: paroxitonoa da toponimoa, Luzaideko gehienak bezala, eta *Arbánta* erraten da. Bertan bada ur biltegia (*Arbantako depositua*), erreka (*Arbantako erreka*), zokoa (*Arbantako zokoa*) eta zubia (*Arbantako zubia*), eta meatzeak ere izan dira XIX-XX. jendamenteetan (*Arbantako minak*<sup>2</sup>).

Aurkintza harrizua dela, eta bertan haitzak, harkaitzak badirela jakiteak aztarren bat eman diezaioke onomastikari adituari: toponimoaren hastapeneko *Ar-* hori *harri*-ren elkartetako aldaera izan daiteke, hasperenik ez izateak anitz laguntzen ez badu ere, jakina baita Luzaiden *hárri* erraten dela oraino. Zernahi gisaz, hasperenaren erabilera maldan behera doa, eta gainera toponimian, toki izen baten osagai batek jatorrizko lexemarekiko esteka galtzen duenean, edo toponimo osoak, ibiltzearen bortxaz, hastean zuen gardentasuna galtzen duenean, «iluntzen» denean, ulergaitz eta are ulertezin bihurtzen da hiztunarendako, eta aise da, egoera horretan, hasperena lekutzea edo soinu aldaketa edo galera zenbait izatea, konparazio artikulazio puntu bereko baina modu banatako soinuak bateratzea (*Legarritsusi* > *Leasusi*, Luzaiden berean).

*Arbanta*-ren kasuan ez da ikerketa handirik egin behar haren nondikakoaren berri izateko, baina ikertzea nahitaezkoa da, beste gisan egun ibiltzen den aldaera

---

jatorrizkoa da, ez zaio albokoaren gibelean egoteari zor, Erdi Aroan-eta txistukari afrikatuarekin baina albokorik gabe lekukotzen delako.

<sup>2</sup> Bide batez erranik, meatzeen izenak ez ziren *in situ* ezartzen, eta aski bitxiak dira, leku izentako segurik, denak erdarazkoak: *La Antigua*, *La Circasiana*, *La Ensayada*, *La Esperanza*, *La Imposible*, *Pepita*, *Unión* (*Harpeko erreka* eta *Arrollandietako erreka* bertan batzen zirelako) eta holako. Gure akulturazioaren beste erakusgarri bat.

eboluzionatua onetsi beste biderik ez genukeelako, eta ziurrenik ez da hori jokamolderik egokiena. Izan ere, onomastikariaren eginbearra, toponimoren bat arautu nahi duelarik, haren «historia» ezagutzea baita: nola dokumentatzen den hasmentan, nola eboluzionatu duen gero eta zer bilakatu den hondarrean, leku izen bakoitzean gure kultura ondarearen zatitxo bat ezkututzen delako, urregorria balitz bezala atxiki eta artatu behar duguna.

Toponimoak zer izendatzen duen jakitea ere munta handikoa da, hau da, dermioa nolakoa den eta, *Arbanta*-ren kasuan bezala, harririk baden edo ez den jakitea, adibidez. Gainera, ikerketatik —ez toponimo bakarrarenetik bistan da— eta arautu beharretik sortzen dira, erreposki-erreposki eta emaro-emaro, onomastikariondako hain garrantzizkoak diren irizpideak, gure onimoei merezi duten duintasuna ematen dietenak, erraterako Etxarri Aranazko mendietan norbaitek paratu duen *Kostuelgo iturriye* bide seinaleak egiten ez duena, hola hasiz gero hizkuntza idatzirako ere *iturriya*, *iturrixa*, *iturrixe*, *iturrii*, *turria*, *turrie* eta beste hamaika holako onetsi behar genituzkeelako, Euskal Herrian gaindi.

Aztertzen ari garen toki izena dela eta, *Arbanda* eta *Arbandieta* formak azaltzen zaizkigu 1899an, *La Esperanza* meategia erregistratzeko egin txostenean. Bukaera horiek ikusirik, argixko gelditzen da *-eta* leku ugaritasunezko berrekailua dugula toponimoan, noiz laburtua (*Arbanda*), noiz laburtu gabe (*Arbandieta*); egungo *Arbanta*, derragun bidenabar, bien arteko uztardura edo erdiko urratsa dela dirudi.

Meategien dokumentuak arakatzen jarraitzen badugu, ikusiko dugu ia mende erdia lehenago, 1850ean, xede berarekin izkiriari txostenetan hauek ditugula: «...*que se halla una mina de hierro, sin demarcar, que en lo sucesivo se conocerá bajo el nombre de la Antigua, sita en el Monte de Arburuandietia y parage llamado Lardi-errecá*» (NAI, meatzeak: La Antigua, 1. or.), «...*que existe una mina de hierro, sin demarcar, que en lo sucesivo se conocerá bajo el nombre de la Circasiana, sita en el Monte de Arburuandietia y parage llamado Arrullandietia, termino municipal de Valcarlos, que linda por E[ste] S[ur] E[ste] con el monte de Eliza-char [...]*» (NAI, meatzeak, La Circasiana, 1. or.; izkirio lodia nirea da bi aipuetan).

Geroztik, toponimoaren etimologia ia guztiz garbi gelditzen da, ikerketa pixka bat edo puxka bat eginda: *har-* ‘harria’, *buru* ‘goitiko alderdia’, ‘gaineko alderdia’, ‘gaina’, *handi* adjektiboa eta *-eta* leku ugaritasunezkoa bide dira osagaiak. Gero arautzaileak gibelerara noraino joan behar duen trenkatu behar du, herria oraino euskalduna den edo ez den aintzat harturik, besteak beste direla, hots, erabaki behar du aldaera araututzat egungo *Arbanta* hautetsi behar den, 1899ko *Arbanda*-ra edo *Arbandieta*-ra itzuli behar den, edo etimotik hurbilago dagoen *Arburuandietia* ez horren aspaldikora jo behar den.



Beste aukera, *Harburuandieta* dokumentatugabea hautatzea da, jatorria, ustez behintzat, argia delako. Alabaina, oraindik ez dakigu 1850-1900 tarte horretan gauzak nola ziren; badaiteke 1850eko *Arburuandieta* dokumentuetan baizik atxikitzen ez zen forma izatea, eta orduko ahoz jendeak gehienbat *Arbandieta* erratea, edo biak batean bizirik egotea, alegia, dimorfismoa izatea, baina ez dakigu zinez hala zenetz. *Harburubandieta* forma etimologikoagoa bazter utzi behar genukeela dirudi, Grassmannek zernahi erranik ere<sup>3</sup>, *hilarrita* ‘hilarrieta, hilerria’ izen arrunta ikusirik, konparaziorako.

Etorkia «ustez behintzat» argia dela erran dugu, eta hala da, argia da, baina neurri batean bakarrik, ez guztiz, orain ikusiko dugun moldean. Seguru egoteko ikerketa sakonagoa egin beharra dago, Luzaideko eta inguruetako toponimia zahararen berri jakin behar dugu, eta «inguruetako» diogu Nafarroa Garaia Nafarroa Beheretik politikoki bereizi zenez geroztik Luzaideren eta Banka (berrixkoa da), Lasa, Uharte Garazi eta Arnegiren arteko mugak behin baino gehiagotan aldatu direlako, gehienetan Luzaideko udalerriaren luze-laburraren eta heinaren kalterako.

Agiriak miaturik, ikusten dugu *arburu* elea franko errepikatzen dela han eta hemen: *Bideederreagua Arburua* dugu 1284an, *Arburuederra* 1288an, *Arburu[e] derraga* 1302an (Banka aldean orain), *Mendicoceta Arburua Bereya* 1284an, *Mendicotceta-arburua Beraya* eta *Urdinzaqui-arburua* 1313an (*Mendikuzta* eta *Burdintzai* bizirik daude Luzaiden), *Arburu ariztuy* 1302an (*Arburu* Arnegiko mendi baten izena da egun, J. Camino, 2008: 46), *Jasaracune arburua* 1296an (Ondarrola, Arnegi; orain *Jatsagune* da). Horietaz landara, *Erroy arburua* zegoen Luzaiden 1313an, *Errearburu*, *Errealburu* bihurtua 1787tik, *Errealburu* gaur egun. *Arbúita* eta *Eiluzgaineko Arbúita*, hots, *Arburueta* eta *Hegiluzgaineko Arburueta* ere badauzkagu mugako nafar herrian.

Honek guztiak susmarazten digu —egia erran, susmotik harata doa gure pentsaketa— (*h*)*arburu* hori ez dela egun Luzaiden ibiltzen den *peña* errateko galdutako euskarazko hitza besterik. Erran bezala, aipatu aurkintza horietan guztietan badira harriak, haitzak, eta, gainera, *peña*-ren eta *harburu*-ren arteko zubitzat Satrustegik (1969-1970: 145) bildu zuen Luzaideko *Peñaburu* toponimoa ekar daiteke hona. Arruazuarrak (1969-1970: 46) *Arbandi gaina* edo *Arbandi gaina* ere ukan zuen, etorkiz iduri duenez \**Arburuandigaina* dena.

Honekin bukatzeko bi ohar egin nahi nituzke: a) EHn OEHN jasotzen den lehen *harburu* baizik ez da ageri, arkitekturarekin zerikusia duena, ez Toribio

<sup>3</sup> Hizkuntzalari alemanari ez diogu erran ez duenik bizkarreratu nahi, Luzaideko toponimoa eta izen arrunta, biak, elkartuak baitira eta Grassmannek beste zerbait adierazi nahi baitzuen, oker ez banaiz. Honela dio «Grassmannen legea» izenarekin ezagutzen denak: «If two aspirated consonants occur in the same syllable, or in consecutive syllables, then the first loses its aspiration» (hau bertsio bakundua da, Trask 2000: 142).



Etxebarriak Eibarren bildu zuen *arburu* ‘peñasco’ eta, b) azentuaren bilakara aztertzeke tenorean Luzaideko *Arbánta* interesgarria dela nabarmendu nahi nuke, oinarrian *Harburuá(u)ndieta* dagoela irudi baitu; erka bedi *Gainekóleta*-tik irten den *Ganikólta*-rekin eta *Lézeta*-tik irten den *Lézta*-rekin, herri berean.

Egindako ikerketatik ateratzen diren datuek ardura gauzak xuxen nola diren argitzen digute, fonologiatik lekora ere. Morfologiaren eremuan, gorago *Ardachabidea*-n *Ardatza bidea* genuela azaldu dugu, hots, adlatiboaren hondarkia, toki izen bereziekin, *-a* zela, ez *-era*. Gauza berbera erakusten digu Arakilen dokumentatzen den 1724ko *Echarrenabidea* hodonimoak (Jimeno zuz. 1993: 207), egun *Etxarrena bidea* idatziko genukeenak, hau da, Egjarretatik aldamenen den Etxarren herrira zihoan bidea izendatzen zuenak. Hemen ere, ikusten den eran, *-a* hutsa eransten zitzaion oinarriari, ez *-era*.

Aspaldiko datua izanagatik, Zufian XIII. mendean lekukotzen den *Orti Çufico* antroponimoak (García Larragueta 1957: 123) garbi uzten du, zalantza-artekarik batere gabe, Allingo herriaren izenaren bukaerako *-a* jantzi-erantzikoa zela, artikulua alegia, *Zufia* berez ondoko *Zubielki*-n daukagun *zubi* izen arrunta eta *-a* artikulua besterik ez baita, eskualde honetatik Araba aldera gauzatu zen, edo, zehazkiago, Araba aldean burutu eta honaino iritsi zen  $V\beta V > VfV$  aldakuntza ohikoaren erakusgarri bikaina (ikus Mitxelena 1977: 263, Salaberrri 1998a: 55-56 eta 2015: 300, 397-398, 403). Hortaz, datu bakarra izanda ere, aski argia da, eta arautzean *Zufia -a* eman behar dela frogatzen du, dudarako zirrikiturik ttipiena utzi gabe.

Morfologiaren mailakoa da, halaber, fonologiarekin esteka zuzena edukirik ere, *Semera Erassungo*, *Dota Obanosco*, *Domeca Navazco*, *Garcia Eulzco* eta *Lope Osozco* (XIII. m., García Larragueta 1957: 112, 113, 118, 123, 384) antroponimoek ematen diguten informazioa, kontsonante ondoan, izen berezietan, *-e*-rik ez zela sartzen erakusten duena. Hau, egun, aintzat hartu behar genuke arauak emateko garaian, erabilera finkatzeko denboran, orain irudi baitu holakoetan beti *e* tartekatu behar dela, Nafarroa gehieneko erabilera tradiziokoa oraino *Alkozko*, *Baztango*, *Eratsungo*, *Iraizozko*, *Muskizko*, *Obanosko*, *Osozko*... izan arren. Honetaz aspaldixko mintzatu zen Mitxelena, behin baino gehiagotan (1969: 40, 1983: 451).

Toponimia nagusia eta mikrotoponimia ukitu ditut. Orain hain aberatsa eta interesgarria den oikonimiara joko dut. Arlo honetan ere, etxe izenak arautu nahi direnean ikerketa egitea, artxibategietako eta ahozko datuak biltzea hil ala bizikoa izaten da, baitezpadakoa, zangoa barren-barreneraino sartu nahi ez bada bederik. Goizuetako bi adibide aipatuko ditut (Perurena, Salaberrri eta Zubiri 2011: 112, 132 eta 138-139): *Jandene* eta *Maingene* etxe izenak. Ikusten den eran, biek *-ene* dute amaieran, dudarik gabe *-enea* bukaera ezagun luzeagotik ateratzen den forma. Oinarriari doakionez, beste daturik ez bageneuka pentsa genezake

lehenean menturaz *Juan* dugula, baina zaila litzaziguke tarteko *-d(e)-* hori zer den igartztea, eta bigarreanean<sup>4</sup> beharbada *maingu* ‘herrena’ dugula, edo, Goizuetako bereko elea ibiliz, ‘urguna’ dagoela, hots, hastean ‘mainguaeren etxea’ zatekeela.

Baina, handik edo hemendik ikertzeko denbora erdiets bageneza, ikus genezake lehena 1633an *Juan de Aranorena* dela, eta bigarrenaren oinetxea zen Karrrikako etxea (*Maingene* deizioak egun baserriaren izenean baizik ez du iraun) *Marijoangorena* zela XVII. gizaldian zehar. Alegia, lehenean *Juan* (*[j]wan* ebakia, Goizuetan ondareko hitz gehienetan ohikoa den soinu palatalarekin: *jabe, jai, jaiio, jakin, jan, jeki* ‘jaiki’, *jetsi* ‘jaitsi’, *jo, jokatu, jon* ‘joan’ eta beste; ikus Zubiri eta Perurena 1998: 47-48) ponte izena, erdarazko *de* preposizioa eta Goizueta ondoko *Arano* herriaren izena genituela, etxea goratu zuena, seguruenik, herri horretakoa zelako edo haren arbasoren bat handik heldu zelako. Bigarreanean, berriz, *Mari(a)joango* hipokoristikoa dugu, gaztelaniaz *Juanita* erran genezakeena, eta bietan genitiboaren hondarkia eta *-a* artikulua, usaian bezala.

Hortaz, erran dezakegu ikerketaren behar eta premia gorria eguzkiaren argia baino argiago ageri dela herri bateko etxe izenak arautu nahi ditugunean. Gero, egia da, arautzaile-ikertzaileak edo ikertzaile-arautzaileak aldaera zahar osoa eta egungo aldaera eboluzionatua nola bateratu pentsatu beharko du. Goizuetako oikonimoaz den bezainbatez, jendeak *Jandene* eta *Maingene* erraten jarraituko du, eta ongi dago, baina *Juandearanonea* eta *Marijuangonea* aldaera osoagoek, etorkizko *-arena*-dun haietara itzultzea darabiltzagun irizpideen arabera ez baita egokia, udalaren paperetan izan dezakete leku, administrazio gaietan, hain modan dagoen etxeen aitzinaldeko idazki dotore zenbaitetan, edo bietan. Hau da, guk araututzat ematen dugun formari tokitxoren bat bilatu beharko diogu edo zaio, aldaera eboluzionatuak ohikoak baitira eguneroko hizkeran eta ez baitute toki edo laguntzaren beharrik.

Ez dugu denborarik onomastikaren beste arloetako beste etsenplu batzuk ikusteko. Bakarrik erranen dut ponte izenen arloa ere biziki garrantzizkoa dela, eta honetan hartzen diren erabakiek, ardura, eragin handia dutela gizartean. Adibidez, ez da gauza bera *Haizea, Haritz, Harkaitz, Oihan, Oihana* eta *Oihane* *h*-rekin edo *h*-rik gabe idaztea, edo *Jokin, Jone, Josune* eta beste jotarekin, *i* latinoarekin edo grekoarekin izkiriartzea. Hauek, egia erran, afera grafiko hutsak dira, baina ponte izenak gure hizkuntza batuaren oldarrarekin bat etor daitezke edo hartatik hastan eta aldara daitezke, nola idazten ditugun. Eta hau axola duen gaia da, norbaitek lehen soan ikus ez baleza ere.

Bestalde, luzaz izan diren generoaren gaineko arazoak bentzutuxe daudela irudi luke. Hauetan ikerketa ez da menturaz erabakigarriena, lekuetan, naturan

<sup>4</sup> Karrrikako etxeen eta bazterretxe-borden arteko loturaz ikus orain Perurenak (2019: 23) Leitzarako dakarren testigantza.

eta eguraldi kontuetan iturri duten ponte izenen kasuan (*Amaiur, Euri, Haize vs Haizea, Oihan vs Oihana...*), baina bai izen ttipiengan, eta zer erranik ez deituren munduan sartzen garenean, patronimikoetarik haste. Hauetaz kestione, bururatzen zaizkidan galdeitza batzuk hauek dira: zein da euskal aldaera?, bukaeran afrikatua behar dute nahitaez, edo aski da, aitzineko bokala aldaturik, igurzkaria ematea?, eta txistukariaren aurreko bokala baitezpada aldatu beharra dago «euskal» patronimikoa izan dadin?, Euskal Herriko eremu guztietan forma berak erabili dira gure hizkuntzan?

Galderak anitz dira, arazoak ugariak direlako, eta erantzun egokia emateko lehen-lehenik ikerketa sakona behar da, nahiz eta gero, beste askotan bezala, ikerketa hutsak arazo guztiak ez dizkigun konponduko. Onomastikariak, erraterako, galdera hauek egiten ahal dizkio bere buruari: zer lotura egon behar du toki izen batean oinarritu deituraren eta toki izenaren beraren artean?, hots, eta adibidez, nola arautu behar dugu *Lazcano* abizena? Aski da *Lazkano* ematea edo *Lazkao*-raino joan behar dugu? Eta *Irazoqui* nola euskaratzen da? Nahikoa da *Irazoki* ematea edo baserri izenak duen afrikatua ere berreskuratu behar dugu, hau da, *Iratzoki* hobetsi behar dugu? Eta zer agitzen da *Jorajuria*-rekin? Azentu grafikoa kentzearekin arranjatzen da arazoa edo deituraren erroan dauden etxeen izenen forma hautetsi behar dugu, *Xoraxuria* alegia? Eta zenbaitek hainbestetan idazten ditugun *Jimeno Jurio* abizenak ongi emanak daude hola?

Eta bibliografietan, egileek berek ibiltzen dituzten formak begiratu behar ditugu edo euskal era egokian eman behar ditugu? Hilak diren edo bizirik dauden ikusi behar dugu edo ez? Eta nola izkiriatu gure klasikoen deiturak? Erraterako, *Axular* zuzena da edo *Atsular* idatzi behar genuke?, eta *Betolaza* eta *Kardaberaz* ala *Betolatza* eta *Kardaberatz*?, eta hasierako bokala galdutako *Recalde*, *Recondo*, *Roteta* eta besterekin zer egin? Eta *Múgica* nola idatzi behar dugu?, *Mujika* ala *Muxika*? Eta, erabakia hartuz gero, egileari deitura zuzenduko diogu adibidez *Euskeran* artikuluren bat argitaratu nahi badu, edo ez? Erran nahi dut, norbaitek *bizitu zen* idazten duenean *bizi izan zen* zuzentzen badiogu, Euskaltzaindian beste norbaitek aditzak *bizi izan* izan behar duela erabaki duelako, nahiz Mikelestorenak, Elkanoko Lizarragak, Mendiburuk, Kardaberatzek, Iztuetak, Larrekok, Mitxelenak eta bestek *bizitu zen* erabili duten, eta nahiz egun forma hori, Nafarroan segurik, ardurakoa den, beste zenbaitek darabiltzaten *Rekondo* edo *Jurio* deiturak *Errekondo* eta *Xurio* bilakatuko ditugu ezinbestean? Hau da, norbaitek hola idazten ez baditu lana atzera botako diogu? Maila banatoko erabakiak dira hiztegikoak eta onomastikakoak, edo maila berekoak?

Erran moduan galderak hamaika dira, eta maiz arrapostua ez da agerikoa, onomastikan aritzen garenok ongi dakigun moduan, baina badakigu orobat ikertzea, gauzak nola izan diren eta diren, eta hola zergatik izan diren eta diren jakitea biziki garrantzitsua dela, deus egin baino lehen gaia aztertu behar dela,

eta horretarako baliabideak behar direla, langileak eta denbora. Bestalde, lanak ezin ditugu tarrapatu egin, aire mila demonio, bestela lehengo huts berberak errepikatuko ditugulako. Eta gure atzera-aurrera ezagututa horren arriskua bada.

Honaino nire hitzak. Galderak gehiago izan dira erantzunak baino. Nolanahiko gisan, arauketan ikerketa oinarritzkoa dela argi gelditu dela uste dut, eta horixe zen nire xedea.

### ERREFERENTZIAK

- BELASKO, Mikel (1996): *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra, Apellidos navarros*. Iruñea: Pamiela. Bigarren edizioa 1999koa da.
- CAMINO, Joseph (2008): *Herria maitez, Eliza maitez*. Getaria Lapurdi.
- DASSANCE, Louis (1966): “Herrien eta herritarren izenak euskaraz”, *Gure Herria*, 38, 159-168.
- EUSKALTZAINDIA (1979): *Euskal Herriko Udalen Izendegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- (1990): *Nafarroako Herri Izendegia / Nomenclátor Euskérico de Navarra*. Iruñea: Nafarroako Gobernua/Euskaltzaindia.
- GARCÍA LARRAGUETA, Santos (1957): *El Gran Priorado de la Orden de San Juan de Jerusalén. Siglos XII-XIII*. Iruñea: Nafarroako Foru Aldundia, Vianako Printzea Erakundea.
- JIMENO, José María (zuz.) (1993): *Nafarroako Toponimia eta Mapagintza / Toponimia y Cartografía de Navarra. Arakil — Irurtzun — Itza*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- KAMINO, Peio; SALABERRI, Patxi (egiten ari). *Luzaideko leku izenak*.
- MITXELENA, Koldo (1969): “Notas lingüísticas a ‘Colección diplomática de Irache’”, *FLV*, 1, 1-59.
- (1977): *Fonética Histórica Vasca*. Donostia: Julio Urkixo mintegiaren argitalpenak, Gipuzkoako Aldundia, bigarren argitaraldia.
- (1983): “Iruñea”, in *Piarres Lafitte-ri omenaldia*. Bilbo: Euskaltzaindia, *Iker* 2, 445-451.
- MÚGICA, Matías; MENDOZA, José Luis (1993): “De toponimia Navarra. Sobre el *Nomenclátor Euskérico de Navarra*. Aspectos filológicos y sociológicos”, *ASJU*, 27, 551-574.
- ONOMASTIKA BATZORDEA (1997): “Nafarroako toponimia nagusiaren normalizaziorako irizpideak”, *Euskera*, 42 (3), 653-666.
- PERURENA, Patziku (2019): *Bordarien sorrera eta bilakaera Leitzan eta Areson (1427-1925)*. Iruñea: Pamiela.
- PERURENA, Patziku; SALABERRI, Patxi; ZUBIRI, Juan Jose (2011): *Goizuetako etxeen izenak*. Iruñea: Pamiela.
- SALABERRI, Patxi (1995): “Nafarroako herri-izenen inguruan”, *ASJU*, 29.2-3, 559-580.
- (1998a): “Criterios para la normalización de la toponimia mayor de Navarra”, *FLV*, 79 (1998) 363-376.
- (1998b): “Arabako mugako nafar hizkeren inguruan”, in I. Camino (arg.), *Nafarroako Hizkerak. Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak. Iruñea, 1997ko azaroa (24-28)*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea, 49-87.

- (2015): *Araba / Álava. Los nombres de nuestros pueblos*. Gasteiz: Euskaltzaindia - Arabako Foru Aldundia, *Izenak* 5.
- SATRUSTEGI, Jose Mari (1969-1970): “Toponimia de Valcarlos”, *Anuario de Eusko-Folklore*, 13, 129-158.
- TRASK, Robert Lawrence (2000): *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*. Chicago/London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- ZUBIRI, Juan Jose; PERURENA, Patziku (1998): *Goizueta eta Aranoko hizkerak*. Lasarte-Oria: Nafarroako Gobernu.

**III**

**LINGUISTIKA APLIKATUA ETA EUSKAL ONOMASTIKA:  
EUSKALTZAINDIAREN EKARPENA**

**LINGÜÍSTICA APLICADA Y ONOMÁSTICA VASCA:  
APORTACIÓN DE LA REAL ACADEMIA  
DE LA LENGUA VASCA**

**LINGUISTIQUE APPLIQUÉE ET TOPONYMIE:  
CONTRIBUTION DE L'ACADÉMIE  
DE LA LANGUE BASQUE**

**BASQUE APPLIED LINGUISTICS AND ONOMASTICS:  
CONTRIBUTION OF THE ROYAL ACADEMY  
OF THE BASQUE LANGUAGE**



IZENAK BILDUMA

## KALE ETA KARRIKEN IZENAK HAUTATZEKO ETA IDAZTEKO IRIZPIDEAK

Euskal odonimiako eskuliburua



Euskaltzaindiaren Onomastika lanak euskal izenen ikerketa du helburu, bai antroponimoena (pertsoneko izenak, deiturak...) bai toponimoena (toponimia nagusia, txikia, exonimia, kale izendegiak, etxe izenak...). Izen horiek bildu, sailkatu, ikertu eta arautu ondotik, beharrezkotzat jotzen da Euskaltzaindiak izenen forma zuzenak plazaratzea, euskararen erabileran eta normalizazioan eragina izan dezaten.

Hori da, hain zuzen ere, IZENAK bilduma honen xedea.



**KALE ETA KARRIKEN IZENAK  
HAUTATZEKO ETA IDAZTEKO  
IRIZPIDEAK  
EUSKAL ODONIMIAKO ESKULIBURUA**

ALFONTSO MUJICA  
a.mujika@elhuyar.eus

*Kale eta karriken izenak hautatzeko eta idazteko irizpideak* izena duen liburuxka, Euskaltzaindiko Onomastika batzordeak prestatu du Euskaltzaindiaren 100. urteurrenaren kariatz.

*Euskal odonimiako eskuliburua* du azpiizenburu. Helburua, izan ere, eskuliburu labur eta ulergarri bat egitea izan da, gaiari buruz interesa duen edonork ulertzeko modukoa.

**ODONIMOAK ETA ODOMIMIA**

Kale- eta karrika-izenak eta kidekoak —bide, plaza, errepide, pasealeku eta abarren izenak— adierazteko hitza da **odonimoa**. Eta toki bateko leku-izenen multzoa toki horretako toponimia den bezala, herri edo hiri bateko kale eta kidekoen izenen multzoari **odonimia** deritzo. Hiri-toponimiaren parte garrantzitsua dira odonimoak: hiri-toponimia, odonimoez gainera, auzo, urbanizazio, industrialde eta hiriko gainerako arkitektura-elementuen izenez osatzen da.

Izen geografikoen multzoaren barnean, odonimia da herritarrengandik gertuen dagoen azpimultzoa: herritarren lantokia, aisia-tokiak eta gainerako



zerbitzuetarako tokiak kokatzeko erabiltzen ditugu odonimoak, eta, batez ere, etxebizitza kokatzeko. Nonahi ageri dira odonimoak gizakion eguneroko jardueretan.

### ZER DAGO ESKULIBURU HONEN ATZEAN?

Eskuliburua ez da gauek goizera sortu, badu soka luze bat. Mende-laurden inguru darama Euskaltzaindiak, Onomastika batzordearen bidez, kale- edo karrika-izenei buruzko irizpenak ematen eta handik eta hemendik iristen zaizkion kontsulta eta eskariei erantzuten. Eta gehiago ere bai, duela ia ehun urte —1922an— eman baitzuen kale-izen batzuei buruzko lehen irizpena. Izan ere, honela dio Euskaltzaindiaren 1922ko bilera-agiri batek<sup>1</sup>:

Bilbo'n, Euskaltzaindiaren etxean, 1922'ko Lotazila'ren 28'an.

Bergara'ko Udalak Euskaltzaindiari eskari bat egiten dio. Iru kalei izen berriak ezafi nai dizkio ta jakin gura leuke, zelan esan euskeraz: *Calle de don Pedro de Irizar, de D. Ramon María de Lili y de D. Luis de Eleizalde*. Euskaltzañak abo batez desate: Abizen oiek bakar idatzi bear dirala, atzetik *Kale* jañi-ta, onela: *Irizar-Kalea, Lili-Kalea, Eleizalde-Kalea*.

Urte horietan guztietan, Euskal Herri osoko dozenaka udalek jo dute Akademiara zalantzak argitzeko aholku edo iritzi bila, beren proposamenen berrespen bila edo erdaraz jada erabakiak eta finkatuak dituzten karrika-izenen euskal ordainen bila, eta Onomastika batzordeak beti erantzun die, bere ahalen neurrian. Batzuetan, informazio osagarri ona helarazten diote udalek batzordeari, eta, halakoetan, errazagoa da erantzun egokia eta zehatza ematea; beste batzuetan, informazio osagarria falta izaten da, eta batzordeak bilatu behar izaten du, han eta hemen informazioa eskatuz eta bilduz, modu egokian erantzungo badu.

Hutsaren hurrengotik abiatuta eta praktikatik ikasiz eratu behar izan zituen batzordeak irizpideak, iristen zitzaizkion eskaerei erantzun koherentea ematearren, eta ez da ahaztu behar duela ia hiru hamarkada ez zituela batzordeak orain eskura dituen baliabideak eta euskararen estandarizazioa ere ez zegoela orain erdietsi duen mailan. Egoera hartan landu ziren karrika-izenetarako irizpideak 1990eko hamarkadaren bigarren erdian. Onomastika batzordeko Patxi Salaberri eta Mikel Gorrotxategi izan ziren prestatzaileak, eta 1998ko abenduaren

<sup>1</sup> <<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/52913.pdf>>.

12an onartu zituen Onomastika batzordeak. Hurrengo urtean argitaratu ziren *Euskera* agerkarian<sup>2</sup>.

Hamar urte geroago, 2008an, irizpide horietan puntu batzuk zehaztuz eta kale-izenen inguruko beste alderdi batzuk landuz, dokumentu bat argitaratu zuen Mikel Gorrotxategi batzordekideak *Euskera* agerkarian<sup>3</sup>. Karrika-izenak eratzeko irizpideez gainera, izenak hautatzeko zenbait irizpide orokor ere deskribatu ziren dokumentuan.

Geroztik, karrika-izenei buruzko irizpenak ematen jarraitu du Onomastika batzordeak. Hala, azken 20 urteetan 6.000 karrika-izen baino gehiago aztertu dira Euskaltzaindiaren Onomastika batzordean eta Onomastika Zerbitzuan. Karrika-izen gehiago aztertu ahala, lehenago aurkitu gabeko edo hain zehazki deskribatu gabeko karrika-izen motak agertu dira, edo lehenago agertu gabeko izen eta izendapen bereziak aurkitu ditu batzordeak, eta irizpideak zorrotzu behar izan ditu. Bestalde, azken hamar urteak aski emankorrak izan dira euskararen estandarizazioan eta leku-izenen dokumentazioan, eta zeharka nahiz zuzen karrika-izenen arloan eragiten duten arau, hobespen eta datu berri ugari plazaratu dira. Ez da ahaztu behar irizpideen azken bertsioa argitaratu zenetik gaur egun arte ia 50 arau eman dituela Euskaltzaindiak, haietako asko Euskal Herrikan kanpoko leku eta pertsonen izenei buruz, baina baita Euskal Herriko toponimoei buruz ere. Eta, bestalde, kontuan hartu beharrekoa da *Euskaltzaindiaren Hiztegia* argitaratu zela 2012an eta geroztik etengabe handitzen eta osatzen ari dela.

Horregatik, euskara batuak 50 urte bete berri dituela eta Euskaltzaindiak aurten 100 betetzen dituela ere ahaztu gabe, azken urteotan metatutako eskarmentua baliaturik, karrika-izenetarako emandako irizpideak eguneratzeko, osatzeko, doitzeko eta xeheago deskribatuta berridazteko lana hartu du Onomastika batzordeak, eta beste modu batera sistematizatu eta aurkeztu nahi izan ditu. Argitaratu berri den liburu hau da lan horien guztien emaitza.

Datuak biltzea eta sailkatzea izan da lehen urratsa. Horretarako, azken 20 urteetan batzordeak landu dituen Euskal Herri osoko 6.000 kale-izen baino gehiago aztertu dira, berariaz antolatutako datu-base bat erabilia.

<sup>2</sup> “Hiri-izendegia: irizpideak eta erabiltzeko arauak”, *Euskera*, 44 (1999), <<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/49349.pdf>>

<sup>3</sup> “Kale izendegiak. Izenak hautatzeko irizpideak eta erabiltzeko arauak”, *Euskera*, 53 (2008), <<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/73244.pdf>>.

## 1. Irudia: Datu-baseko fitxa bat

**ODONIMO FITXA**  
Euskaltzaindia. Onomastika batzardea

leku-kodea: 6329

euskal izena: Sorhoeta karrika itsua non: 6.2.00.19 Ostankoa txostena

erdal izena: Impasse Sorhoeta auzoa: iragazi denak

bertsio elebiduna:

espezifikotza mota: L1 leku-izena azalpena iragazi denak zerrenda zer: 39 kale itsua iragazi denak  
txostena Leku, bertakoa edo ingurukoa dirudiena, jatorrizkoa edo itzulia iragazi denak euskal generikoa: karrika itsua erdal generikoa:

euskal izen ofiziala: euskal proposamena: Sorhoetako karrika itsua

erdal izen ofiziala: erdal proposamena: Impasse Sorhoeta

iturria: 58 2018 058\_Ostankoa\_bideak\_2018.pdf esteka

oharrak: sorhoeta (ORP) ; Sorhouet (1764); sorhouet (1826); sorhouet (1970); sorhoueta (2004) IGN. Ahoz: Sorhueta.

iragazi denak irten

Registro: 14 6322 de 6326 Sin filtrar Buscar

Datu-base hori ustiatuz, sistematikoki berraztertu dira irizpideak, eta ikusi da bazirela behar bezain zehatz deskribatu gabeko kale-izen mota batzuk, bai eta deskribatu gabeko beste kale-izen mota gutxi batzuk ere. Irizpideak zorroztu beharra izan da azterlan horren ondorioa. Eta langintza horri lotu zitzaion batzardea: kale-izenetarako 2008an emandako irizpideak eguneratu, osatu eta xeheago deskribatuta berridazteari ekin zion.

Beste urrats bat gehiago ere egin da: irizpideak plazaratu nahi zituen Euskaltzaindiak, interesa edo jakin-mina duten guztien esku jartzeko, eta aha-lerin berezi bat egin da irizpide horiek modu didaktikoan azaltzeko. Horregatik, odonimoen tipologia erabili da ardatz gisa irizpideak taxutzeko. Hau da, odonimoak zer islatzen duen hartu da kontuan sailkatzeko eta irizpideak emateko: leku baten izena den, pertsona batena, erakunde batena, artelan batena, edo izen konkretu bat den, izen abstraktu bat den eta abar. Sailetan eta azpisailetan banatuta aurkezten dira odonimo-motak, eta haietako bakoitza idazteko irizpidea eskaintzen. Eta, didaktizazioa helburu, adibideak ematen dira etengabe. Hori da, preseski, lanaren beste ezaugarri nabarmen bat: adibide-kopurua. Izan ere, 45 bat orrialde baino ez ditu eskuliburuak, baina 500 adibidetik gora ematen ditu.

### HIZKUNTZA-IRIZPIDEEZ HARAGO: KALE-IZENAK HAUTATZEKO IRIZPIDEAK

Eskuliburuak ez da hizkuntza-irizpideetara mugatzen. Udalen esku dago zer izen eman kale berriei, eta alkateek eta zinegotziek erabaki ohi dituzte izenak, dela zuzenean, dela eraikitzaileen proposamenak jaso ondoren, dela herritarrei

iritzia eskatuta. Euskaltzaindiaren eginkizuna ez da, noski, udal-ordezkariei esatea zer izen jarri behar dieten kale berriei, baina, hizkuntza-irizpideak emateaz gainera, Akademiari komenigarria iruditu zaio kale eta kidekoei izenak emateko zenbait iradokizun orokor ere biltzea, gaiari heldu behar edo heldu nahi dionari jakingarri gertatuko zaizkiolakoan (besteak beste, horrexegatik argitaratu da gaztelaniaz eta frantsesez ere). Edozein hizkuntzarentzat balio duten iradokizunak dira, eta ez dira Euskaltzaindiak berariaz eginak; Nazio Batuetako Izen Geografikoen Aditu Taldeak emandakoak dira, eta han-hemen bildutako beste zenbait gomendio ere jaso dira.

Hala, adibidez, kale eta plaza berriei izena emateko orduan, izen hutsalak edo modakoak baztertu eta tokian tokiko toponimo jatorrak lehenestea gomendatzen da, tokian tokiko pertsonak gero —genero-berdintasuna zainduta—, eta tokian tokiko jarduera edo tradizioekin erlazionatutako terminoak azkenik, toki bakoitzeko kulturaren eta historiaren erakusgarri diren aldetik.

Halaber gomendatzen da kaleak ez izendatzea bizirik dauden pertsonen gومتاز, nazioartean esperientziak erakutsi baitu jardunbide hori kaltegarria izan daitekeela, gatazka-iturri gertatu eta gerora izen-aldaketak eragin baititzake.

#### IRIZPIDE ORTOTIPOGRAFIKOAK FINKATZEA

Hizkuntza-irizpideei heldu aurretik, kale-izenetan letra larriak nola erabili behar diren deskribatzen da eskuliburuan. Horretarako, odonimoaren *atal espezifikoa* eta *atal generikoa* definitzen dira, eta haiak hartzen dira oinarritzat irizpidea eraikitzeke. Adibidez, *Deba ibaia* leku-izena idazten dugunean, letra xehez idazten dugu toponimoaren parte generikoa —*ibaia*—; hala ere, kontuan izan behar dugu ezen, toponimo hori kale baten izena denean, toponimoa osatzen duten bi hitzak direla odonimoaren atal espezifikoa eta, horrenbestez, letra larriz hasita idatzi behar dugula *ibai* hitza ere: *Deba Ibaiaren kalea*.

#### HIZKUNTZA-IRIZPIDEAK

Lehen begiratu batean, pentsa liteke odonimoaren egitura zehaztea dela zalantza bakarra, hau da, erabakitzea nola lotuko diren odonimoaren atal generikoa (*kalea, plaza, bidea...*) eta espezifikoa (*Deba Ibaia, Anboto, Hazparne, Madame Curie, Antso Azkarra, Independentzia, Harakinak, Geltokia, Frantziskotarrak, Martxoaren Zortzia...*): aposizioa erabiliko den (*Anboto kalea*), edutezko genitiboa (*Deba Ibaiaren kalea*) edo leku-genitiboa erabiliko den (*Hazparneko errepidea*), izen-elkarketa erabiliko den (*Harakin kalea*) edo izenondoa erabiliko den (*Kale Nagusia*).

Bada, ordea, zer aztertutrik azken urrats horretara iritsi aurretik. Adibidez, kale-izenaren atal espezifikoak leku-izena bada, kontuan hartu behar da euskal toponimoa den ala ez, eta, baiezkoan, zer grafia dagokion. Horretarako, non eta leku-izena ez den jada arautua dagoen bat (*Baiona, Nafarroa, Urizaharra*), aintzakotzat hartu behar dira toponimia txikia arautzeko irizpide zehatzak. Bestalde, leku-izena Euskal Herrikoa bada baina erdal toponimoa bada, erdal grafiaz idatzi behar da (*Orconera plaza, Vinhèrko bidea*), eta, Euskal Herriaz kanpokoa bada, kontuan hartu behar da euskal forma arautua duen ala ez (*Flandria kalea* baina *Yamaguchi parkea*).

Edo, adibidez, kale-izenaren atal espezifikoak pertsona-izena denean, nola idatzi Euskal Herriko pertsonen izenak? Noiz erabili behar da euskal grafia eta noiz erdal grafia Euskal Herriko pertsonen euskal deituretan? Euskal abizenak euskal grafiaz idatzi behar dira beti? Lehengo pertsonenak bai, berdin diola noizkoak diren? Eta gaur egungo pertsonenak? Zalantzarik gabe, kale-izenen esparrutik haragoko galdera orokorrak dira.

Galdera horiei, eta beste askori, erantzuten saiatzen da eskuliburua, arazoei helduz eta argibidea ematen saiatuz.

#### EUSKALTZAINDIA, LAGUNTZEKO PREST

Urte hauetan guztietan metatu duen esperientzia partekatzea eta herritarren esku jartzea da Euskaltzaindiaren helburua eta nahia. Horregatik plazaratu du eskuliburu hau —euskaraz, gaztelaniaz eta frantsesez argitaratua—, eta dei egingen die herritarrei, herritarren ordezkariari —alkateak, auzapezak, zinegotziak— eta udal-langile zein euskara-teknikariari Euskaltzaindira jo dezaten kale, karrika eta kidekoen izenen arloko zalantzak argitzera eta irizpen edo aholku eske.

## ***EUSKAL ONOMASTIKAREN DATUTEGI (EODA)*** **BERRITUAREN AURKEZPENA**

PATXI GALÉ  
Onomastika batzordea  
pgale@euskaltzaindia.eus

### ***EUSKAL CORPUS ONOMASTIKOA (ECO) ETA EUSKAL ONOMASTIKAREN DATUTEGIA (EODA)***

Liburu honetako beste kapitulu batean azaldu dugu *ECO* egitasmoaren historia eta datutegi horrek *EODAn* duen isla. Oso laburbilduta, esan daiteke *ECO* dela Onomastika batzordeak erabakiak hartzen laguntzeko datutegi bat, informazio onomastikoa jaso eta gordetzeko. Datutegi horretan bildutako informazioaz baliatuz, batzordeak arautze-proposamenak erabakitzen ditu eta berme maila desberdinekin plazaratzen ditu: arauak, irizpenak, erabakiak, argitalpenak... *EODA*, batez ere, erabaki horiek gizarteratzeko tresna da. Euskaltzaindiaren webgunean erakusten den informazio onomastikoa da, beraz, *EODA*. Eta orain arte hor erakutsitako datuak izan dira Euskaltzaindiak nola edo hala ontzat emandakoak.

***EODA* BERRITUA**

*EODA* berrituan, Euskaltzaindiaren datutegi horretan bildutako datu-corpusaren atal handiago bat hedatu nahi da. Oro har, Euskaltzaindiaren onespenu duten erregistroak baino harago, kalitate oneko lanetatik heldu zaizkigun arautze-proposamenak ere plazaratuko dira hemendik aurrera *EOD*Aren bitartez. Datu horiek beste ikertzaile edo ikerketa-talde batzuen ekarpenak dira, ez Euskaltzaindiarenak. Erabiltzaileak adi egon eta erregistro bakoitzaren berme-maila hori zein den ikusi beharko du arretaz, eta erakusten den idazkera hori noraino den segurua ala behin-behinekoa...

*EOD*Aren zabaltze horren ondorioz, hemendik aurrerako kopuruak nabarmen haziko direla bistakoa da:

	Orain arte			Gaurtik aurrera	
	<i>ECO</i>	<i>EODA</i>	%	<i>EODA</i>	%
Izenak	5.000	3.400	73,85	4.700	79,61
Deiturak	12.300	9.600	78,52	9.600	78,52
Lekuak	256.700	7.900	3,11	112.70	43,90


Alde batetik, Euskaltzaindiaren pertsona-izendegia pixka bat hazi da, eta liburu honetako kapitulu batean zehazkiago azaltzen du Paskual Rekalde batzordekideak zertan datzan hazte hori. Baina nabarmenen haziko dena erregistro toponimikoen kopurua da: hemendik aurrera, Euskaltzaindiak berariaz aztertu ez arren, Nafarroako eta Ipar Euskal Herriko toponimo “txiki” asko ere erakutsiko dira *EOD*An. Nolabait esanda, lan horietan egindako arautze-proposamenak, oro har, irizpide egokiekin erabaki zirela uste da, eta bere horretan plazaratzen ditugu. Epe laburrean, beste datu-multzo batzuk ere plazaratzeko moduan egoteko asmoa eta borondatea dago.

## KONTSULTARAKO TRESNAK

The screenshot shows the EODA website interface. At the top, there is a search bar with the text 'Webgune osoan - Idatzi hemen zer bilatu nahi duzun' and a search icon. Below the search bar, there are navigation links: EUSKALTZAINDIA, HIZKUNTZA-BALIABIDEAK, AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA, ARGITALPENAK, and MENDEURRENA. On the left side, there is a sidebar with a search box containing 'Atxabal' and a 'Bilatu' button. Below the search box, there are dropdown menus for 'Euskal Herria' and 'Mundua'. The main content area is titled 'EODA - BILAKETA' and shows 3 results for 'Atxabal'. Each result includes details such as 'Arautzea', 'Altitudea', 'Alonimoo', 'Ofiziala', and 'Gaztelania'. There are also map links for each result. On the right side, there is a section for 'Iragazkiak' with three dropdown menus: 'Non', 'Izaera', and 'Arautze maila'.


Hemendik aurrera Euskaltzaindiaren webgunean kontsultagai egongo den *EOD*Aren diseinuan kontuan izan da, erabiltzaile ohikoentzat ez ezik, interes berezia edo espezializatua izan dezaketen eragileentzat ere eskaini nahi dela zerbitzua. Horretarako, ohiko bilaketa-bideak apailatu dira, grafia desberdinen bidez euskal era arauzkoetara eramango gaituztenak. Kontuan hartu behar da, erregistro gehiagoren gainean bilaketa egiteak, zenbaitetan, erantzun konplexuagoak edo ugariagoak ekar ditzakeela.





EUSKALTZAINDIA  
EUSKAL HERRIEN ELIZKUNDA  
RECHERCHE DE LA LANGUE BASQUE

Webgune osoan ▾
Idatzi hemen zer bilatu nahi duzunQ



EUSKALTZAINDIA ▾
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK ▾
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA ▾
ARGITALPENAK ▾
MEDEURRENA

Bilaketa

Atxabal

Bilatu

Euskal Herria

Araba >  
 Bizkaia >  
 Gipuzkoa >  
 Nafarroa >  
 Lapurdi >  
 Nafarroa Beherea >  
 Zuberoa >

Mundua

Afrika >  
 Amerika >  
 Antartika >  
 Asia >  
 Europa >  
 Ozeania >

## EODA - BILAKETA

3 emaitza *Atxabal* bilaketarentzat [1 - 3]

Atxabal (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 888  
**Alonimoa:** Oro  
**Ofiziala:** Atxabal / Oro  
**Gaztelania:** Achabal, Peñas de Oro  
**Non:** Zuia  

[Google Maps](#) [OpenStreetMap](#) [iberpix](#)

Atxabal (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 692  
**Alonimoa:** Txarabeltz  
**Ofiziala:** Atxabal, Txarabeltz  
**Non:** Beasain  

[Google Maps](#) [OpenStreetMap](#) [iberpix](#)

Artxabal (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 1168  
**Ofiziala:** Artxabal  
**Non:** Errioxa, Urizaharra  

[Google Maps](#) [OpenStreetMap](#) [iberpix](#)

Iragazkiak

Non ▾

Izaera ▾

Arautze maila ▾

Bilatutako edozein erregistrotara helduta, erakutsiko zaigun lehen informazioa orain artekoaren antzekoa izango da: euskarazko aldaera arauzkoa, zer den (izena, deitura, tokia...), haren gaineko informazio osagarria (sexua —epizenoa barne—, kokapena, izaera geografikoa, izenaren aldaerak...), eta halakoak.

Euskal-onomastika.indb 180

25/11/2020 15:12:43

EUSKALTZAINDIA

Webgune osoan

EUSKALTZAINDIA
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA
ARGITALPENAK
MENDEURRENA

---

Bilaketa

Aretxabaleta

Bilatu

Euskal Herria

Araba >

Bizkaia >

Gipuzkoa >

Nafarroa >

Lapurdi >

Nafarroa Beherea >

Zuberoa >

Mundua

Afrika >

Amerika >

Antartika >

Asia >

Europa >

Ozeania >

## EODA - BILAKETA

3 emaitza *Aretxabaleta* bilaketarentzat [1 - 3]

**Aretxabaleta** (Udalerría)

**Arautzea:** Euskaltzaindiaren araua

**Herritarra:** aretxabaletar

**Ofiziala:** Aretxabaleta

**Gaztelania:** Término municipal de Aretxabaleta

**Non:** Debagoiena

**Dokumentuak:**

> [140. araua: Gipuzkoako herri izendegia \(2004\)](#)

Google Maps
OpenStreetMap
Iberpix

Iragazkiak

Non

Izaera

Arautze maila

---

**Aretxabaleta** (Kontzeilua, lekua)

**Arautzea:** batzordearen argitalpena

**Altitudua:** 554

**Osatua:** Aretxabaleta Gasteiz

**Ofiziala:** Aretxabaleta

**Non:** Gasteiz

Google Maps
OpenStreetMap
Iberpix

---

**Aretxabaleta** (Hiria, udalerriko auzo nagusia)

**Arautzea:** Euskaltzaindiaren araua

**Herritarra:** aretxabaletar

**Ofiziala:** Aretxabaleta

**Non:** Aretxabaleta

**Dokumentuak:**

> [140. araua: Gipuzkoako herri izendegia \(2004\)](#)

Google Maps
OpenStreetMap
Iberpix

^

Esan bezala, erregistro bakoitzarekin batera aditzera emango da zein den usteko idazkera edo aldaera horren “arautze-bermea”. Izan ere, lehendik zeuden erregistroekin batera “Euskaltzaindiaren araua”, “Onomastika batzordearen irizpena” edo halako arautze-maila dutela adieraziko da. Orain gehitu diren erregistro berri ugari horietan “ikertzaile baten arautze proposamena” direla agertuko da.

Euskal-onomastika.indb 181

25/11/2020 15:12:44

EUSKALZAINDIA  
EUSKALZAINDIAREN ARUA

Webgune osoan - Idatziz hemen zer bilatu nahi duzun

EUSKALZAINDIA - HIZKUNTZA-BALIABIDEAK - AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA

**Bilaketa**

Aretxabaleta

Bilatu

**Euskal Herria**

Araba >  
Bizkaia >  
Gipuzkoa >  
Nafarroa >  
Lapuri >  
Nafarroa Beherea >  
Zuberoa >

**Mundua**

Afrika >  
Amerika >  
Antartika >  
Asia >  
Europa >  
Ozeania >

**EODA - BILAKETA**

3 emaitza Aretxabaleta bilaketarentzat [1 - 3]

**Aretxabaleta** (Udalerrria)

**Arautzea:** Euskaltzaindiaren araua  
**Herritarra:** aretxabaletar  
**Ofiziala:** aretxabaleta  
**Gaztelania:** Término municipal de Aretxabaleta  
**Non:** **Debagoiena**  
**Dokumentuak:**  
140. araua: Gipuzkoako herri izendegia (2004)

**Aretxabaleta** (Kontzejua, lekua)

**Arautzea:** batzordearen argitalpena  
**Altitudea:** 554  
**Osatua:** Aretxabaleta Gasteiz  
**Ofiziala:** Aretxabaleta  
**Non:** **Gasteiz**  
Google Maps | OpenStreetMap | Iberpix


**Aretxabaleta** (Hiria, udalerriko auzo nagusia)

**Arautzea:** Euskaltzaindiaren araua  
**Herritarra:** aretxabaletar  
**Ofiziala:** Aretxabaleta  
**Non:** **Aretxabaleta**  
**Dokumentuak:**  
140. araua: Gipuzkoako herri izendegia (2004)  
Google Maps | OpenStreetMap | Iberpix

**140**  
**GIPUZKOAKO HERRI IZENDEGIA**  
**I) Herrien euskal izena**

Euskal izena	Izen ofiziala	Herritarra	Eskualdea
Abaltzisketa	Abaltzisketa	abaltzisketar	Tolosaldea
Aduna	Aduna	adunar	Tolosaldea
Aia	Aia	aiar	Urola Kosta
Aizarnazabal	Aizarnazabal	aizarnazabaldar	Tolosaldea
Albiztur	Albiztur	albizturtar	Tolosaldea
Alegia	Alegia	alegiar	Tolosaldea
Alkiza	Alkiza	alkizar	Goierri
Altzaga	Altzaga	altzagar	Tolosaldea
Altzo	Altzo	altzotar	Tolosaldea
Amezketta	Amezketta	amezketar	Tolosaldea
Andoain	Andoain	andoaindar	Tolosaldea
Anoeta	Anoeta	anoetar	Debagoiena
Antzuola	Antzuola	antzuolar	Goierri
Arama	Arama	aramar	Debagoiena
Aretxabaleta	Aretxabaleta	aretxabaletar	


Erregistro horietatik guztietatik, arauetara nahiz argitaratutako irizpenetara jotzeko esteka ere jarriko da, pdf-ak ikusi edo eskuratu nahi dituenak errazki egin dezan.



**EUSKALTZAINDIA**  
ROYAUME DE LA LANGUE BASQUE  
REINO DE LA LENGUA BASCA

Webgune osoan

Q



EUSKALTZAINDIA
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA
ARGITALPENAK
MEDEURRENA

**Bilaketa** ^

Bilatu

**Euskal Herria** v

- Araba >
- Bizkaia >
- Gipuzkoa >
- Nafarroa >
- Lapuri >
- Nafarroa Beherea >
- Zuberoa >

**Mundua** v

- Afrika >
- Amerika >
- Antartika >
- Asia >
- Europa >
- Ozeania >

## EODA - BILAKETA

3 emaitza *Atxabal* bilaketarentzat [1 - 3]

**Atxabal** (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 888  
**Alonimoa:** Oro  
**Ofiziala:** Atxabal / Oro  
**Gaztelania:** Achabal, Peñas de Oro  
**Non:** **Zuia**

Google Maps
OpenStreetMap
iberpix

**Atxabal** (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 692  
**Alonimoa:** Txarabeltz  
**Ofiziala:** Atxabal, Txarabeltz  
**Non:** **Beasain**

Google Maps
OpenStreetMap
iberpix

**Artxabal** (Mendia)

**Arautzea:** batzordeak ontzat emandako arautze proposamena  
**Altitudea:** 1168  
**Ofiziala:** Artxabal  
**Non:** **Errioxa, Urizaharra**

Google Maps
OpenStreetMap
iberpix

**Iragazkiak**

Esan bezala, erregistro kopurua, zenbaitetan, handiegia izan daiteke. Hori kudeatzeko, iragazki batzuk egiteko aukera eskainiko zaio erabiltzaileari.

EUSKALTZAINDIA Webgune osoan

EUSKALTZAINDIA ▾ HIZKUNTZA-BALIABIDEAK ▾ AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA ▾ ARGITALPENAK ▾ MENDEURRENA

**Bilaketa**

**Bilatu**

**Zerrendak**

Emakumezkoen izenen zerrenda >

Gizonezkoen izenen zerrenda >

Izen epizenoen zerrenda >

## MAXIMO - PERTSONA-IZENAK - EODA

**Maximo**

Máximo (gaztelania), Maxime (frantsesa), Maximus (frantsesa), Maximus (ingeleza), Maximianus (ingeleza), Maximus (latina), Μάξιμος (grekoa)

**Sexua:** gizonezkoa      **Arutzeta:** Euskaltzaindiaren araua  
**Hipokoristikoa:** Ez

**Dokumentazioa (25)** [Iruzkinak](#) [Estekak \(3\)](#)

Guztiak (25)    Arutzeta (13)    Ofizialtzea (0)    Hizkuntza azterketa (3)

- antonius maximus - (0043-0120 [1987]) [DRPLV](#), II, 197. or.
- maximo - (1635) [Harb](#), 919
- maximo - (1636) [EZ.Eliç](#), 951
- marci maximi - (1638) [O.NUV](#), II, VII. kap., 135. or. [0652. or.]
- valerius maximus - (1638) [O.NUV](#), passim
- maximum victorin - (1638) [O.NUV](#), III, III. kap., 399. or. [0916. or.]
- maximus - (1638) [O.NUV](#), passim
- maximok - (1664) [SP.Phil](#), 130
- maximok - (1712) [ES.EHast](#), 165
- britanniko maximo - (1992) [DRPLV](#), IV, 313. or. (11. oin oharra)
- germaniko maximo - (1992) [DRPLV](#), IV, 313. or. (11. oin oharra)
- maximo - (1994) [KINT.PI](#), XXXIX (1994, 3), 1382. or.
- maximo - (1997) [ARAUA.076](#), Euskera, XLII (1997, 3), 454. or.
- maximo: máximo (gazt.), maxime (fr.) - (1997) [ARAUA.066](#), Euskera, XLII (1997, 1-2), 92. or.
- valerio maximo - (1997) [ARAUA.076](#), Euskera, XLII (1997, 3), 457. or.
- maximo (giz.): (fr.) maxime - (2001) [GOR.SAL.EIZ](#), 327
- maximo (giz.): (gazt.) máximo - (2001) [GOR.SAL.EIZ](#), 322
- maximo - (2014) [ARAUA.076bis](#), 23. or.
- petronio maximo - (2014) [ARAUA.076bis](#), 26. or.

Erregistro gehiago eskaintzeaz batera, beste berrikuntza garrantzitsu bat dakar *EODA* berriak. Onomastikan interesa duenarentzat edo erabiltzaile espezializatuarentzat pentsatua dago bereziki. Erregistroak berak ez ezik, erregistro horiek ilustratzen, osatzen eta oinarritzen dituzten datu dokumentalak ere egongo dira kontsultagarri webgunearen bitartez, baita, leku-izenen kasuan, ahozko informazioa ere, halakorik baldin badago.

- **Euskararen hastapenak** (38) O.NOV, III, III. kap., 399. or. [0916. or.] +
- ETCHEBERRI, Joannes d' "Sarakoa" +
- Paul Geuthner (664) SP.Phil, 130 +
- maximok - (1712) ES.EHast, 165 +

(...)

Erromarrek bereziki estimu handia egiten zuten bere hitzkuntzaz, ezen lekhu, eta denbora guztietan berek berea ohoratzen zuten, eta bertzek ere ohora zezaten egin ahalaz entsejatzzen ziren; hargatik grekoei ihardetsi behar ziotenean, errespustak latinez emaiten ziotzaten, eta oraino etzituzten entzun nahi, non latinez edo interpretez etziren mintzatzzen: etzuten hau xoilki egiten \*Erroman baina bai oraino \*Grezian eta \*Asian ere, bide hartaz bere hitzkuntza latina hobekiago errespetaratzeko, eta jendaki arrotzetara hedaratzeko, \*Valerio \*Maximok dioen bezala erraiten du \*Suetonio \*Franquiloc ere: qq

(...)

Datu horiek gehienak beste egile batzuen lanetatik heldu dira eta, datuekin batera, bakoitzaren jatorriaren aipamen zehatza egiten da (egilea, lana, orrialdea...).

Ikertzaile askoren ekarpenak hartu ditu aintzat Euskaltzaindiak zeregin honetan, hartu behar dituen erabakiak hartzeko, baliozkoak eta argigarriak direla ulertzen duelako eta erabaki horiei oinarri sendoa jartzen dietelako. Aipamenak oso modu zehatzean egiten dira, ikerketa horien egileei jabetza eskubideak beren-beregi onarturik betiere.

### **i** Lege-oharra

Corpus onomastiko honetan, hirugarrenen lanen edukiak sartu dira, arloan ospea eta gaitasuna dutelako. Ondorio horretarako, behar diren baimenak eta lizentziak eskatu ditu Euskaltzaindiak, eta, horrenbestez, behar diren jabetza intelektualeko eskubideak eskuratu, oker edo hutsik ezean. Edukiren batek hirugarrenen eskubideak hausten dituela uste baduzu, eman iezaiozu berehala horren berri Euskaltzaindiari (honako helbide elektronikoko honetara idatziz: info@euskaltzaindia.eus), beharrezko neurriak berehala har daitezten.

Espero dugu *EODA* berria erabilgarri suerta dadin eta erabiltzaileen gustuko.



# PERTSONA-IZENDEGI BERRITUAREN AURKEZPENA

PASKUAL REKALDE  
Euskaltzaindia  
prekalde@euskaltzaindia.eus

## 1. SARRERA

Erraten ahal da, ez bairik gabe, Euskaltzaindiak bere garaian erabaki zuela pertsona-izenak, deiturak eta leku-izenak bildu eta jende aitzinean paratzea eta, honekin batera eta bidelagun, datutegi horretako edukia bilatzeko tresna azkar eta zorrotza ororen esku uztea, ordura arte paperean bakarrik zeuden edukiak errazago aurkitzeko eta aztertzeko.

Aurkezpen honek hiru zati izanen ditu. Lehenik, orain zer dugun erakutsiko dut (pertsona-izen-degiaren ezaugarri nagusiak, datuen iturriak eta izenaren egitura orokorra). Segidan, hemendik aitzina zer izanen dugun azalduko dut (izen-degi berrituaren euskarria, izenen sailkapena —oraingoa eta hemendik aitzinakoa— eta izen-degiaren edukia —gaur artekoa eta gaurtik aitzinakoa—, atzendu gabe, jakina, izenaren egitura berria). Akitzeko, etorkizunean egiteko ditugunak ere agertuko ditut.

Erran dezadan izen-degi berritua erabiltzaile oroendako prestatu dela, dela guraso, dela erregistro zibiletako langile, dela historialari, dela ikertzaile... Ez da, beraz, gaztelaniazko eta frantsesezko ordainak dituen euskarazko izenen bilduma soil bat. Euskaltzaindiko Onomastika batzordeak haratago joan nahi izan du.



## 2. ORAIN ZER DUGUN PERTSONA-IZENDEGIAN

### 2.1. Pertsona-izenegiaren ezaugarri nagusiak

Hemezortzi urte gibelat egin behar da (2001) euskal pertsona-izenak liburu mardul batean ikusteko. *Euskal Izendegia* hiru hizkuntzatan (euskaraz, gaztelaniaz eta frantsesez) argitaratu zen eta, emakumezkoen eta gizonezkoen izendegiekin batera, pertsona-izenen historia eta euskal izendegia gauzatzeko erabilitako irizpideak bildu ziren<sup>1</sup>.



<sup>1</sup> Euskaltzaindia-Eusko Jaurlaritza (2001). *Euskal Izendegia. Ponte izendegia. Diccionario de nombres de pila. Dictionnaire des prénoms.*

Lan hori ez zen bere horretan gelditu. Urteak joan urteak etorri, Onomastika batzordeak lanean segitu zuen eta izendegian izen berriak emendatzen joan ziren, ez paperean, euskarri digitalean baizik. Xede horri begira sortu zen 2011n *Euskal Onomastikaren Datutegia* (EODA). Datutegi honetan pertsona-izenak, deiturak eta leku-izenak (Euskal Herrikoak eta Euskal Herritik kanpoko batzuk) biltzen dira.

The screenshot shows the website interface for 'Pertsona-izenak' (Personal Names). The header includes the Euskaltzaindia logo and navigation links like 'Webgune osoan', 'Idatzi hemen zer bilatu nahi duzun', and 'AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA'. The main content area is titled 'IZENAK - EODA' and features a quote: 'Atal honetan, lehenengo eta oraingo euskal pertsona-izenak daude. Helburu nagusi hauek ditu datutegi honek: gurasoei laguntza ematea, haur jaioberritari euskal izen zuzena jarri ahal izateko; izena aldatu edota euskarazko idazkera zuzenera egokitu nahi dutenei informazio argigarria eskuratzeko; izen baten nondik norakoak ezagutu nahi dituenarentzat datu-iturri oparo izatea; izen klasiko eta historikoak euskal aldaerak ezagutu edo erabili behar dituenari informazioa ematea.' Below the quote is a 'Lege-oharra' (Legal notice) section with an information icon and text: 'Corpus onomastiko honetan, hirugarrenen lanen edukiak sartu dira, arloan ospea eta gaitasuna dutelako. Ondorio horretarako, behar diren balmenak eta lizentziak eskatu ditu Euskaltzaindiak, eta, horrenbestez, behar diren jabetza intelektualeko eskubideak eskuratu, oker edo hutsik ezean. Edukiren batek hirugarrenen eskubideak hausten dituela uste baduzu, eman lezaiozu berehala horren berri Euskaltzaindiari (honako helbide elektronikoa honetara

## 2.2. Iturriak

*Euskal Izendegia* egiteko iturri zaharrago batzuk erabili ziren, bereziki honako hauek: Sabino Aranaren eta Luis Eleizalderen *Deun-ixendegi euzkotarra* (1910), Aingeru Irigaraireren *Euskaltzaindiak onartutako euskal izenlerroa* (1966) eta Jose Mari Satrustegiren *Euskal Izendegia* (1972, 1977, 1983). Eta horiei guzietan gehitu behar zaizkie onomastikako eta exonomastikako arauetako hainbat izen eta Onomastika batzordeak euskal izentzat emandakoak.

### 2.3. Izenaren egitura orokorra

EODAn pertsona-izenen atalean sartuz gero, izenak aurkituko ditugu eta izen horietako bakoitzean honako datu nagusi hauek: izena, generoa, (emakumezkoa edo gizonezkoa), euskal izenaren gaztelaniazko eta frantseseko izen baliokideak eta euskarazko izen horien (ez guzien) gaineko azalpenak, euskaraz eta gaztelaniaz. Azalpen horietan datu historikoak, linguistikoak, mitologikoak... ematen dira eta, batzuetan, izenaren aldaerak, erraterako: *Joan* (euskaraz): *Juan* (gaztelaniaz), *Jean* (frantsesez). Aldaerak: *Joanes*, *Joango*, *Joanikote*, *Joanis*, *Jon* eta *Ganiz*.

EUSKALTZAINDIA  
EUSKAL OINARRITUTAKO ELIZKOLA

Webgune osoan -

Q

EUSKALTZAINDIA ▾
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK ▾
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA ▾
ARGITALPENAK ▾
MENDEURRENA

## Pertsona-izenak

🏠 / Hizkuntza-baliabideak / Onomastika / Pertsona-izenak

Bilaketa

Bilatu

Zerrendak

[Emakumezkoen izenen zerrenda >](#)  
[Gizonezkoen izenen zerrenda >](#)  
[Izen epizenoen zerrenda >](#)

### EODA - BILAKETA

8 emaitza Antonio bilaketarentzat [1 - 8]

---

Antonio

Antonio (es), Antón (es), Antoine (fr), Antony (en), Anthony (en), Antonius (la)

Erromako familia baten izena zen *Antoniusetik*; latinez erabili arren badaiteke etorkiz etruskoa izatea. San Antonio abadea Egipton bizi izan zen IV. mendean eta oso ezaguna da basamortuan zegoenean deabruak pekatuan erorarazteko egindako ahaleginel eusteagatik. Santuaren egunak ekainaren 13an (Paduakoa) eta urtarrilaren 17an (abadea) dira. Aldaerak: Anton eta honen hipokoristikokoak diren *Antton* eta *Antxon* eta *Andoni*. Euskal Herrian oso ezaguna da Urkiolako (Bizkaia) ospatze-eguna, besteak beste ezkongalak ezkontide eske joaten direlako.

Dokumentuak:

- [▶ 66. araua: Santutegiko izen ohikoenak \(2019\)](#)
- [▶ 76. araua: Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak \(2014 \[1997\]\)](#)

Anttonio (Hipokoristikoa)

---

Txanton

---

Txantxon (Hipokoristikoa)

---

Iragazkiak

### 3. HEMENDIK AITZINA ZER IZANEN DUGUN PERTSONA-IZENDEGIAN

#### 3.1. Izendegi berrituaren euskarria

Urte batzuk dira Euskaltzaindiak erabaki zuela argitaratutako materiala euskarri digitalean ere argitaratzea. Batzuetan paperezko euskarriak erabat alde batera utzi gabe, pixkanaka-pixkanaka izendegiak euskarri digitalean (banaketa-zerrendak, PDFak...) eta sarean (datu-baseak) hasi zen argitaratzen. Xede bat eta bakarra: izendegi ireki eta dinamikoa egitea, erabilerraza, azken finean.

#### 3.2. Izenak nola sailkatzen diren orain

Erraten ahal da euskarak izen batzuk erabiltzen dituela gizonezkoak izendatzeko (*Andres, Lukas...*) eta beste batzuk emakumezkoak izendatzeko (*Edurne, Helena, Teresa...*). Badira, ordea, tradizioz genero-mozioa izan duten izenen salbuespen batzuk eta horietako gehienak santutegian daude, erraterako, *Bizente / Bizenta, Joanes / Joana, Paulo / Paula, Petri / Petra...*

Bestalde, hitz arruntetatik eta toponimoetatik hartutako pertsona-izenen sexu-bereizketa tradizioari segituz egin da (kontuan izan behar da izen arruntek euskaraz ez dutela genero gramatikalik).

#### 3.3. Izenen sailkapen berritua

Hori dela-eta, printzipioz, sailkapen hau egin izan da orain arte<sup>2</sup>:

- Kontsonantez eta *-i*, *-o* eta *-u* bokalez amaitutakoak gizonezkoztat ematen dira: *Haritz, Ibai, Paulo, Aingeru*.
- *-a* eta *-e* bokalez amaitutakoak emakumezkoztat ematen dira: *Amaia, Ane*.

Nolanahi ere, salbuespenak izan badaude:

- Andre Mariaren santutegiak direlako, emakumezko izentzat ematen dira: *Aitziber, Irantzu, Izaskun...*

<sup>2</sup> Urteen joanak erakutsi du sailkapen hau aldatu beharra zegoela, parte batean bederen zaharkitua gelditu delakoz.

Eta hemendik aitzina, zer? Izenak, nagusiki, bi multzo handitan sailkatzea erabaki da. Izenak, eskuarki, ez-epizenoak eta epizenoak izanen dira.

### 3.3.1. Genero-marka duten izenak: izen maskulinoak eta izen femeninoak (izen ez-epizenoak)

Honako izen hauek genero-marka dute, izen maskulinoak eta izen femeninoak dira edo, bertzela erranik, izen ez-epizenoak dira.

- Santu- eta santa-izenak.
- *Deun-ixendegi euzkotarra* liburukoak.
- Jatorriz pertsona baten izengoititik datozen izenak.
- Euskal Herriko dokumentazio historikoan ageri diren izenak
- Izen mitologikoak.
- Andre Mariaren adbokazioak.
- Ama Birjinaren ermita direnak.
- ...

### 3.3.2. Genero-markarik ez duten izenak (izen epizenoak)

Honako izen hauek ez dute genero-markarik. Izen epizenoak dira<sup>3</sup>.

Hartara, izen epizenotzat har ditzakegu izen arruntak (*Adats, Amets, Haize, Iraultza, Itzel...*) eta leku-izenak (*Abodi, Aiuri, Amaiur, Araitz, Gorbeia, Joar, Larraine, Luzaide, Muxika, Udalatx...*).

## 3.4. Izendegi berrituaren edukia

### 3.4.1. Gaur artekoa

Pertsona-izendegia osatzen dute, besteak beste, *Euskal Izendegia* (2001) argitalpeneko izenek eta Onomastikako eta Exonomastikako zenbait arautako izenek. Arau horiek honako hauek dira:

- Santutegiko izen ohikoenak (66. araua) [1996, 1997]
- Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak (76. araua) [1997 - 2014]

<sup>3</sup> Izen epizeno bat euskaraz genero-marka maskulinorik edo femeninorik ez duen izena da, izen neutro ere deitu izan dena.

- Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak (82. araua) [1998 - 2014]
- Aita santuen izenak (129. araua) [2003]
- Alfabeto ziriliko idatzitako izenak euskarara aldatzeko transkripzio-sistema (156. araua) [2009]
- Georgieraren eta armenieraren alfabetoetan idatzitako izenak euskarara aldatzeko transkripzio-sistemak (163. araua) [2011]
- Antzinateko pertsona-izenak eta izen mitologikoak (I). Mesopotamia, Mediako Inperioa, Akemenestar Inperioa eta Lidia (175. araua) [2013-2014]
- Antzinateko pertsona-izenak eta izen mitologikoak (II). Antzinateko Egipto (176. araua) [2014]
- Antzinateko pertsona-izenak eta izen mitologikoak (III). Bibliako pertsona-izenak (177. araua) [2014]

### 3.4.2. Gaurtik aitzinakoa

Honako hau erakutsiko da EODAn:

- EODAn gaur arte egon dena, berritua eta emendatua.
- Euskaltzaindiak ziurtagiri bidez euskal izentzat emandako izen berriak (horietako izen anitz ez da EODAn ageri).
- Izen txikigarriak edo hipokoristikoak; lehenago zeuden bakan batzuei bertze batzuk gehitu zaizkie.
- Izen epizenoak.

#### 3.4.2.1. Orain arte EODAn zer dagoen

EODA 2011n abian jarri zenetik ez da aldaketa sakonik egin datu-basean. Egoera hori gogoan ekin zitzaion 2018an datu-basea berritzeari, informazioa berrantolatzeko, gaztelaniazko eta frantsesezko ordain batzuk zuzendu eta zenbait kasutan ingelesezkoak gehitzeko eta, nagusiki, izenez gainera era dokumentalak gehitzeko<sup>4</sup>.

<sup>4</sup> Izena zein dokumentutan ageri den erakutsiko da.

### 3.4.2.2. Euskaltzaindiak ziurtagiri bidez euskal izentzat eman dituen izen berriak

Gogora ekarri behar da Euskaltzaindia Euskal Herriko administrazioen erakunde aholku-emailea dela hizkuntza-gaietan. Ohikoa da gurasoek halako edo bestelako izen beren seme edo alabari jarri nahi izatea eta Euskaltzaindiaren webgunera-eta jotzea, besteak beste, argibide bila. Edo zuzenean, semea edo alaba sortu ondoren, beren herriko edo hiriko erregistro zibilera joatea sortu berria inskribatzera.

Halakoetan prozedura argia da: herritarrek edo erregistro zibileko arduradunek Euskaltzaindiari eskatzen diote halako edo bestelako izen euskarazko izena den eta gizonezkoak edo emakumezkoak deitzeko egokia den. Kasuan kasuko ziurtagiria egin eta eskatzaileari igortzen zaio administrazioan bidea egin dezan. Hori egin ondoren, gorde eta EODAn gehitzen da.

### 3.4.2.3. Izen txikigarriak edo hipokoristikoak

Gorago (3.4.2.) erran dugunari jarraikiz, ahalegina egin da izen txikigarri edo hipokoristiko gehiago gehitzeko<sup>5</sup>. EODAn zeuden izen bakanei (*Antxon, Anuntxi, Bixenta, Inaxio...*)<sup>6</sup> bertze zenbait gehitu zaizkie, erraterako *Anttoni, Battittu, Felixta, Ixabel, Jexux, Joxe, Xarles...*

### 3.4.2.4. Izen epizenoak

Izen epizenoen gaia ez zaio sekula arrotza izan Euskaltzaindiari. Gizarteak egindako eskaerak -zenbait izeni sexu jakin bat ez esleitzeak- lege-oztopo argia izan du: 1957ko Erregistro Zibilaren Legea<sup>7</sup>.

<sup>5</sup> Izen txikigarri edo hipokoristiko bat benetakoa izena ordezkatzeko erabiltzen den izen laburu bat da.

<sup>6</sup> Bereziki aipatzekoak dira *Beñat, Patxi, Txomin...* moduko izen historiko eta tradizio luze-koak, gaur den egunean izen arruntzat hartzen ditugunak.

<sup>7</sup> Euskaltzaindiak, 2018ko urtarrilean, Espainiako Gobernuako Justizia Ministerioari eskatu zion izendegiarekin malguago jokatu behar zuela ezin baitzaizkio hizkuntza erromanikoetako legeak euskarari aplikatu. Hori dela-eta, euskararen ikuspegitik onargarri eta erabilgarri izan daitekeen izendegia etengabe moldatzen joan da Akademia.

Horrenbertzez, erran daiteke izendegi berri honekin egin den aldaketa bikoitza dela: batetik, kualitatiboa, aurrerapausoa baita —euskarak izen maskulinoez eta femeninoez gainera, izen epizenoak izanen ditu—, eta, bertzetik, kuantitatiboa, zernahi baitira (500 inguru) izen epizenotzat hartu diren izenak (batzuk, berriak eta, bertzeak, izen maskulino edo femeninoztat hartutakoak orain epizenotzat hartzen direnak). Argi dago erabaki honekin bidea ireki dela eta etorkizunean segida izanen duela.

### 3.4.3. Izenaren egitura berria

Hemendik aitzina EODAn izen jakin baten gaineko informazioa bilatzen duenak lehenago zituen datuez gainera bertze datu batzuk ere aurkituko ditu. Laburbilduz, hauexek dira: euskarazko izena; euskarazko izenaren izen balioki-deak gaztelaniaz, frantsesez, ingelesez, latinez eta grekoz<sup>8</sup>; izen bakoitzari dagokion sexua (gizonezkoa, emakumezkoa, epizenoa); izena txikigarria edo hipokoristikoa den.

Informazio horretaz gainera, izena Euskaltzaindiaren Osoko bilkurak onartu duen edo Onomastika batzordearen irizpen edo gomendioa den adieraziko da, atzendu gabe izen batzuen alboan ageri diren azalpenak (oraingoz euskaraz eta gaztelaniaz), zeinetan ematen baitira izenaren gaineko datu historikoak, etnografikoak, etimologikoak eta tankerakoak.

Eta, horretaz guztiaz gainera, “Dokumentazioa” izeneko atala, orain artean erakutsi ez dena.

---

<sup>8</sup> Izen batzuek ez dituzte beti ordain guztiak izaten.



EUSKAL TZAINDIA

Webgune osoan -

Idatzi hemen zer bilatu nahi duzun

EUSKAL TZAINDIA ▾
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK ▾
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA ▾
ARGITALPENAK ▾
MENDEURRENA

## Pertsona-izenak

🏠 / Hizkuntza-baliabideak / Onomastika / Pertsona-izenak

Bilaketa

Bilatu

Zerrendak

- Emakumezkoen izenen zerrenda >
- Gizonezkoen izenen zerrenda >
- Izen epizenoen zerrenda >

### EODA - BILAKETA

8 emaitza Antonio bilaketarentzat [1 - 8]

#### Antonio

Antonio (es), Antón (es), Antoine (fr), Antony (en), Anthony (en), Antonius (la)

Erromako familia baten izena zen *Antoniusetik*; latinez erabili arren badaiteke etorkiz etruskoa izatea. San Antonio abadea Egipton bizi izan zen IV. mendean eta oso ezaguna da basamortuan zegoenean deabruak pekatuan erorarazteko egindako ahaleginei eusteagatik. Santuaren egunak ekainaren 13an (Paduakoa) eta urtarrilaren 17an (abadea) dira. Aldaerak: Anton eta honen hipokoristikoak diren *Antton* eta *Antxon* eta *Andoni*. Euskal Herrian oso ezaguna da Urkiolako (Bizkaia) ospatze-eguna, besteak beste ezkongaiak ezkontide eske joaten direlako.

**Dokumentuak:**

- > 66. araua: Santutegiko izen ohikoena (2019)
- > 76. araua: Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak (2014 [1997])

#### Iragazkiak

- Sexua ▾
- Hipokoristikoa ▾
- Arautze maila ▾

EUSKAL TZAINDIA

Webgune osoan -

Idatzi hemen zer bilatu nahi duzun

EUSKAL TZAINDIA ▾
HIZKUNTZA-BALIABIDEAK ▾
AZKUE BIBLIOTEKA ETA ARTXIBOA ▾
ARGITALPENAK ▾
MENDEURRENA

## ANTONIO - PERTSONA-IZENAK - EODA

🏠 / Hizkuntza-baliabideak / Onomastika / Pertsona-izenak

Bilaketa

Bilatu

Zerrendak

- Emakumezkoen izenen zerrenda >
- Gizonezkoen izenen zerrenda >
- Izen epizenoen zerrenda >

### ANTONIO - PERTSONA-IZENAK - EODA

#### Antonio

Antón (gaztelania), Antonio (gaztelania), Antoine (frantsesa), Antony (ingelesa), Anthony (ingelesa), Antonius (latina)

<b>Sexua:</b>	gizonezkoa	<b>Arautzea:</b>	Euskaltzaindiaren araua
<b>Hipokoristikoa:</b>	Ez		

Erromako familia baten izena zen *Antoniusetik*; latinez erabili arren badaiteke etorkiz etruskoa izatea. San Antonio abadea Egipton bizi izan zen IV. mendean eta oso ezaguna da basamortuan zegoenean deabruak pekatuan erorarazteko egindako ahaleginei eusteagatik. Santuaren egunak ekainaren 13an (Paduakoa) eta urtarrilaren 17an (abadea) dira. Aldaerak: Anton eta honen hipokoristikoak diren *Antton* eta *Antxon* eta *Andoni*. Euskal Herrian oso ezaguna da Urkiolako (Bizkaia) ospatze-eguna, besteak beste ezkongaiak ezkontide eske joaten direlako.

Dokumentazioa (175) Iruzkina Estekak (2)

Guztiak (175)
  Arautzea (9)
  Ofizialtzea (0)
  Hizkuntza azterketa (21)

- antonius maximus - (0043-0120 [1987]) DRPLV , II, 197. or. +
- antoni longini - (0043-0120 [1987]) DRPLV , II, 197. or. +
- antoni longo - (0043-0120 [1987]) DRPLV , II, 197. or. +
- antonio - (1301/01/04 [1300/06/15]) FDMPV.009 , 1. dok. 11. or. [Priv. reg. 1 n° 1, 4v] +
- antonius santius - (1391/04/20 [1482/12/20]) FDMPV.009 , 23. dok. 125. or. [FV. reg. 5, 3v] +
- antonio garcias - (1458/08/04 [1983]) FDMPV.002 , 27. dok., 65. or. +
- antonio - (1464/12/04 [1983]) FDMPV.002 , 48. dok., 99. or. +
- antonius garcias - (1466/12/20 (?) 26 (?) [1983]) FDMPV.002 , 59. dok., 117. or. +
- antonius garcias - (1466/12/20 [1983]) FDMPV.002 , 60. dok., 119. or. +
- antonius garcias - (1468/08/04 [1983]) FDMPV.002 , 68. dok., 132. or. +

#### 4. ETORKIZUNEAN EGITEKOAK

Artikulu honi akabaila emateko, erran dezadan izendegi hau ez dela lan hetsi bat, etengabe eta egunero gehituko baitira izen gehiago, dela exonomastikatik etorriko direnak, dela herritarrek eskatu eta batzordeak onartuko dituenak, dela Onomastika batzordeak egindako ikerketetatik ateratakoak.

Horretaz gainera, izenen gaur egungo euskarazko zein gaztelaniazko azalpenak ere berrikusi nahi dira eta, behar bada, osatu eta eguneratu hizkuntza zein eduki aldetik. Geroagoko utzi dira, halabeharrez, falta diren azalpenen euskarazko, gaztelaniazko, frantsesezko eta ingelesezko azalpenak, atzendu gabe, jakina, izenen lematizazioa.

